

iurium SCRIPTUM

O právu a spravedlnosti.
Odborně, přitom srozumitelně.
Pro praxi i teorii.

2023

Iurium Scriptum

číslo 2/2023, ročník VII.

Iurium Scriptum je periodikum s odbornými články, které je vydáváno dvakrát ročně. Publikované články se věnují právu a právní vědě. Všechny odborné články jsou anonymně hodnoceny dvěma recenzenty.

Redakční rada

Předseda: Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D.

Interní členové: doc. JUDr. Kateřina Frumarová, Ph.D., doc. JUDr. Václav Stehlík, Ph.D., LL.M., JUDr. Kamila Bubelová, Ph.D., Ing. Mgr. Radek Ruban, Ph.D., Mgr. Ing. John A. Gealfow, JUDr. Tomáš Grygar.

Externí členové: prof. JUDr. Milana Hrušáková, CSc., prof. JUDr. Markéta Selucká, Ph.D., doc. JUDr. Robert Zbíral, Ph.D., JUDr. Václav Bednář, Ph.D., JUDr. Bronislava Coufalová, Ph.D., JUDr. Martin Faix, Ph.D., MJI, JUDr. Vlastimil Göttinger, Ph.D., JUDr. Martin Hapla, Ph.D., JUDr. Martin Kopa, Ph.D., JUDr. Jan Lasák, Ph.D., LL.M., JUDr. Zdenka Papoušková, Ph.D., Mgr. et Mgr. Lukáš Ryšavý, Ph.D., JUDr. Jaroslav Stránský, Ph.D., JUDr. Renáta Šínová, Ph.D., JUDr. Maxim Tomoszek, Ph.D., Mgr. David Baroš, JUDr. Lukáš Dořičák.

Redakce

Šéfredaktor: Leoš Kudlík

Nakladatelská redakce: John A. Gealfow, **Korektura:** Barbora Kriklová

Sazba: Michael Šopík

Kontakt na redakci: redakce@iurium.cz

Čas a místo vydání: leden 2024, Brno

Evidenční číslo periodického tisku: MK ČR E 22854

ISSN: 2570-5679 (print), 2570-5709 (online)

Vydavatel: Nugis Finem Publishing, s.r.o.

IČ: 07516541

sídlo: Botanická 785/9, 602 00 Brno

Úvodem

Vážení čtenáři,

otevíváte druhé číslo ročníku 2023 časopisu Iurium Scriptum. Velkou radost mi dělá, že se jedná o speciální číslo, které je inspirované diskuzí na Dni práva a psychologie, který proběhl 26. května 2023 na Právnické fakultě Masarykovy univerzity. Šlo o první konferenci svého typu u nás s cílem ukázat úzké propojení mezi právem a psychologií.

Velké poděkování patří nejen autorům příspěvků, ale rovněž také Michalu Vosinkovi. Bez nich by toto speciální číslo nemohlo vzniknout.

V tomto čísle se dočtete o právní aspektech psychologické diagnostiky se zaměřením na bezpečnostní složky. Dále si můžete počíst o čím dál více probírané problematice sekundární viktimizace, konkrétně zaměřené na oběti přestupkového jednání. Říká vám něco nudging či nudge? Pokud ne, nemohu než doporučit zajímavé pojednání o využití kognitivních zkreslení pro efektivnější vymáhání pohledávek, ve kterém se dozvíte, co tyto pojmy znamenají.

Radost uděláme příznivcům trestního práva, neboť poslední tři příspěvky demonstrují úzkou vazbu mezi trestním právem a (právní) psychologií. Dočtete se jaký vztah má (může mít?) podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a psychopatie a rovněž se dočtete o rozdílech povahy rozhodování o podmíněném propuštění v Kanadě ve srovnání s tím, jak je to v České republice. Dále se dočtete o mladistvých pachatelích ve vztahu k mravnostní kriminalitě z pohledu (forenzní) psychologie a kriminologie a o tom, jakou roli hraje morálka a sebekontrola v páchání trestné činnosti, proč vlastně pácháme trestnou činnost a co jsou to tzv. intervenční programy.

V tomto čísle se sešly velmi kvalitní příspěvky z různých oblastí práva, ať už správního, občanského, procesního, či trestního. Je patrné, že obor práva a psychologie nejsou oddělené světy, nýbrž dvě prolínající se oblasti, kde se jedná může inspirovat od druhé a naopak.

Děkuji za přízeň a přeji zajímavé čtení!

JUDr. Leoš Kudlík
šéfredaktor

Obsah

Eva Vetešníková: Právní aspekty psychologické diagnostiky se zaměřením na bezpečnostní složky	5–11
Adéla Hepová: Sekundární viktimizace – věrná přítelkyně obětí přestupkového jednání	12–27
Jan Dohnal: Využití kognitivních zkreslení pro efektivnější vymáhání pohledávek	28–39
Tomáš Pliska: Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a psychopatie	40–51
Jan Mílek: Psychologické a kriminologické zkoumání mladistvých pachatelů mravnostní kriminality a jeho přínos pro trestněprávní instituty	52–64
Klára Sekretová: Morálka, sebekontrola a jejich role v páchání trestné činnosti	65–77

Odborný článek

Právní aspekty psychologické diagnostiky se zaměřením na bezpečnostní složky

Eva Vetešníková

Eva Vetešníková vystudovala Právnickou fakultu Univerzity Palackého v Olomouci. Studuje doktorský studijní program Pracovní právo a právo sociálního zabezpečení na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Odborně se zaměřuje především na právní problematiku týkající se obecní policie, vč. konferenční a publikační činnosti (např. Otázky vnitřní bezpečnosti v době postcovidové. Policejní akademie České republiky v Praze, 2023; Obecní policie. Nakladatelství Aleš Čeněk, 2013).

Abstrakt

Pro výkon některých povolání je zákonem stanoven předpoklad nebo zaměstnavatelem určen požadavek na určitou psychickou (osobnostní) vyspělost uchazeče o výkon takového povolání. V příspěvku se budu zabývat tímto předpokladem, resp. požadavkem, u příslušníků bezpečnostních sborů a strážníků obecní policie. Konkrétně se zaměřím na vývoj legislativy upravující tento předpoklad, resp. požadavek, jeho obsah a dopady do právních vztahů (služebních, resp. pracovních poměrů). Naplňování tohoto předpokladu, resp. požadavku, má totiž přímý vliv na vznik, trvání i ukončení konkrétního právního vztahu (služebního, resp. pracovního poměru).

Abstract

For the performance of some professions, a prerequisite is established by law or a requirement is determined by the employer for a certain psychological (personality) maturity of the applicant for the performance of such a profession. In the contribution, I will deal with this prerequisite, or requirement, for members of the security forces and municipal police officers. Specifically, I will focus on the development of legislation regulating this assumption, or requirement, its content and impact on legal relationships (service or employment relationships). Fulfilling this assumption, or requirement, because it has a direct effect on the creation, duration and termination of a specific legal relationship (service or employment relationship).

1. Úvod

Předmětem příspěvku jsou některé právní aspekty psychologické diagnostiky, a to u vybraných okruhů právních vztahů souhrnně podřazených pod pojem „bezpečnostní složky“.

Pro potřeby příspěvku pod pojem „bezpečnostní složky“ zařazují bezpečnostní sbory, kterými jsou Policie České republiky, Hasičského záchranného sboru České republiky, Celní správa České republiky, Vězeňské služby České republiky, Generální inspekce bezpečnostních sborů, Bezpečnostní informační služby a Úřadu pro zahraniční styky a informace¹, a obecní policii².

Duševní způsobilost k výkonu služby (resp. v případě strážníků obecní policie k výkonu práce) je s výše uvedenými bezpečnostními složkami spojena dlouhodobě, např. § 3 odst. 1 písm. d) zákona č. 334/1991 Sb., o služebním poměru policistů zařazených ve Federálním policejním sboru a Sboru hradní policie, ve znění účinném do 31. 12. 1992, vyžadující tělesnou a duševní způsobilost k výkonu služby; § 13 odst. 1 písm. c) zákona č. 13/1993, celní zákon, ve znění účinném do 31. 12. 2006, vyžadující tělesnou a duševní způsobilost k výkonu celní služby; nebo § 4 zákona č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění do 31. 12. 2008, vyžadující tělesnou a duševní způsobilost k výkonu práce, přičemž v žádném z uvedených právních předpisů (ani předpisů prováděcích) nebyla nijak blíže vymezena ani co do obsahu, ani způsobu ověřování.

Zásadní změnu přinesl k 1. 1. 2007 zákon č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o služebním poměru“), v němž byla od počátku jeho účinnosti duševní způsobilost zahrnuta do dvou předpokladů pro výkon služby, a to do zdravotní způsobilosti a osobnostní způsobilosti příslušníka bezpečnostního sboru, přičemž obsah a způsob ověřování těchto způsobilostí byl upraven v prováděcích předpisech - vyhlášce č. 487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru (dále jen „vyhláška č. 487/2004 Sb.“) a vyhlášce č. 393/2006 Sb., o zdravotní způsobilosti, k 1. 10. 2019 nahrazenou vyhláškou č. 226/2019 Sb., o zdravotní způsobilosti ke službě v bezpečnostních sborech (dále jen „vyhláška č. 226/2019 Sb.“).

Vzápětí byl k 1. 1. 2009 zásadním způsobem novelizován zákon č. 553/1991 Sb., o obecní policii, a do něj nově vloženo ustanovení § 4c upravující předpoklad zdravotní způsobilosti a k jeho provedení prováděcí vyhláška č. 444/2008 Sb., o zdravotní způsobilosti uchazeče o zaměstnání strážníka, čekatele a strážníka obecní policie (dále jen „vyhláška č. 444/2008 Sb.“), obsahující výčet tělesných a duševních vad, nemocí nebo stavu, které vylučují zdravotní způsobilost uchazeče o zaměstnání strážníka, čekatele nebo strážníka.

2. Zdravotní způsobilost

Jak již bylo uvedeno, pro výkon služby v bezpečnostním sboru nebo výkon práce strážníka obecní policie je posuzován zdravotní stav v rámci zdravotní způsobilosti, a to vč. duševní způsobilosti (např. absence poruchy osobnosti a chování).

Zdravotní způsobilost posuzuje poskytovatel zdravotních služeb postupem podle § 53 a násl. zákona č. 373/2011 Sb., o specifických zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „zákon o specifických zdravotních službách“), s cílem zjistit, zda vyšetřovaná osoba splňuje požadovanou zdravotní způsobilost v rozsahu stanoveném příslušným prováděcím předpisem. V případě strážníků

obecní policie se jedná o již zmíněnou vyhlášku č. 444/2008 Sb. a je-li práce vykonávána se zbraní, tak i v rozsahu stanoveném vyhláškou č. 493/2002 Sb., o posuzování zdravotní způsobilosti k vydání nebo platnosti zbrojního průkazu a o obsahu lékárníčky první pomoci provozovatele střelnice, ve znění vyhlášky č. 254/2007 Sb., kterou se mění vyhláška č. 493/2002 Sb., o posuzování zdravotní způsobilosti k vydání nebo platnosti zbrojního průkazu a o obsahu lékárníčky první pomoci provozovatele střelnice (dále jen „vyhláška č. 493/2002 Sb.“), neboť strážník (na rozdíl například od policisty, celníka nebo příslušníka vězeňské služby) je v případě výkonu práce se zbraní povinen být držitelem zbrojního průkazu skupiny D [§ 16 odst. 1 písm. d) zákona č. 119/2002 Sb., o střelných zbraních a střelivu (zákon o zbraních), ve znění pozdějších předpisů]. Výsledek posouzení zdravotní způsobilosti poskytovatelem zdravotních služeb je lékařský posudek o zdravotní způsobilosti nebo o zdravotním stavu vydaný poskytovatelem zdravotních služeb (dále jen „lékařský posudek“). Posuzující lékař si pro vydání posudku o zdravotní způsobilosti může vyžádat jak odborné vyšetření, které provádí lékař s příslušnou specializací, tak i klinicko-psychologické vyšetření, které provádí klinický psycholog (u nemocí, které omezují zdravotní způsobilost je posuzující lékař povinen takové odborné vyšetření specialisty vyžádat vždy).

Lékařský posudek není správním aktem, neboť sám o sobě nijak nemění právní sféru posuzované osoby a k případnému zásahu do právní sféry posuzované osoby dochází až určitým jednáním další osoby na základě lékařského posudku (např. zaměstnavatelem nebo služebním funkcionářem), proto jej nelze chápat jako rozhodnutí v materiálním slova smyslu, tj. jako akt vrchnostenského orgánu nadaného rozhodovat o právech a povinnostech, ale jako odborné stanovisko.³ Lékařský posudek podléhá možnosti přezkumu podle § 46 odst. 1 zákona o specifických zdravotních službách, přičemž v rámci přezkumu je dána i pravomoc příslušného správního orgánu, nicméně s ohledem na (již zmíněnou) povahu není lékařský posudek přezkoumatelný v rámci správního soudnictví, neboť jde o určité „dobrozdání“ o stavu posuzované osoby.⁴

3. Osobnostní způsobilost

Osobnostní způsobilost příslušníků bezpečnostních sborů je vyhodnocována psychologem psychologického pracoviště bezpečnostního sboru s cílem zjistit, zda posuzovaná osoba splňuje osobnostní charakteristiky stanovené vyhláškou č. 487/2004 Sb.

Osobnostní způsobilost strážníka obecní policie je vyhodnocována pouze v případě, že osobnostní způsobilost je stanovena zaměstnavatelem jako požadavek pro výkon práce podle zákona č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, neboť jak bylo již výše uvedeno předpokladem pro výkon práce strážníka obecní policie je zdravotní způsobilost, tudíž nedochází ke zkoumání osobnostních charakteristik, pokud v podobě duševní poruchy či poruchy chování se neprojevují na zdravotní stavu. Ani v případě, že je zdravotní stav posuzován pro potřeby vydání (prodloužení platnosti) zbrojního průkazu podle vyhlášky č. 493/2002 Sb., nejsou psychologické nebo osobnostní testy povinné. Důvodem je podle názoru odborníků fakt, že zákon o zbraních se zásadně zaměřuje na cílené a důkladnější posouzení duševního stavu osob, u nichž potřebu takového posouzení naznačují okolnosti a tím i předchází zahlcení systému poskytování psychologické péče.⁵

Závěr psychologa bezpečnostního sboru je obdobné povahy jako lékařský posudek, přičemž i závěr psychologa bezpečnostního sboru podléhá přezkumu podle § 6 vyhlášky č. 487/2004 Sb., a taktéž

není samostatně přezkoumatelný v rámci správního soudnictví.

4. Osobnostní způsobilost v judikatuře správních soudů

Osobnostní způsobilost ve smyslu úpravy zákona o služebním poměru je předmětem bohaté judikatury Nejvyššího správního soudu, proto v další části příspěvku se budu zabývat právě touto judikaturou a jejím závěrům, které jsou využitelné i pro obce, které zřídily obecní policii a jako jeden z požadavků pro výkon práce strážníka stanovily osobnostní způsobilost (či takovou možnost zvažují).

Konstatování osobnostní způsobilosti posuzované osoby obecně je výsledkem psychologického vyšetření, neboť psychologické vyšetření postihuje osobnost vyšetřovaného v komplexní šíři, aniž by diagnostikovalo duševní nemoci, na rozdíl od psychiatrického vyšetření, které se týká zdravotního stavu a zaměřuje se na diagnostikování duševních poruch pacientů.⁶ Psycholog bezpečnostního sboru není klinickým psychologem a nevyjadřuje se ke zdravotnímu stavu posuzované osoby, nýbrž hodnotí, zda tato osoba splňuje osobnostní charakteristiky podle vyhlášky o osobnostní způsobilosti, které jsou nezbytným předpokladem pro výkon služby v daném bezpečnostním sboru s ohledem na služební pozici posuzované osoby.⁷ Důsledkem tohoto pojetí osobnostní způsobilosti je otázka možnosti nahlédnout do psychologické dokumentace (případně z ní pořídit výpisy a kopie), neboť se zřejmě nejedná o dokumentaci zdravotnickou, do níž lze nahlédnout (činit výpisy a kopie) podle § 65 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách, ve znění pozdějších předpisů. Psychologická dokumentace zároveň není součástí správního spisu, do něhož lze nahlédnout na základě § 174 odst. 1 písm. a) zákona o služebním poměru. Posuzované osobě je tak významným způsobem znemožněno seznámit se s obsahem psychologické dokumentace nad rámec závěru psychologa, který je podle § 4 odst. 7 vyhlášky č. 487/2004 Sb. (resp. § 6 odst. 5 téže vyhlášky) oprávněna obdržet. Výjimku tvoří situace zjišťování osobnostní způsobilosti z důvodu uvedeného v § 2 písm. c) (psychosociální vyzrálост) a d) (odolnost vůči psychické zátěži) vyhlášky č. 487/2004 Sb., v nichž má posuzovaná osoba právo seznámit se s obsahem dokumentace pořízené v souvislosti se zjišťováním její osobnostní způsobilosti a projednat s psychologem obsah této dokumentace, nicméně i v tomto případě se bude jednat o určité omezené seznámení, neboť jeho předmětem není možnost zkopírovat testové metody, související materiály a podklady psychologa, a to z důvodu ochrany metodiky vyvinuté pro potřeby bezpečnostních sborů v zájmu zachování její funkčnosti⁸. Psychologická dokumentace může být zapůjčena soudnímu znalci nebo znaleckému ústavu, který je vázán povinnou mlčenlivostí podle § 20 zákona č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech.⁹

Z právních předpisů nelze určit, jakými způsoby (metodami či testy) je osobnostní způsobilost zjišťována. Z judikatury správních soudů lze zjistit, že v konkrétním případě se jednalo o kombinaci testových metod zahrnující například test stromu, test kresby postavy, nedokončené věty¹⁰, dále lze zjistit, jaké osobnostní charakteristiky v konkrétních případech již nebyly v rámci požadované osobnostní způsobilosti – jednalo se například o projevy snížené odolnosti vůči zátěži tzv. somatizací, což je jedna z forem psychické obrany, kdy je prožívání emocionálního napětí a stresu nahrazeno tělesným příznakem, který není předstíraný ani záměrně vyvolaný, tato reakce na zvýšenou psychickou zátěž probíhá do značné míry neuvědomovaně a nezávisle na vůli jedince¹¹, dále zjištění, že impulzivní jednání je spíše charakterologické než symptomatické, a tedy trvalejší rys osobnosti, v kombinaci s absencí náhledu na své jednání a vyhledávání chyb pouze u druhých,¹² či závěr, že posuzovaný je osobností s neadekvátně zkresleným sebepojetím (obsahujícím prožitky deklasování,

sankcí, znemožňování se projevit se) a poruchou autoregulace (projevující se potřebou dominance, tendencí narušování hranic) provázené malou sociální plasticitou s tendencí překračovat přirozenou ochrannou zónu psychiky a přemáhat se až k vyčerpání organismu.¹³

Je zřejmé o jak složitý předpoklad k výkonu služby se jedná a proto jistě není překvapivé, že posuzování osobnostní způsobilosti, odpovědnost služebního funkcionáře za postup vůči posuzované osobě v případě propuštění ze služebního poměru z důvodu pozbytí osobnostní způsobilosti a postupy psychologů (a vedoucích psychologů) psychologických pracovišť bezpečnostních sborů při formulaci závěrů o osobnostní způsobilosti významným způsobem profilela judikatura správních soudů.

Především je zřejmý důraz na přístup služebního funkcionáře, který je odpovědný za bezpečnostní sbor, resp. příslušníky, jež mu podléhají, a za péči o příslušníky, vč. péče psychologické (§ 77 zákona o služebním poměru). Služební funkcionář musí být schopen vyhodnotit okolnosti a míru závažnosti situace s ohledem na dosavadní průběh služby příslušníka podle jeho služebního hodnocení, resp. průběžného každoročního hodnocení, odměn či kázeňských prohrěšků¹⁴, neboť není jen pasivním vykonavatelem závěru psychologa bezpečnostního sboru, bez jakékoli vlastní odpovědnosti, ale především správním orgánem, v jehož pravomoci je iniciovat psychologické vyšetření příslušníka, jenž zahajuje a vydává rozhodnutí v řízení o propuštění ze služebního poměru, z čehož nepochybně plyne též jeho právo žádat o doplnění vyšetření, resp. o nové vyšetření, vyskytnou-li se např. pochybnosti o správnosti podkladů původní žádosti. I závěr psychologa vydaný ve smyslu § 5 vyhlášky o osobnostní způsobilosti je třeba vnímat jen jako podklad, který může být služebním funkcionářem přezkoumán např. z hlediska jeho vad, nedostatku opory ve spisech, rozporu se spisy, anebo z hlediska vad řízení při zjišťování skutkové podstaty¹⁵. Závěr psychologa bezpečnostního sboru o osobnostní způsobilosti musí být odůvodněn v rozsahu a kvalitě obdobné jako u znaleckých posudků, musí splňovat požadavek úplnosti a přesvědčivosti a vypořádat se se všemi rozhodujícími skutečnostmi, včetně skutečností uváděných vyšetřovaným příslušníkem bezpečnostního sboru¹⁶, neboť je stěžejním podkladem správního rozhodnutí o propuštění ze služebního poměru a odborným závěrem, o němž si správní orgán, resp. soud nemůže pro nedostatek vlastních odborných znalostí a zkušeností učinit úsudek sám, nicméně soud jej hodnotí jako každý jiný důkaz.¹⁷ Důraz na kvalitu závěru psychologa pramení i ze skutečnosti, že vyšetření osobnostní způsobilosti v podstatě nelze zopakovat, neboť není hodnocen zdravotní stav posuzované osoby, nýbrž osobnostní charakteristiky v okamžiku, kdy vznikla pochybnost o osobnostní způsobilosti posuzované osoby.¹⁸

Při podrobnějším studiu případů propuštění příslušníka bezpečnostního sboru z důvodu pozbytí osobnostní způsobilosti se lze setkat s otázkou šikany na pracovišti, realizované buď formou šikanózního podnětu k zjišťování osobnostní způsobilosti, nebo šikanou ve vztahu ke službě příslušníka bezpečnostního sboru.

Nejvyšší správní soud v této souvislosti poukázal na možnost zvýšeného rizika svévole a zneužití institutu zjišťování osobnostní způsobilosti pramenícího ze skutečnosti, že stěžejním podkladem rozhodnutí o propuštění ze služebního poměru je odborné psychologické posouzení, jež se co do výsledku vzpírá standardním možnostem přezkumu ve správním řízení i ve správním soudnictví, navíc psychologa bezpečnostního sboru, jenž má z povahy věci služební, případně pracovní vztah ke služebním funkcionářům bezpečnostního sboru, a dále upozornil, že v této souvislosti je třeba klást zvýšený důraz na to, aby při zjišťování tohoto podkladu služební funkcionář a psychologové bezpečnostního sboru postupovali důsledně.¹⁹ Nicméně Nejvyšší správní soud v této souvislosti

nakonec uzavřel, že pro soudní přezkum rozhodnutí o propuštění příslušníka bezpečnostního sboru otázky tvrzené šikany nejsou relevantní, neboť na rozhodnutí o propuštění ze služebního poměru by to nemohlo nic změnit, přičemž to nevylučuje, aby otázky tvrzené šikany byly řešeny v jiných řízeních, ať již v eventuelním disciplinárním řízení proti vedoucímu příslušného oddělení, event. v řízení o peněžitých nárocích oběti šikany.²⁰ Je tak zřejmé, že před zjišťováním příčin ztráty osobnostní způsobilosti je upřednostňován zájem na plnění úkolů Policie České republiky spojených s významnými pravomocemi včetně použití střelných zbraní, které nemohou vykonávat osoby k tomu zjevně nezpůsobilé, v krajním případě nebezpečné sobě i svému okolí.

V této souvislosti je zajímavé, že právní úprava procesu zjišťování osobnostní způsobilosti, náležitosti závěru psychologa a jeho přezkum byla k 1. 1. 2013 vyhláškou č. 474/2012 Sb., kterou se mění vyhláška č. 487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru, ve znění pozdějších předpisů, podstatně změněna za účelem ochrany práv posuzovaných osob, neboť jak poukázal ombudsman Policie České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky vzniklo důvodné podezření z netransparentního způsobu narušování oprávněných zájmů příslušníků Policie ČR v důsledku nepřezkoumatelnosti postup psychologů bezpečnostního sboru (včetně přezkumného řízení), z jejichž závěrů nelze tak zjistit, jaké konkrétní oblasti policista nesplňuje a proti čemu se má případně odvolávat. Ombudsman takový postup hodnotil jako vzbuzující oprávněný dojem možného zneužití psychologického zkoumání ve prospěch zadavatele, tedy příslušného služebního funkcionáře zkoumaného policisty.²¹ V tomto kontextu tedy zřejmě docházelo ze strany služebních funkcionářů k zneužívání možnosti posouzení osobnostní způsobilosti příslušníka bezpečnostního sboru.

5. Závěr

Požadavek duševní způsobilosti na potřebné úrovni je historicky spojen s výkonem některých povolání. Jak je zřejmé, právní úprava obecně tenduje k jednoznačnosti vymezení obsahu pojmů, což s ohledem na v minulosti vyžadovanou povšechnou „duševní způsobilost“ bez bližší konkretizace přináší vyšší míru právní jistoty na straně toho, kdo má „duševní způsobilost“ splňovat.

Rozšíření předpokladů pro výkon služby v bezpečnostním sboru o osobnostní způsobilost lze jistě s ohledem na psychickou náročnost výkonu služby v bezpečnostním sboru vnímat jako důvodné, nicméně z předložené judikatury správních soudů je také zřejmé, že jak z hlediska personálního přístupu služebních funkcionářů, tak z hlediska věcné i procesní správnosti řízení ve věci propuštění ze služebního poměru vedeného služebním funkcionářem jeho zavedení přineslo poměrně složitou agendu.

Potenciální zájem obce na požadavku na existenci osobnostních charakteristik obdobných osobnostním charakteristikám příslušníků bezpečnostních sborů je tak pochopitelný, nicméně dle mého názoru je zřejmé, že vytvoření podmínek pro posuzování takového požadavku pro výkon práce bez náležité legislativní opory by pro obec jako zaměstnavatele mohl být složitě splnitelný úkol.

Seznam poznámek pod čarou

1 § 1 odst. 1 zákona č. 361/2003 Sb., o služebním poměru příslušníků bezpečnostních sborů, ve znění pozdějších předpisů.

2 § 1 odst. 1 zákona č. 553/1991 Sb., o obecní policii, ve znění pozdějších předpisů.

3 Srov. ŠTEFKO, Martin. *Lékařské posudky v pracovním právu. Lékařské posudky poskytovatelů pracovnělékařských služeb a jejich význam pro zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví při práci zaměstnanců*. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2020, s. 178.

4 I přes poněkud zavádějící znění § 47 odst. 4 zákona o specifických zdravotních službách, Nejvyšší správní soud v rozhodnutí ze dne 14. 3. 2018, č. j. 1 As 23/2018-15 potvrdil dosavadní judikaturou vytvoření závěr, podle něhož lékařský posudek nepodléhá přezkumu ve správním soudnictví.

5 BARTOŠEK, Jan, BAČKOVSKÁ, Milena. b) Zdravotní způsobilost. In: BARTOŠEK, Jan, BAČKOVSKÁ, Milena. *Zbraně a střelivo*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2021, s. 107.

6 Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 8. 2020, č. j. 31 Ad 1/2018-79.

7 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 8. 2017, č. j. 1 As 228/2016-41.

8 rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 7. 2019, č. j. 10 As 75/2019-52.

9 Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 16. 9. 2019, č. j. 45 A 81/2017-66.

10 Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 20. 8. 2019, sp. zn. 48 A 91/2016.

11 Rozsudek Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 17. 8. 2020, č. j. 31 Ad 1/2018-79.

12 Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 16. 9. 2019, č. j. 45 A 81/2017-66.

13 Rozsudek Krajského soudu v Praze ze dne 22. 4. 2020, č. j. 51 Ad 1/2020-206.

14 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 6. 2013, č. j. 6 Ads 19/2013-35.

15 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 6. 2013, č. j. 6 Ads 19/2013-35.

16 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 6. 2013, č. j. 6 Ads 19/2013-35; Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 1. 4. 2015, čj. 1 As 47/2015-35; Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 21. 1. 2016, čj. 9 As 296/2015-31.

17 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 7. 2019, č. j. 10 As 75/2019-52.

18 srov. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 8. 2017, č. j. 1 As 228/2016-41.

19 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 12. 1. 2017, č. j. 5 As 14/2016-25.

20 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 25. 7. 2019, č. j. 10 As 75/2019-52.

21 Stanovisko ombudsmana Policie České republiky a Hasičského záchranného sboru České republiky k novele vyhlášky č.487/2004 Sb., o osobnostní způsobilosti, která je předpokladem pro výkon služby v bezpečnostním sboru, nedatováno, citováno dne 31. 8. 2023. Dostupné online na: <http://www.mvcr.cz/soubor/novela-vyhlaskey-web-pdf.aspx>.

Odborný článek

Sekundární viktimizace – věrná přítelkyně obětí přestupkového jednání

Adéla Hepová

Autorka je interní doktorandkou na Katedře správního práva a finančního práva Právnické fakulty Univerzity Palackého. Zaměřuje se nejen na práva a ochranu obětí přestupkového jednání, ale i na správní právo obecně a to s přesahem do práva EU. Na tyto oblasti se pak specializuje i profesně jako advokátka.

Abstrakt

Ačkoliv je neoddělitelnou součástí právního pořádku Směrnice 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů, v ČR ani v unijním prostoru nejsou řádně zakotvena nebo garantována práva obětí přestupkového jednání. Je však třeba vzít na zřetel, že v praxi existuje mnoho případů protiprávního jednání, kupříkladu domácího násilí a stalkingu, kdy dílčí útoky jsou z počátku kvalifikovány jako přestupek a teprve až s časovým odstupem dojde k naplnění skutkové podstaty trestného činu. Během přestupkového řízení avšak oběť nepožívá takřka žádné ochrany. Disproporce mezi ochranou oběti přestupku a ochranou oběti trestného činu je zjevná, kdy právě tento přístup způsobuje četné případy sekundární viktimizace. Typickým příkladem je pak ust. § 74 zákona č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky, kdy na přestupek jiného hrubého jednání, schválnosti a urážky na cti, se nevztahuje povinnost orgánu policie provést nezbytná šetření.

Abstract

Although an integral part of the EU legal order is the Directive 2012/29/EU, which establishes minimum rules on rights, support and protection of victims of crime, there are no proper rights of victims of infractions are not properly enshrined or guaranteed. However, it should be borne in mind that in practice there are many cases of unlawful acts, such as domestic violence and stalking, when partial attacks are initially qualified as a infraction and only with the passage of time does the offence become a criminal offence. It should be noted, however, that the victim enjoys almost no protection during the infraction proceedings. The disparity between the protection of the victim of an infraction and the protection of the victim of a crime is evident, where this approach causes numerous cases of secondary victimisation. A typical example is Section 74 of Act No. 250/2016 Coll., the Act on Liability for infractions when for the infraction of other gross conduct, malignancy and infraction of defamation, the obligation of the police authority to carry out the necessary investigations does not apply.

1. Úvod

Dle viktimologie, jakožto vědě o oběti, lze viktimizaci obecně klasifikovat jako vývoj situace obětí, který počíná samotným spácháním protiprávního jednání, tj. trestného činu či přestupku a je představován újmou na zdraví, majetku nebo jiném právní statku. Po prvotním porušení objektu chráněného zákonem se však zpravidla dostavuje dlouhodobé emoční strádání, které bývá způsobeno přístupem společnosti k oběti jako takové.¹ Proti emočnímu strádání, které nazýváme sekundární viktimizace se pak snaží brojit Směrnici Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů (dále jen „Směrnice“), a to zejména ve svých ustanoveních čl. 18 – čl. 20. Jaké však mají záruky oběti přestupkového jednání, když na první pohled tato Směrnice garantuje pouze ochranu obětem trestných činů? Není možné na ně Směrnici přiměřeně aplikovat? A v případě že se na ně ochrana nevztahuje, nedochází tímto restriktivním výkladem ke krácení práv samotných obětí trestných činů a nepřispívá pak paradoxně k sekundární viktimizaci samotných obětí trestných činů? Pro zodpovězení těchto otázek je nezbytná analýza právní úpravy trestního práva správního, v níž je třeba hledat odpovědi na to, zda obsahuje dostatečné procesní záruky na ochranu obětí. Vzhledem k rozsáhlosti materie se pak ve svém pojednání zaměřím zejména na fázi před samotným zahájením přestupkového řízení a s tím související analýzu vybraných skutkových podstat protiprávních jednání.

2. Pojem oběti přestupkového jednání

Český právní řád termín obětí přestupkového jednání nezná, a tudíž jej nijak nevymezuje. Ostatně ani v odborné literatuře nenalezneme doktrinální definici. Pro vymezení obsahu pojmu tak jistě bude nejlépe se inspirovat definicí, která je obsažena ve Směrnici a vztahuje se na oběti činů trestných. Dle článku 2 písm.) a bod i) Směrnice je obětí fyzická osoba, která utrpěla újmu včetně fyzické, duševní či citové újmy či hmotnou ztrátu, které byly přímo způsobeny trestným činem.² Oběti přestupkového jednání je pak možné třídit podle různých kritérií. Pro potřeby tohoto pojednání je nejvýznamnějším členění dle procesního postavení oběti (např. oznamovatel, osoba přímo postižená spácháním přestupku, svědek či poškozený)

Ačkoliv Směrnice výslovně hovoří pouze o obětech trestných činů, je víc než vhodné ji přiměřeně aplikovat i na oběti přestupkového jednání. Argumentační podporu pro svá tvrzení nacházím kupříkladu Usnesení Rady Evropské Unie 2011/C 187/01 ze dne 10. června 2011, o plánu posílení práv a ochrany obětí, zejména v trestním řízení (dále jen „Budapešťský plán“)

Budapešťský plán ve svém čl. 5 vymezuje, že: „V návaznosti na značný pokrok dosažený na základě cestovní mapy pro posílení procesních práv podezřelých nebo obviněných osob v trestním řízení se Rada domnívá, že by v oblasti ochrany obětí trestných činů měl být přijat podobný přístup.“ Z této proklamace pak dovozují, že cílem Rady Evropské Unie by měla být i ochrana obětí přestupkového jednání, stejně tak jako jsou do důsledku chráněna práva obviněných z přestupku dle tzv. Engelových kritérií.³

Aplikační potřebu Směrnice na oběti přestupkového jednání lze rozdělit do dvou základních rámců, a to na rámec psychologický a samozřejmě na rámec právní, přičemž tyto kategorie se vzájemně prolínají.

Pokud jde o psychologické aspekty nutnosti aplikace, tak tyto spočívají zejména v tom, že viktimizace

oběti, jakožto proces, samotným spácháním protiprávního jednání teprve začíná. Zpravidla dochází k navázání dalších okolností, které mohou být pro oběť ještě více traumatizující než prvotní jednání pachatele.⁴ Dlužno pak dodat, že ozdravný psychologický proces oběti může být zdoluhavý a způsobený otřes trvalý. V neposlední řadě je třeba zdůraznit, že oběť svůj prožitek niterně neklasifikuje podle jakýchkoli právních kategorií na trestné činy, přestupky, či negativní události způsobené náhodou jako jsou kupříkladu dopravní nehody, ale jedná se o individuální psychickou zátěž, na kterou každý člověk reaguje neobvykle a specificky.⁵ Ostatně ani dělicí linie mezi trestným činem a přestupkem není tak jednoznačná.

Dle recentní judikatury pak: „Trestání za správní delikty musí podléhat stejnému režimu jako trestání za trestné činy a v tomto smyslu je třeba vykládat všechny záruky, které se podle vnitrostátního práva poskytují obviněnému z trestného činu. Je totiž zřejmé, že rozhraničení mezi trestnými (a tedy soudem postižitelnými) delikty a delikty, které stíhají a trestají orgány exekutivy, je výrazem vůle suverénního zákonodárce; není odůvodněno přirozenoprávními principy, ale daleko spíše je výrazem trestní politiky státu. Bylo by ostatně možno na mnohých případech z historického právního vývoje dokumentovat, že např. snaha účelově snížit nepříznivě se vyvíjející počty spáchaných trestných činů vedla v některých případech ke změnám zákonů, přesouvajícím trestné činy méně závažné do kategorie přestupků, anebo na druhé straně rozmáhající se drobné delikty byly novelami zákonů přesunuty do kategorie činů soudně trestných.

Zmiňuje-li se tedy uvedená Úmluva ve svém článku 6 odst. 1 o „jakémkoli trestním obvinění“, je třeba záruky v této souvislosti poskytované tomu, kdo je obviněn, poskytnout shodně jak v trestním řízení soudním, tak v deliktním řízení správním.“⁶ Ostatně český právní řád si výše zmiňovanou transformací za účelem dekriminalizace prošel. Novelou č. 333/2020 Sb., účinnou od 1. 10. 2020 byly v ust. § 138 zákona č. 40/2009 Sb. trestní zákoník (dále jen „TZ“) zdvojnásobeny hranice⁷ škody pro spáchání trestného činu.⁸ V přímém důsledku této změny pak pozbyla jistá skupina poškozených benefity garantované Směrnicí a zákonem č. 45/2013 Sb. o obětech trestných činů (dále jen „ZOTČ“).

Pokud pak jde o množinu právních argumentů pro aplikaci Směrnice i na oběti přestupkového jednání, je dle mého názoru nejprozaičtějším důvodem samotný závazek plynoucí ze Směrnice, kdy musí být zajištěna ochrana obětem trestných činů. Typickým případem jsou situace, kdy na základě kumulace přestupků je spáchán trestný čin. Jako přílehlavý příklad uvádím aplikaci institutu pokračování trestného činu v ust. § 116 TZ, dle něhož: „Pokračováním v trestném činu se rozumí takové jednání, jehož jednotlivé dílčí útoky vedené jednotným záměrem naplňují, byť i v souhrnu, skutkovou podstatu stejného trestného činu, jsou spojeny stejným nebo podobným způsobem provedení a blízkou souvislostí časovou a souvislostí v předmětu útoku.“ Zde si dovoluji poukázat na formulaci „být i v souhrnu“, když tato stanoví, že veškeré útoky pokračování trestného činu nemusí samostatně naplňovat skutkovou podstatu trestného činu, nýbrž pro klasifikaci protiprávního jednání, jakožto trestného činu postačuje, že dojde k naplnění skutkové podstaty při součtu všech předmětných útoků pokračování.⁹ Obdobná situace pak nastává i v případě trestného činu trvajících, který je z pohledu práva pouze skutkem jediným, kdy dojde k vyvolání protiprávního stavu a jeho udržování, nebo pouze udržování¹⁰, kdy trvání protiprávního stavu je ekvivalentem pokračování v jednání v širším slova smyslu.¹¹ Rozdíl mezi zmíněnými pojmy však nesmíme přeceňovat. Ve všech případech pachatel svým jednáním naplňuje určitou zákonem sankcionovanou právní skutečnost, která se vyznačuje vícečetností nebo délkou trvání, a kterou je tedy možno kvantifikovat časem nebo počtem útoků.¹²

Dle mého názoru, se pak nejčastěji jako projev sumarizace dílčích útoků uvádí příklad, kdy dojde k naplnění požadované výše škody nezbytné pro konkrétní skutkové podstaty.¹³ Je pak velice nešťastné, že pokračování není více aplikováno na dílčí jednání pachatelů, která samostatně představují přestupky proti občanskému soužití případně proti veřejnému pořádku avšak v souhrnu je naplněna skutková podstata trestného činu. Jako příléhavé příklady bych zejména uvedla trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 TZ)¹⁴, nebezpečné pronásledování (§ 354 TZ)¹⁵, vydírání (§ 175 TZ). K zanedbávání aspektu pokračování v jednání u přestupků proti občanskému soužití pak pravděpodobně dochází ze dvou důvodů. Za prvé z titulu rozdílné procesní úpravy oznamován přestupků proti majetku oproti většině přestupků proti občanskému soužití a za druhé z titulu rozdílné právní úpravy obsažené v trestně-správních předpisech oproti předpisům trestním. Tímto přehlížením pak dochází k bagatelizaci újmy způsobené obětí. Nejenže předmětným ignorováním dochází k porušení závazků České republiky, ale rovněž může být nemalá skupina obětí vystavena intenzivní sekundární viktimizaci.

3. Pojem sekundární viktimizace

Aby bylo možno v textu s pojem sekundární viktimizace a druhotnou újmou dále pracovat, je nejprve třeba si tyto pojmy definovat a jejich obsah vyjasnit.

Samotných spácháním protiprávního jednání na oběti – primární viktimizací dochází ke způsobení tzv. prvotní újmy. Tato se projevuje například narušením fyzické integrity, škodou na majetku, případně psychickou újmou, kdy oběť prožívá intenzivní zážitek kupříkladu formou úzkosti.¹⁶ Sekundární viktimizaci je pak možno vymezit jako poškozování oběti, kdy předmětné poškozování je představováno reakcemi vnějšího světa na oběť a přístupem k její situaci.¹⁷ *Následky, se kterými se oběť po takovém zacházení musí vyrovnávat pak nazýváme sekundární újmou.*¹⁸ Tuto újmu pak můžeme členit z pohledu subjektu, který ji způsobil, kdy se jedná buďto o důsledek přístupu formálních institucí případně se jedná o důsledek vlivu neformálního sociálního prostředí.¹⁹ Nejpříléhavější je však dle mého názoru rozdělení příčin sekundární viktimizace na:

- a) Strukturální – k této dochází z titulu nastavení formální pravidel, zejména pak právních předpisů, kdy standardizované postupy svou povahou přímo předpokládají možnost vzniku sekundární újmy.
- b) Sociálně psychologické – nejčastější příčinou bývá konfrontace oběti s falešnými mýty a stereotypy společnosti, kdy často dochází ke svalování viny na osobu oběti.
- c) Individuální – jedná se o projevy jednotlivců, kteří s obětí přijdou do kontaktu ať už stran výkonu své profese či z důvodu svého soukromého zájmu.
- d) Stigmatizace médií – jednání médií v honbě za získáním senzace a exkluzivity může být pro oběti velice zraňující ať už z příčiny ztráty soukromí nebo opakovaného připomínání si svého primárního traumatu.²⁰

K nastíněnému teoretickému základu budou v následující části stati přiřazeny konkrétní problematické situace vyvolané současným nastavením právní úpravy, které přispívá k sekundární viktimizaci obětí. Domnívám se, že propojení psychologicky-teoretického faktoru s juristickým příkladem pak nejlépe vystihne a přispěje k odhalení rozsahu difamace, které jsou oběti přestupkového jednání v praxi

často vystavovány. K mé velké lítosti se však jedná o poměrně rozsáhlou materii dalece přesahující možnosti rozsahu tohoto článku. Z toho titulu se zaměřím zejména na strukturální příčiny sekundární viktimizaci zletilých obětí domácího násilí a stalkingu.²¹

4. Domácí násilí a stalking v přestupkovém právu hmotném

V současné chvíli právní řád ČR zákonnou definici domácího násilí a stalkingu nevymezuje. Tyto jevy jsou však trefně popsány odbornou literaturou. Domácí násilí pak lze definovat jako: „*Opakované, dlouhodobé a zpravidla eskalující násilí fyzického, psychického, sexuálního, sociálního a ekonomického rázu, které vytváří jednoznačně asymetrický vztah a vede ke stabilnímu rozdělení rolí na násilnou a ohroženou osobu.*“²² Domácí násilí představuje pro zákonodárce a politiky složitou výzvu. Násilí a zneužívání, které ženy zažívají, se obvykle odehrává v rámci trvalého vztahu, který se vyznačuje značnými mocenskými rozdíly. Domácí násilí často zahrnuje celou řadu zneužívajících a většina žen, které je zažívají, je vystavena kombinovanému fyzickému, sexuálnímu, emocionálnímu, psychologickému a finančnímu zneužívání a obtěžování, které se často v průběhu času stává závažnějším a jehož intenzita může v určitých rizikových okamžicích (například v těhotenství nebo bezprostředně po porodu) narůstat.²³ Stalking je pak možné vymezit jako: „*Obsesivní upnutí se známého nebo neznámého pachatele na určitou osobu, kterou pak obtěžuje systematicky a úporně projevy nevyžádané a nechtěné pozornosti. Pachatel pronásleduje vyhlédnutou oběť dopisy, telefonicky, SMS i či vtíráním se do její blízkosti.*“²⁴ Těto sofistikované formy násilí se pak může častokrát dopouštět ex-partner, zhrzený milenec, ale i naprosto cizí osoby, například za účelem výhrůzek a zastrašování.²⁵ Aktuálních dopadové studie pak poukazují na skutečnost, že v rámci páchání stalkingu spolu nejvíce souvisí faktory tzv. rozmanitosti a závažnosti chování. Lze tedy dovozovat, že pachatelé stalkingu se dopouštění více typů chování, kdy může v průběhu času docházet k eskalaci jednání. Výzkum pak naznačuje, že větší rozmanitost a závažnost chování je zpravidla spojena s užšími vztahy mezi pachatelem a obětí (např. bývalí intimní partneři budou mít větší přístup k domovu, práci, počítači atd. své oběti než cizí osoba).²⁶

Nyní je tedy třeba si klást otázku, jak takové jednání pachatele v praxi právně kvalifikovat. Pokud se budeme pohybovat v intencích trestných činů, respektive trestního práva, jedná se o relativně snadnou otázku, kdy díky dodržovanému formálnímu-materiálnímu pojetí trestného činu je na konkrétní jednání pachatele aplikována skutková podstata TZ.²⁷ V případě domácího násilí by se pravděpodobně jednalo o naplnění skutkové podstaty Týrání svěřené osoby nebo Týrání osoby žijící ve společném obydlí, kdy ostatně i recentní judikatura nám poskytuje významné vodítko v tom, že týrání může mít podobu fyzického násilí (bití údery rukou do hlavy a dalších částí těla), psychického násilí (vulgární nadávky a ponižování), sexuálního násilí (nucení k intimnímu styku), ekonomického útisku (nepřispívání na chod domácnosti) až po vyvolání stavu sociální izolace (bránění ve styku s rodinnými příslušníky).²⁸ Na fenomén stalkingu lze pak přílehavě aplikovat trestný čin nebezpečného pronásledování. Pro naplnění předmětné skutkové podstaty je pak nezbytné naplnění kvantitativního měřítko, představovaného dlouhodobostí a kvalitativního měřítko, které odpovídá výslovně uvedeným způsobům spácháním trestného činu.²⁹ „*Podstatu stalkingu shrnul Nejvyšší soud např. ve svém usnesení ze dne 11. 7. 2018, č. j. 4 Tdo 777/2018-26, tak, že stalking zahrnuje jen takové způsoby pronásledování, které představují opakované, trvající nechtěné navazování kontaktů s obětí za použití násilí nebo jiných obdobných praktik.*“³⁰

V případě přestupků, je však celá situace poněkud složitější. Dle § 5 ZOP: „*Přestupkem je společensky škodlivý protiprávní čin, který je v zákoně za přestupek výslovně označen a který vykazuje znaky stanovené zákonem, nejde-li o trestný čin.*“ Tedy na první pohled ZOP beze zbytku naplňuje zásadu žádný trestný čin bez zákona a předmětná definice odpovídá formálně-materiálnímu pojetí přestupku a tím i principu zákonnosti.³¹ Pokud se však na problematiku podíváme blíže, zjistíme, že na jednání odpovídající domácímu násilí a stalkingu můžeme aplikovat pouze obecné skutkové podstaty přestupků proti občanskému soužití. Tyto jsou vymezeny v § 7 zákona č. 251/2016 Sb. o některých přestupcích (dále jen „ZONP“). Dle předmětného ustanovení, konkrétně odstavce 1 písm. a) a b): „*Fyzická osoba se dopustí přestupku tím, že jinému ublíží na cti tím, že ho zesměšní nebo ho jiným způsobem hrubě urazí, jinému ublíží na zdraví.*“ V tomto případě není dle mého názoru těžké si představit, jaká protiprávní lze pod uvedené skutkové podstaty subsumovat. V písmenu c) jsou pak uvedeny čtyři další skutkové podstaty, jejímž naplnění dochází k narušení občanského soužití, tj.: „*Úmyslně naruší občanské soužití ten, kdo jinému vyhrožuje újmou na zdraví, jiného nepravdivě obviní z přestupku, se vůči jinému dopustí schválnosti nebo se vůči jinému dopustí jiného hrubého jednání.*“ Jsem toho názoru, že v případě prvních tří přestupků si opět dokážeme snadno představit, jaké jednání bude naplňovat znaky těchto skutkových podstat. U schválnosti a jiného hrubého jednání se pak dostáváme do vod kalnějších.

Pro podřazení jednání pachatele pod § 7 ZONP je třeba nejprve naplnit jednotný definiční znak těchto přestupků, což je porušení občanského soužití. Pojem občanské soužití je neurčitým právním pojmem. Dle rozhodovací praxe pak může být definováno jako: „...*Určitý souhrn ustálených pravidel jednání a chování ve společnosti, který je založen na respektování práv ostatních lidí, jejichž dodržování v určitém čase a místě je ve společnosti obvyklé.*“³² V případě skutkové podstaty schválnosti se bude jednat zejména o jednání „*naschvál*“, které může negativně zasáhnout do práv jiného. Ze soudní judikatury vyplývá, že se může jednat např. o úmyslně vysypanou zeminu na letištní plochu (srov. výše citovaný rozsudek čj. 7 As 12/2010-65) nebo o zabránění odchodu z pozemku a slovní rozepru (srov. rozsudek NSS ze 14. 12. 2006, čj. 4 As 69/2005-46).³³ V případě skutkové podstaty jiného hrubého jednání pak hovoříme tzv. *zbytkovém ustanovení*, které subsumuje všechna ostatní hrubá jednání, která nejsou výslovně uvedena výše.³⁴ „*Hrubým jednáním narušujícím občanské soužití je např. vyhrožování jinou újmou než újmou na zdraví, pomlouvání, vydírání, za podmínky, že nejde o trestný čin.*“³⁵ Lze tedy shrnout, že ustanovení § 7 ZONP upravuje demonstrativní výčet skutkových podstat, které jsou představovány neurčitými právními pojmy. Při konkrétní aplikaci ustanovení je pak testována škodlivost jednání, způsobilost narušit občanské soužití a konečně podřaditelnost pod jednu ze skutkových podstat. V případě nemožnosti klasifikace jednání pod první pět skutkových podstat je jednání podezřelého označeno jako jiné hrubé.³⁶

Pokud pak jde o zodpovězení otázky, která konkrétní skutková podstata má být na případy domácího násilí nebo stalkingu aplikována, tak odpověď zní vlastně kterákoliv, kdy je vše odvislé od individuálních projevů pachatele. Pachatel svým jednáním může naplnit jednu, více nebo dokonce všechny skutkové podstaty přestupků proti občanskému soužití. Lze tedy konstatovat, že rozpoznání a uvědomění si, že v konkrétním případě či případech jde o domácí násilí nebo stalking vyžaduje erudici a zkušenost. Ostatně přestupek jiného hrubého jednání může být naplněn uštědřením políčku, násilným polibkem, nevhodným osaháváním, vyhrožováním nebo i pouštěním hlasité hudby etc. Dílčí jednání pachatele tak mohou být posouzeny jako útoky na odlišné zájmy chráněné zákonem, než jaké by byly ohroženy či porušeny v případě pokračování v protiprávním jednání.

Tento závěr mne pak přivádí k myšlence, zda zákonodárce při tvorbě ZONP naplnil beze zbytku zásadu *nullem crimen sine lege certa* a tudíž určité a jasně definoval znaky přestupku, kdy skutková podstata nemá být ani příliš obecnou, ale rovněž ani nemá být ze své povahy příliš kazuistická.³⁷ V rámci odborných kruhů, je pak současný stav obhajován zejména argumentem, že: „za situace, když se počet skutkových podstat přestupků pohybuje řádově přinejmenším ve stovkách, není možné, aby byly formulovány tak precizně jako v trestním zákoníku, což by komplikovalo možnost postihu přestupků orgány státní správy, které musí reagovat na značně proměnlivé situace vyskytující se v celém spektru veřejné správy“³⁸ Tento názor je jistě relevantní, avšak já osobně jej mohu přijmout pouze v případě, že tato generalizovaná právní kvalifikace slouží pro pokrytí co nejvíce typů protiprávních jednání nebude na újmu a úkor obětí.

Jistě bychom se mohli setkat s názorem, že není třeba se nad tímto zamýšlet, neboť pro potrestání pachatele je nezbytné pouze protiprávní jednání správně právně kvalifikovat, ergo podřadit ho pod vhodnou skutkovou podstatu občanského soužití. Domnívám se však, že podrobnější rozbor situace je nevyhnutelný, a to z titulu poskytnutí péče oběti a s tím i související postup správního orgánu například dle ust. § 88 odst. 5 ZOP, kdy správní orgán vyloučí skutek nesouvisející s domácím násilím a stalkingem k projednání ve samostatném řízení. Rovněž je nutné vyhodnocení možného pokračování jednání a naplnění skutkové podstaty trestného činu a v neposlední řadě identifikace domácího násilí jako přitěžující okolnosti, tj. dle § 40 ZOP³⁹ se pachatel dopustil přestupku například tak, že využil něčí bezbrannosti, podřízenosti nebo závislosti na jiné osobě.⁴⁰

5. Oznámení přestupku – aneb jak se pozná, že jde o domácí násilí a stalking?

Mezi oběťmi domácího násilí a stalkingu je značný rozdíl v jejich procesním postavení, a to v průběhu celého řízení o přestupku. V případě obětí domácího násilí je obviněný osobou blízkou a z toho titulu oběť disponuje dle ust. § 7 odst. 7 ZONP v kombinaci s ust. § 71 ZOP procesním postavením osoby přímo postižené spácháním přestupku (dále jen „OPPSP“). Ačkoliv OPPSP není účastníkem řízení, ale pouze subjektem tohoto řízení, náleží jí významné procesní instrumenty, kterými může řízení ovlivňovat. Bez souhlasu OPPSP není možné řízení zahájit nebo v něm pokračovat.⁴¹ Výjimku představují dle ust. § 79 odst. 5 ZOP případy, kdy je OPPSP osobou nezletilou nebo byl obviněný vykázán ze společného obydlí. V takovém situaci není souhlasu OPPSP třeba, OPPSP disponuje svými procesními právy bez dalšího a řízení je zahájeno z úřední povinnosti. U oběti stalkingu lze pak předpokládat, že pachatel bude spíše tzv. osobou cizí. Oběť je tudíž před zahájením řízení v roli osoby dotčené spácháním přestupku a v případě, že věc bude odložena dle ust. § 76 odst. 3 ZOP má právo na vyrozumění o odložení věci. Po zahájení řízení je pak oběť stalkingu v procesním postavením svědka.

Co však tyto oběti mají společného je způsob, jakým bude oznámení přestupků prošetřováno. Jak už jsem výše avizovala, při domácím násilí nebo stalkingu může dojít k naplnění rozličných skutkových podstat přestupků proti občanskému soužití dle ust. § 7 ZONP. Jestliže tedy mohou být předmětnými skutkovými podstatami postiženy různé společenské nešvary, hraje dle mého názoru o to větší roli v každém jednom případě kvalita podkladů ve spisovém materiálu.

Oznámení přestupku je obecně opraveno v ust. § 73 ZOP, dle něhož: „*Má-li orgán Policie České republiky, Vojenské policie (dále jen „orgán policie“) nebo jiný správní orgán podezření, že byl spáchán*

přestupek, a není-li sám příslušný k jeho projednání, oznámí tuto skutečnost bez zbytečného odkladu příslušnému správnímu orgánu.“ Co je však velmi podstatné na předmětném ustanovení jsou zejména povinnosti z něj pro oznamující orgány vyplývající, kdy oznamující orgánu jsou povinny uvést:

- 1) Kdo je podezřelý z přestupku, pokud je znám
- 2) Popis skutku, ve kterém je přestupek spatřován
- 3) Místo a čas, kdy měl být přestupek spáchán
- 4) Zákonné ustanovení obsahující skutkovou podstatu předmětného přestupku
- 5) Důkazní prostředky, které jsou mu známy.

Předmětné ustanovení tedy zavazuje orgány veřejné moci k tomu, aby sestavili základní popis události bez povinnosti zjišťovat další okolnosti.

Na tuto obecnou úpravu pak navazují dvě speciální. Jako první bych zmínila ust. § 10 zákona č. 553/1991 Sb. Zákon o obecní polici.⁴² Dle odstavce 2): „*Strážník je povinen bez zbytečného odkladu, nejpozději však do 60 dnů, oznámit příslušnému orgánu podezření, že byl spáchán přestupek, jehož projednání patří do působnosti tohoto orgánu.*“ Dle odstavce 3) je pak strážník povinen doložit důvody nebo důkazy, o něž se podezření opírá. Předmětné ustanovení pak na první pohled povinnost strážníka omezuje, když oznámení strážníka nemusí obsahovat osobu pachatele.⁴³ Zejména však rozvolňuje kritérium lhůty, která je strážníkovi uložena pro předání věci příslušnému správnímu orgánu.

Druhou zvláštní úpravou je pak ust. § 74 ZOP, která se vztahuje pouze na orgány policie. Předmětným ustanovením jsou pak povinnosti stanovené orgánům policie významně rozšířeny, a to o povinnosti:

- 1) Učinit nezbytná šetření ke zjištění osoby podezřelé ze spáchání přestupku
- 2) Učinit nezbytná šetření k zajištění důkazních prostředků nezbytných pro pozdější dokazování před správním orgánem
- 3) O zjištěných skutečnostech sepíše orgán policie úřední záznam, který přiloží k oznámení.
- 4) Orgán policie je povinen tak učinit do 30 dnů, ode dne, kdy se o přestupku dozví.

Svízel však spočívá ve skutečnosti, že orgány policie mají povinnost takto postupovat pouze v taxativně vymezených případech, tj. nasvědčují-li okolnosti, že byly spáchány taxativně vymezené přestupky:

- a) proti veřejnému pořádku,
- b) proti občanskému soužití, v jehož důsledku došlo k ublížení na zdraví,
- c) proti majetku,
- d) proti pořádku ve státní správě spáchaný porušením povinnosti stanovené v nařízení obce nebo kraje,
- e) proti pořádku v územní samosprávě,
- f) podle zákona o silničním provozu, nejde-li o přestupek provozovatele vozidla podle § 125f,
- g) na úseku požární ochrany, nebo
- h) o němž to stanoví jiný zákon.

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že zvláštní povinnost šetření se nevztahuje na většinu přestupků proti občanskému soužití s výjimkou ublížení na zdraví. Proč tomu tak je? Dle mého názoru můžeme nalézt odpověď v důvodové zprávě k zákonu č. 417/2021 Sb. kterým se mění zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony. V předmětné novele byla napravena původní blamáž zákonodárce, kdy se zvláštní šetření policejního orgánu vztahovalo pouze na ublížení na zdraví z nedbalosti. Náprava pak byla zákonodárcem zdůvodněna tak, že: „*Smyslem předšetřování je zajistit podklady pro řízení o přestupku, které by obecní úřad sám mohl jen obtížně opatřit. To platí nejen u nedbalostního ublížení na zdraví, ale tím spíše u úmyslného ublížení na zdraví, kde je navíc zájem na řádném provedení řízení o přestupku o to větší vzhledem k větší společenské škodlivosti daného jednání.*“⁴⁴ Domnívám se, že z odůvodnění změny můžeme dovodit, že dle názoru zákonodárce zbylé přestupky proti občanskému soužití nejsou dostatečně společensky škodlivé ergo natolik významné, aby se jimi orgán policie zabýval v širším měřítku a zjišťování dalších okolností nezbytných pro zahájení řízení ponechává na příslušném správním orgánu. Je pak v tomto kontextu jistě diskutabilní, proč ochrana majetku dostala vyšší prioritu, než-li ochrana obětí domácího násilí a stalkingu.

Nicméně v čem tedy spočívají zásadní problémy, které mohou vzniknout tím, že bude správnímu orgánu předán pouze jakýsi základní přehled a v případě obecní policie ještě ke všemu v časovém úseku až 60 dnů? Jsou to zejména hrozící obtíže vzniklé ze zmaření či zničení důkazů a s tím i související nedostatečné šetření práv obětí a svědků.

Absence povinnosti „zajistit“ může vést k zásadní důkazní nouzi, kdy věc bude nezbytně odložit, případně oběť či jiné svědky události pozvat k podání vysvětlení dle ust. § 137 odst. 1 zákona č. 500/2004 Sb. Správní řád (dále jen „SŘ“) a opětovně je vytěžit. Ačkoliv je to postup zákonem a odbornou literaturou zcela předvídaný, neboť je povinností správního orgánu došle oznámení prověřit a doplnit podklady nezbytné pro zahájení řízení⁴⁵, ne vždy je zcela vítaný. Nijak nerozporuji, že zahájit řízení bez náležitých podkladů by představovalo nesprávný úřední postup a zásah do výsostných práv obviněného⁴⁶, nicméně ponechání zajištění většiny podkladů na správním orgánu může mít zásadní vliv na řízení. Svou úvahu se pokusím demonstrovat na konkrétním příkladu.

Domnívám se, že takovou vlajkovou loď obtíží spojených s aplikací § 73 ZOP, je nezjištění a nezajištění kamerového záznamu a jeho nezařazení do spisového materiálu. Kamerový záznam má potenciál významně přispět k rychlému vyřízení věci, a to včetně ochrany podezřelého před společenskou difamací založenou křivým obviněním. Problém však spočívá v tom, že oprávnění vyžádat si kamerový záznam má pouze orgán policie⁴⁷. Nicméně jestliže orgán policie není povinen učinit nezbytná šetření k zajištění důkazních prostředků pro pozdější dokazování před správním orgánem, vyjde mnohokrát existence kamerového záznamu najevo až při podání vysvětlení, v horším případě až během ústního projednání přestupku. V důsledku těchto pozdních zjištění již kamerový záznam zpravidla neexistuje, neboť je jedním ze způsobů zpracování osobních údajů a tyto nesmí být uloženy po dobu delší, než je nezbytné pro účely, pro které jsou zpracovávány.⁴⁸ V současné chvíli by pak doba uložení záznamů měla být co nejkratší a v případě, že doba uložení přesáhne 72 hodin, je nezbytná existence legitimního důvodu.⁴⁹ Je tedy víc než zřejmé, že není-li správce včas informován o nutnosti videozáznam uchovat, není v silách a možnostech správního orgánu jej zajistit. Nehovoře pak o případech, kdy prvotní šetření provádí strážník, který má až 60 dnů pro předání věci.

Další problém, který může být s pozdějším zjišťováním podkladů spojen je jakési oslabení vypovídací

hodnoty úředního záznamu o podání vysvětlení, které bývá ještě oscilováno nadbytečnou traumatizací oběti.

Zastávám názor, že v případě domácího násilí a stalkingu může hrát prvotní, kvalitně zpracovaný úřední záznam zásadní roli. Tato moje úvaha zejména plyne z faktu, že domácí násilí se zpravidla děje za zavřenými dveřmi, kdy o tomto nešvaru nemusí mít tušení ani nejbližší okolí. Oběť se případně zmíní blízké osobě, tato však není bezprostředním svědkem útoku agresora na oběť. O obdobnou situaci se pak může jednat v případě stalkingu, kdy metody „slídění“ bývají natolik sofistikované, že nikdo další kromě oběti agresora nezpozoruje. Tvrzení oběti a obviněného se následně dostávají do zjevného rozporu, což ostatně je jev takřka typický pro přestupkové řízení. Tento stav je pak nezřídka doprovázen jistým důkazním vakuem.⁵⁰ Dlužno však podotknout, že v takovém případě hrají zásadní roli další podklady pro vydání rozhodnutí. V krajním případě pak může být právě úřední záznam významným ba dokonce jediným činitelem v rozhodování správního orgánu, tj. zda uvěří výpovědi oběti či obviněného. Ačkoliv tedy *„záznam o podání vysvětlení nelze použít jako důkazní prostředek; užití úředního záznamu o podání vysvětlení lze ale připustit jako tzv. jiný podklad pro rozhodnutí podle § 50 odst. 1 správního řádu, a to např. za účelem porovnání, zda se od něj výpovědi svědků významněji neodchylují.“*⁵¹ Bohužel však v přestupkovém řízení existuje s tímto vakuem spojený nešvar a správní orgán se mnohokrát spokojí s konstatováním fráze tzv. „tvrzení proti tvrzení“, kdy tato prázdná formule bez širšího vyhodnocení všech podkladů pro vydání rozhodnutí nevyhnutelně směřuje k zastavení řízení. Aprobace této floskule je pak dle mého názoru degradací utrpení oběti a základních principů správního řádu dle § 3, § 50 odst. 4 a § 52 správního řádu.⁵² O to palčivější je pak situace, kdy správní orgán tímto úředním záznamem vůbec nedisponuje. Ačkoliv je správní orgán sám povinen prověřit došlé oznámení o přestupku a opatřit si co nejvíce relevantních informací významných pro následný procesní postup⁵³, oč by byla celá situace snazší, kdyby již byly součástí spisového materiálu. Je třeba si uvědomit, že je to zpravidla policejní orgán, který přichází s obětí a obviněným do prvotního kontaktu, a to o mnohem dříve, nežli správní orgán. Kvůli časovému rozpětí mezi spácháním skutku a samotným podáním vysvětlení před správním orgánem pak může svědek detaily již zapomenout, kdy i maličkost může hrát významnou roli pro objasnění skutkového děje. Dlužno taktéž podotknout, že v naší společnosti policejní orgán požívá mnohem větší autority než-li orgán správní. Z toho titulu oběť, respektive svědci obecně, mohou být k policejnímu orgánu více vstřícní a otevření. V neposlední řadě pak předvolání k podání vysvětlení správním orgánem může být pro oběť nadměrně stresující. Dle mého názoru tímto navyšováním počtu úkonů dochází k nadbytečnému zatěžování dotčené osoby.⁵⁴

Konečně pak se vším výše uvedeným souvisí, že je-li ledabyle zpracován podklad, nemusí orgán policie nebo správní orgán odhalit naplnění skutkové podstaty trestného činu.

Poněkud bizarní situace může nastat u případů domácího násilí, které jsou představovány trestným činem týrání osoby ve společném obydlí. *„Trestný čin týrání osoby žijící ve společném obydlí podle je § 199 tr. Zákoníku trestným činem trvajícím.“*⁵⁵ Avšak vzhledem k minimálním nárokům na zpracování podkladů pro správní orgán toto nemusí být před zahájením přestupkového řízení vůbec odhaleno. Jednotlivosti, které v souhrnu tvoří soustavné udržování protiprávního stavu jsou tak zpravidla posuzovány jako různé útoky pachatele. V případě delšího časového odstupu mezi dílčími oznámeními protiprávního pachatele se pak ani tyto „útoky“ nemusí dostat do agendy jedné oprávněné úřední osoby. Důvodů může být několik, například z titulu kritéria místa spáchání protiprávního jednání bude místně příslušný jiný správní orgán. Dále oběť nebude hlásit všechny dílčí jednání pachatele,

kdy některá by samostatně ani nenaplnňovala podmínku společenské škodlivosti přestupku, avšak při bližším zkoumání bychom zjistili, že se jedná o nedílnou součást udržovaného protiprávního stavu. Oběť tedy může být opakovaně přetěžována úkony různých správních orgánů v rámci různých spisů. Ostatně ačkoliv by nebylo zjištěno naplnění skutkové podstaty trestného činu, je zásadní, aby správní orgán měl prostor pro naplnění maximy, že oběti nemá být způsobováno další zbytečné utrpení a dílčí útoky by měly být projednány společně u jednoho správního orgánu. Pokud ovšem policejní orgán nezpracuje spisový materiál obsahující více jednání a dílčí spisy budou rozděleny mezi jednotlivé správní orgány, není naplnění zásady šetření práv oběti vůbec jednoduché. V případě, že je řádně naplněna podmínka věcné a místní příslušnosti, jedinou možností je využití tzv. delegace vhodné dle ust. § 131 odst. 2 SŘ a § 131 odst. 5 SŘ. V prvním případě může nadřízený správní orgán na základě své úvahy dojít k závěru, že pověření jiného věcně příslušného správního orgánu je tím správným krokem. Nadřízený správní orgán pak rozhoduje na základě „aktivity“ správního orgánu, který by mohl být rozhodováním pověřen, nebo na požádání účastníka.⁵⁶ Druhá varianta pak spočívá v postoupení spisového materiálu mezi správními orgány stejného stupně před zahájením řízení, kdy však správní orgán, kterému má být věc postoupená, musí s postoupením souhlasit. Případně pak po zahájení řízení si o postoupení z důvodu vhodnosti může požádat za určitých podmínek účastník řízení.⁵⁷ Lze tedy uzavřít, že pokud nebude mít oběť štěstí na vstřícný správní orgán a „akční“ oprávněnou úřední osobu, je více než pravděpodobné, že dílčí jednání, budou projednávány u různých správních orgánů. Navíc pokud nebude oběti způsobena škoda ergo nebude disponovat procesním postavením poškozeného, nebude ani účastníkem řízení, ale pouze osobou přímo postiženou spácháním přestupku, kdy neutěšenou situaci nebude moci sanovat ani po zahájení řízení.

V případě stalkingu je pak situace velice podobná takřka stejná, nad to je-li pachatel odhodlán pronásledovat svou oběť na každém kroku, může být riziko roztržičnosti mezi různé správní orgány ještě větší.⁵⁸ Opakovaně pak upozorňuji, že i zde je vše odvislé od zajištění kvalitních podkladů a nejlépe již ze strany policejního orgánu, neboť: *„Nebezpečné pronásledování je pak trestným činem trvajícím, pro který je typické jeho souvislé páčání nerozpadající se do dílčích útoků, kterým pachatel vyvolá protiprávní stav, jež následně udržuje, byť lze připustit, že jedná o jistou kombinaci trvajících trestného činu s prvky hromadnosti, neboť se vyžaduje určitá mnohost útoků spojených společným záměrem, kterým je dlouhodobé pronásledování obětí.“*⁵⁹

Tedy stejně jako v případě týrání osoby žijící ve společném obydlí platí, že jednotlivé projevy pachatele jsou posuzovány jako dílčí útoky (jednotlivé přestupky) a je velmi obtížné je v případě mnohosti spisů spojit v jeden skutek, zejména pokud tyto spisy neobsahují alespoň náznak o jiných aktivitách pachatele. I zde je tedy nezbytné aplikovat precizní kombinatoriku za účelem získání uceleného pohledu na protiprávní jednání pachatele. Snaha správního orgánu o potrestání pachatele může být navíc i ⁶⁰svým způsobem sabotována tím, že v případě, že oběť je například dlouhodobě obtěžována různými formami kontaktu a každé jednání nahlašuje samostatně, tak z titulu poskytnutí nedostatku informací oprávněné úřední může být konkrétní věc odložena, neboť sama o sobě nebude odůvodňovat zahájení řízení o přestupku nebo předání věci. Jako příklad obdobného nešvaru se kterým, se musel vypořádat až Nejvyšší soud ve svém Usnesení ze dne 24. 6. 2021, sp. zn. 8 Tdo 449/2021 uvádím následující: *„Není dán prostor pro použití zásady ultima ratio, a to s důrazem na urputnost i intenzitu jednání obviněného, pokud pachatel poškozenou po dlouhou dobu (téměř jeden rok) proti její vůli denně telefonicky atakoval (hovory či SMS), vyhrožoval jí, že jí sebere nezletilou dceru a zničí ji, a takto jí soustavně výrazně ztrpčoval život (poškozená nemohla svobodně užívat svůj mobilní*

telefon, což mělo negativní dopad i na její práci), stresoval ji a vyvolával v ní napětí, ač věděl, že je těhotná. Vzbuzoval v ní obavu o její život a zdraví.“ Pokud pak závěrem vyhodnotíme postavení oběti stalkingu, je třeba konstatovat, že je její procesní postavení ještě slabší než u oběti domácího násilí. Jednak bude v přestupkovém řízení primárně svědkem a rovněž se domnívám, že je zde menší šance, aby nabyla procesního postavení poškozeného a s tím související benefity.

6. Závěr

Ve svém příspěvku jsem se snažila upozornit na jistý klam, který panuje mezi odbornou veřejností, že kodifikací přestupkového řízení a částečnou kodifikací hmotného práva přestupkového došlo k naplnění základních zásad trestního práva, které se dle recentní judikatury se mají vztahovat i na trestní právo správní. Domnívám se totiž, že od 15. 11. 2012, kdy nabyla účinnosti Směrnice, je ochrana obětí nedílnou součástí základních principů trestního práva. Mezi ochranou práv obětí přestupků a trestných činů však panují značné rozdíly, ba příkopy, které by měly být odstraněny, a to alespoň na úrovni základního procesního přístupu k obětem. I kdyby však někteří s mými závěry nesouhlasili, tj. že ochrana obětí se začlenil do elementární úpravy trestního práva, a tudíž se má vztahovat i na oběti přestupkového jednání, je nepochybné, že laxní úprava v případě obětí přestupkového jednání může zjevným způsobem poškozovat oběti trestných činů krácením jejich práv garantovaných Směrnicí a ZOTČ. Dle mého názoru je pak možným řešením jakási systémová kultivace zákona č. 250/2016 Sb. ZOP spočívající jak v novelizace ustanovení současných (zejména § 73 a § 74 a § 88 ZOP), tak v doplnění zvláštní úpravy procesních pravidel, které jsou v současné době uvedeny pouze v SŘ. Tato vstřícnější úprava by přispěla jak k narovnání disproporcí mezi oběťmi přestupkového jednání a obětí trestných činů a šetření jejich práv, tak k naplňování závazků vyplývajících ze Směrnice. Samostatně pak ještě stojí za zvážení, zda právní úprava přestupkového práva hmotného, je sto dostatečně ochránit oběti před fenomény jako domácí násilí a stalking. Mám za to, že za jistých okolností ano. Podmínkou však je, aby policejní orgán prováděl důkladná šetření, jejímiž výstupy bude komplexní spisový materiál a oprávněné úřední osoby, či předsedové přestupkových komisí budou dostatečně právně vzděláni.

Seznam poznámek pod čarou

- 1 Durdík T., Čírtková L., Vitoušová P., Háková D., Zákon o obětech trestných činů (č. 45/2013 Sb.). Komentář, raha : Wolters Kluwer, 2018, s. 25
- 2 Oběti je možno třídit i na přímé a nepřímé, toto pojednání se však zaměřuje na oběti přímé odpovídají právní kvalifikaci ust. § 2 odst. 2 Zákona o obětech trestných činů.
- 3 Škurek, M. Evropské správní právo trestní a postihování přestupků v ČR. Praha : Leges, 2015, s. 56
- 4 Dianiška G., Strémy T., Vráblová M. a kolektiva, Kriminológia, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2022, s. 140
- 5 Dianiška G., Strémy T., Vráblová M. a kolektiva, Kriminológia, Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2022, s. 141
- 6 Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, č.j. 6 A 126/2002-27, [461/2005 Sb. NSS], k tomu dále například srov. Rozhodnutí č. 1338/2007 Sb. NSS, Rozhodnutí č. 1546/2008 Sb. NSS
- 7 Nejvíce se dle mého názoru zdvojnásobení dotklo navýšení agendy u přestupků proti majetku dle ust. § 8 zákona č. 251/2016 Sb. o některých přestupcích.
- 8 Rücklová K., Hranice škody se v trestněprávních kauzách zvyšuje na dvojnásobek, dostupná online: <https://www.pravniprostor.cz/clanky/trestni-pravo/hranice-skody-se-v-trestnepravnich-kauzach-zvysuje-na-dvojnásobek>
- 9 Ščerba F., a kol, Trestní zákoník, 1. vydání V Praze : C.H. Beck (2. aktualizace, 2022), dostupné na Bek-online
- 10 Hendrych D., a kol, Právníký slovník, 3. vydání, 2009, dostupné na Beck-online
- 11 Rozhodnutí Nejvyššího soudu, č.j. 8 Tdo 838/2020 – 281 ze dne 23. 9. 2020
- 12 Mařádek D., Pokračování v trestném činu, hromadný a trvající trestný čin, Trestněprávní revue 4/2017, s. 85
- 13 Ščerba F., a kol, Trestní zákoník, 1. vydání V Praze : C.H. Beck (2. aktualizace, 2022), dostupné na Bek-online
- 14 Základní skutková podstata pak zní: Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společném obydlí, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až čtyři léta.
- 15 Základní skutková podstata pak zní:
Kdo jiného dlouhodobě pronásleduje tím, že
 - a) vyhrožuje ublížením na zdraví nebo jinou újmu jemu nebo jeho osobám blízkým,
 - b) vyhledává jeho osobní blízkost nebo jej sleduje,
 - c) vytrvale jej prostřednictvím prostředků elektronických komunikací, písemně nebo jinak kontaktuje,

- d) omezuje jej v jeho obvyklém způsobu života, nebo
e) zneužije jeho osobních údajů za účelem získání osobního nebo jiného kontaktu,
a toto jednání je způsobilé vzbudit v něm důvodnou obavu o jeho život nebo zdraví nebo o život
a zdraví osob jemu blízkých, bude potrestán odnětím svobody až na jeden rok nebo zákazem
činnosti.

16 Dianiška G., Strémy T., Vráblová M. a kolektiva, Kriminológia, Plzeň : Vydavatelství
a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2022, s. 140

17 Roubalová M., a kol., Oběti kriminality : poznatky z viktimizační studie, Praha : Institut pro
kriminologii a sociální prevenci, 2019, str. 28

18 Tamtéž

19 Dianiška G., Strémy T., Vráblová M. a kolektiva, Kriminológia, Plzeň : Vydavatelství
a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2022, s. 141

20 Sochůrek J., Sluková K., a kol., Úvod do viktimologie pro pomáhající profese, Liberec : Technická
univerzita v Liberci, 2013, s. 27

21 Vzhledem k roztržitémnosti hmotně právní úpravy přestupků je pak materie nezletilých obětí
námětem na samostatný článek.

22 Čírtková, L. Moderní psychologie pro právníky, Praha : Grada, 2008, s.9

23 Welsh, K. Long-term partners – Reflections on the shifts in partnership responses
to domestic violence, International Review of Victimology vol. 29, s. 29, 2023, DOI:
10.1177/02697580211059273

24 Čírtková, L. Moderní psychologie pro právníky, Praha : Grada, 2008, s.53

25 Čírtková L, Viktimologie pro forenzní praxi, Praha : Portál, 2014, s 55

26 Storey, J.E, Pina, A., Williams, C.S, The Impact of Stalking and Its Predictors: Characterizing
the Needs of Stalking Victims, Journal of Interpersonal Violence 2023, Vol. 38, s. 11589, DOI:
10.1177/08862605231185303

27 Jak už bylo výše zmíněno jedná se například o týrání osoby žijící ve společném obydlí (§ 199 TZ),
nebezpečné pronásledování (§ 354 TZ), vydírání (§ 175 TZ) etc.

28 Ščerba F., a kol, Trestní zákoník, 1. vydání V Praze : C.H. Beck (2. aktualizace, 2022), dostupné na
Bek-online

29 Bambušková V., Dostál P., Kvapil M., Tobolková A., Valtrová M., Žmolíková D., Zákon trestní
zákoník - judikatorní komentář, Ostrava: CODEXIS publishing, 2019. Převzato z CODEXIS®,
doplňku LIBERIS®

30 Tamtéž

31 Jemelka L., Vetešník P., Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých
přestupcích, V Praze : C.H. Beck, dostupné na Beck-online

- 32 k tomu srov. Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 2. 7. 2010, č.j. 7 As 12/2010-65
- 33 Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 12. 5. 2011, č.j. 1 A 24/2010-22
- 34 Tamtéž
- 35 Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 31. 3. 2010, č.j. 2 As 84/2009-64
- 36 Kučerová H., Horzinková E., Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich a zákon o některých přestupcích s komentářem a judikaturou. 2. aktualizované vydání, Leges, Převzato z CODEXIS®, doplnku LIBERIS®
- 37 Prášková H., Nové přestupkové právo Praha : Leges, 2017, s 29
- 38 Mates P., Šemík K., Společenská škodlivost jako znak přestupku, dostupné online na: <https://advokatnidenik.cz/2021/04/29/spolecenska-skodlivost-jako-znak-prestupku/>
- 39 Dlužno podotknout, že výčet přitěžujících okolností je otevřený.
- 40 Je však otázkou, zda je možné přitěžující okolnosti při ukládání trestu dostatečně využít, když maximální možná výše pokuty v případě, kdy se obviněný dopustil pouze více přestupků proti občanskému soužití činí 30.000,- Kč a v případě opakovaného spáchání těchto přestupků 45.000,- Kč.
- 41 Frumarová K., Osoba přímo postižená spácháním přestupku - subjekt, nikoli však účastník přestupkového řízení. Právní rozhledy. 2018.
- 42 Jemelka L., Vetešník P., Zákon o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich. Zákon o některých přestupcích, v Praze : C.H. Beck, dostupné na Beck-online
- 43 Vetešník P, Jemelka L, Zákon o obecní policii, 2. vydání, v Praze : C.H. Beck, 2019, dostupné na Beck-online
- 44 Důvodová zpráva k zákonu č. 417/2021 Sb., Zákon, kterým se mění zákon č. 250/2016 Sb., o odpovědnosti za přestupky a řízení o nich, ve znění pozdějších předpisů, a některé další zákony
- 45 Frumarová K. a kol., Správní trestání, Praha : Leges, 2017, s 136
- 46 K tomu srov. Nález Ústavního soudu č. III.ÚS 917/21 ze dne 31. 8. 2021
- 47 V případě Policie České republiky je oprávnění vyžadování pomoci od osob a orgánů zakotveno v ust. §18 Zákona č. 273/2008 Sb., Zákon o Policii České republiky
- 48 Janečková E., GDPR - Praktická příručka implementace, Praha : Wolters Kluwer, 2018, s. 9
- 49 Pokyny č. 3/2019 ke zpracování osobních údajů prostřednictvím videotechniky, dostupné na https://edpb.europa.eu/our-work-tools/our-documents/guidelines/guidelines-32019-processing-personal-data-through-video_cs
- 50 Potěšil L., Domácí násilí v přestupkovém řízení, 2. část. Správní právo, 3/2008 s. 150
- 51 K tomu srov. Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, č.j. 4 As 152/2016, ze dne 22. 9. 2016

52 Potěšil L., Domácí násilí v přestupkovém řízení, 2. část. Správní právo, 3/2008 s. 150

53 K tomu srov. Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu NSS č.j. 1 As 34/2010-73, ze dne 9.9.2010

54 K tomu srov. Rozhodnutí Nejvyššího správního soudu č.j. 9 As 277/2016-45 ze dne 5. 12. 2017

55 Rozhodnutí Nejvyššího soud, č.j. 15 Tdo 887/2014-I., [R 17/2015 tr.]

56 Potěšil L., Hejč D., Rigel F., Správní řád, 2. vydání, 2020, V Praze : C.H. Beck, 2020, dostupné na Beck-online

57 Tamtéž

58 U domácího násilí lze očekávat, že se spíše bude kumulovat ve společné domácnosti, což ovšem není nezbytným znakem daného protiprávního jednání.

59 Usnesení Nejvyššího soudu, sp. zn. 4 Tdo 1323/2020, ze dne 30. 6. 2021

Odborný článek

Využití kognitivních zkreslení pro efektivnější vymáhání pohledávek

Jan Dohnal

Mgr. Jan Dohnal, B.A., LL.M., Ph.D., je absolventem Právnické fakulty UP (Ph.D., Mgr.), University of Michigan Law School (LL.M.) a Goshen College (B.A.). Studijní pobyty absolvoval na Erasmus University v Rotterdamu a The John Marshall Law School v Chicagu. Působí jako advokát specializující se na správu a řízení obchodních korporací (corporate governance), transakční poradenství a soudní spory.

Abstrakt

Je obecně známo, že lidský mysl je ovlivnitelná, jelikož člověk má přirozenou tendenci být při vnímání a zpracovávání ovlivněn tzv. kognitivními zkresleními, tedy vrozenými systemickými chybami v rozhodování či úsudku. Kognitivní zkreslení jsou standardně využívána v oblasti marketingu, reklamy či reklamních sdělení s cílem zvýšit prodejnost či atraktivitu nejrozličnějších služeb či výrobků. V tomto článku autor zkoumá otázku, zda lze kognitivní zkreslení (resp. s nimi související teorii „nudgingu“) úspěšně aplikovat rovněž v oblasti procesu vymáhání pohledávek. Kromě otázky uplatnitelnosti souvisejících taktik či strategií pak autor v článku rovněž zkoumá zákonné limity pro jejich implementaci v rámci vymáhacích procesů a potenciálně aplikovatelné negativní právní následky pro případ, že by příslušné právní normy byly porušeny.

Abstract

It is generally known that the human mind is susceptible, as individuals have a natural tendency to be influenced by so-called cognitive biases, which represent inherent systematic errors in decision-making or judgment. Cognitive biases are commonly utilized in the fields of marketing, advertising, or promotional messages, with the aim of increasing the sales or attractiveness of various services or products. In this article, the author examines the question of whether cognitive biases (or the related theory of ‘nudging’) can be successfully applied in the field of debt collection processes. In addition to exploring the applicability of related tactics or strategies, the author also investigates the legal limits for their implementation within debt collection processes and potentially applicable negative legal consequences in case relevant legal norms are violated.

1. Úvod

Procesy spojené s vymáháním pohledávek představují nezbytnou agendu mnoha věřitelských subjektů, zejména pak obchodních společností uzavírající velké množství spotřebitelských smluv na opakovaná plnění jako např. dodávky energií, služeb elektronických komunikací apod. Je pochopitelné, že efektivita těchto procesů vedoucí k co nejvyšší úspěšnosti vymožení pohledávek je primárním cílem těchto (ale jiných) věřitelských subjektů. V tomto článku se budu zabývat otázkou, jak lze v rámci vymáhacího procesu využít tzv. kognitivní zkreslení ve spojení s již široce známým konceptem „nudgingu.“¹

2. Vymezení pojmů

Na úvod je vhodné začít s vymezením základních pojmů tohoto článku, kterými jsou zejména kognitivní zkreslení a nudging. Kognitivní zkreslení („*cognitive bias*“) jsou systematické chyby ve způsobu, jakým lidé vnímají, zpracovávají a interpretují informace ve svém okolí. Tato zkreslení mohou ovlivnit lidské rozhodování, hodnocení a chování, a to i tehdy, když si toho dotčené osoby nejsou plně vědomi. Jde tak o systematické vzory odchylek od normy nebo racionality při posuzování reality, což často vede ke zkreslení vnímání, nepřesným soudům, nelogickým interpretacím nebo obecně k tomu, co nazýváme iracionalitou.² Zjednodušeně řečeno tak kognitivní zkreslení představují mentální zkratky nebo tendence, které lidský mozek používá ke zjednodušení zpracování informací, přičemž však tyto zkratky mohou často vést k rozhodnutím odchylojícím se od logického nebo racionálního myšlení.³

Pojem „nudging“ je připisován behaviorálnímu ekonomovi Richardu Thalerovi a právnímu teoretikovi Cassu Sunsteinovi, kteří tento termín popularizovali v jejich společné monografii *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth, and Happiness*.⁴ Jedná se o koncept úzce spojený s kognitivními zkresleními a rozhodováním, kdy nudging představuje navrhování a prezentování možných jednání či alternativ způsobem, který jemně ovlivňuje rozhodovací proces adresátů, aniž by omezoval jejich svobodu volby.⁵ Nudging tak subtilně směřuje adresáty k tomu, aby učinily rozhodnutí, které se shodují s konkrétními cíli původce nudgingu. Nudging nezahrnuje nařizování ani nucení určitého chování, nýbrž se zaměřuje na to, aby určité volby byly atraktivnější nebo dostupnější na základě přirozeného lidského uvažování.

Jako jedny z mnoha možných příkladů kognitivních zkreslení a relevantních forem nudgingu mohou sloužit následující:⁶

- (a) Kotvicí efekt („*anchoring*“): Lidé mají skrze kognitivní zkreslení tendenci spoléhat či přeceňovat význam prvotní informace, kterou obdrží v souvislosti s určitým rozhodovacím procesem (tzv. kotva). Nudging pak může využít tohoto zkreslení tak, že v rámci procesu prezentování určitých možností nejprve představí určitou (preferovanou) možnost či informaci, které adresát (z důvodu jeho kognitivního zkreslení) bude zpravidla přikládat nejzásadnější význam.⁷ Otázky spojené s kotvicím efektem jsou tak hojně diskutovány a aplikovány mj. v oblasti teorie vyjednávání.⁸ Pokud tedy smluvní strany mají vyjednávat např. o otázkách, ve kterých není stanovení konkrétních limitů zcela exaktní (např. limitace smluvní odpovědnosti, výše smluvních pokut), je vhodné usilovat o to být stranou, která v dané otázce uvede první konkrétní návrh. Tím totiž pravděpodobně vytvoří

u druhé strany výše uvedenou „kotvu“ a další jednání se řádově povedou v mezích tohoto prvního návrhu (třebaže by mohlo být zcela legitimní uvažovat v dané otázce o řádech násobně vyšších či nižších).

(b) Zkreslení výchozí volby („*status quo bias*“): Lidé mají tendenci zůstat u výchozí volby, kterou si buď sami v minulosti zvolili, či jim byla předurčena druhou stranou. Lidé tak většinou jednají, jelikož setrvání u výchozí volby zpravidla vyžaduje méně úsilí či se s ní pojí nižší rizika. Nudging může využít tohoto zkreslení tak, že stanoví určitou možnost jako výchozí, čímž se zvýší pravděpodobnost, že u ní adresáti setrvají. Právě toto zkreslení je v současné době hojně diskutováno např. v souvislosti se snahou o vytvoření vhodných pravidel pro výchozí nastavení investic do penzijních fondů, jelikož právě prvotní nastavení významně ovlivňuje dlouhodobou skladbu investičního portfolia (jednoduše proto, že jen málokdo je motivován výchozí nastavení takových investic do penzijních fondů, jakkoliv měnit).⁹ Dalším příkladem může být tzv. automatická prolongace, tj. ujednání (zejména) ve spotřebitelských smlouvách o tom, že smlouva bude automaticky prodloužena na další období, nebude-li ze strany spotřebitele v určitém časovém úseku před vypršením stávajícího období ze strany spotřebitele vypovězena. V takovém případě podnikatel využívá spotřebitelovo zkreslení „výchozí volby“ a nastavuje mu tak smluvní základ pro další pokračování v právním vztahu. Z tohoto důvodu je tak institut automatické prolongace v řadě oblastí zákonem¹⁰ regulována, aby nemohlo docházet k nepřiměřenému zneužívání tohoto institutu, resp. ke zneužívání výše uvedeného zkreslení výchozí volby, které spotřebitele zatěžují.

3. Využití kognitivní zkreslení a nudgingu v oblasti (předžalobního) vymáhacího procesu

V úvodu bylo zmíněno, že tento článek bude pojednávat o využití kognitivních zkreslení pro účely zvýšení efektivity vymáhacích procesů. Konkrétně se však zabývám pouze tou fází vymáhacího procesu, která se odehrává na úrovni samotných věřitelů, tj. fází před předáním případu k vymáhání třetím stranám (typicky advokátům). Tato předžalobní část vymáhacího procesu zahrnuje především různé formy upomínek a výzev, v rámci kterých je dlužník urgován k tomu, aby dobrovolně uhradil svůj dluh. A právě různá formulace či znění těchto výzev může různým způsobem působit na osobu dlužníka, a tím ho tak (buď více či méně) motivovat k rychlému a dobrovolnému uhrazení dluhu.¹¹

Formy nudgingu, které lze v rámci předžalobních upomínek za výše uvedeným účelem využít, mohou zahrnovat následující:

(a) Stádový efekt („*herding effect*“) a sociální normy: Lidé bývají ovlivněni tím, jak se chová většina. Zároveň pak lidé mají často tendence přikládat význam morálním apelům. Výzva k úhradě tak ve světle těchto kognitivních zkreslení může obsahovat následující sdělení:

„90% zákazníků nám hradí své závazky včas. To je správné a férové. Nebudte součástí menšiny, která neplatí své dluhy.“

(b) Efekt opomenutí. Lidé mají tendenci posuzovat (své) aktivní škodlivé jednání významněji (a přisuzovat takovému jednání větší váhu), než své aktivní opomenutí (a to i přes to, že obojí má tentýž finální efekt). Proto je z pohledu tohoto kognitivního zkreslení vhodné formulovat upomínky např. následovně:

Namísto formulace: „*Pokud Váš dluh nebude uhrazen do uvedeného data, bude Váš případ předán k soudnímu vymáhání*“

Lze text formulovat následovně: „*Pokud neuhradíte dluh do uvedeného data, budeme takové jednání pokládat za Vaši aktivní volbu, kterou vyjadřujete svoji vůli v rozporu se smlouvou neplnit sjednané povinnosti. Z důvodu Vašeho jednání tak Váš případ bude předán k soudnímu vymáhání.*“

(c) Averse ke ztrátě („*loss aversion*“): Lidé mají silnější tendenci vyhýbat se ztrátám, než dosahovat ekvivalentních zisků. Předžalobní výzvy tak mohou využít tohoto zkreslení tak, že dlužníkovy možnosti dalšího postupu dají do souvislosti s možnými ztrátami, aby tím ovlivnily dlužníkovy rozhodnutí. Toto kognitivní zkreslení tak může být využito k tomu, aby byl dlužník informován o potenciálních finančních ztrátách a dalších souvisejících rizicích pro případ, že na výzvu nebude reagovat. Ačkoli je tato praktika v předžalobních upomínkách již dnes hojně využívána, je nezbytné uvést, že informace o hrozících ztrátách by měly být co nejvíce konkrétní a specifické, aby se plně projevil potenciál tohoto kognitivního zkreslení. Abstraktní sdělení totiž nemají na lidský mozek totožný efekt. S ohledem na další související kognitivní zkreslení, je pak vhodné text doplnit rovněž o konkrétní adresné oslovení („*Vážený pane Nováku*“) a dále např. informaci o tom, že chování dlužníka bude dále monitorováno a vyhodnocováno.¹²

Namísto: „*Nebude-li úhrada připsána na uvedený účet do 3 pracovních dnů, bude Vám naúčtován rovněž poplatek za písemnou upomínku a smluvní pokuta za prodlení s úhradou*“

Lze formulovat následovně: „*Pane Nováku ... Pokud uhradíte předmětnou částku do 3 pracovních dnů, vyhnete se povinnosti hradit poplatek za písemnou upomínku ve výši 150,- Kč a smluvní pokutě za prodlení s úhradou ve výši 1 500,- Kč... Vaše jednání v této záležitosti budeme nadále monitorovat a v případě dalšího prodlení vyhodnotíme další postup.*“

(d) Využití obrázků a grafiky: Použitím obrázků či grafiky, které jsou spojeny s pozitivními emocemi, jako jsou např. úsměvy, symboly úspěchu nebo klidné scénérie, lze aktivovat lidské emoce spojené s těmito vizuálními stimuly. Tím je dosaženo dvou klíčových efektů. Zaprvé, dlužníci se mohou začít více ztotožňovat s institucí, která úhradu opomíná, protože vytvoření pozitivního vztahu k tomuto subjektu může snížit negativní pocity standardně spojované s hrazením (jakýchkoli) plateb. Zadruhé, grafické obrázky mohou spustit v dlužnících pocit vděčnosti nebo vzpomínky na minulé pozitivní zkušenosti, což může vyvolat silnější motivaci k úhradě pohledávky. Kognitivní zkreslení tak v tomto kontextu nutí dlužníky reagovat na upomínky spíše na základě emocí a vzpomínek, než na základě úvah ohledně jejich finanční situace.

Grafická znázornění však mohou být využity i k vytvoření jiných než pozitivních emocí. Typicky, pokud by se na samotné výzvě (či již na obálce) vyskytoval symbol vysílající signál, že pohledávka nebyla uhrazena (např. rudě červené razítko s nápisem „PO SPLATNOSTI“ či „NEUHRAZENO“) dojde sice velmi pravděpodobně k vytvoření negativních emocí u adresáta, nicméně takový signál má potenciál „aktivovat“ dlužníka k tomu, aby překonal své emoce, které každý při placení účtů pociťuje, a pohledávku uhradil.

(e) Jednoduchost. Jak uvádí výše uvedení autoři Thaler a Sunstein, hlavním nástrojem pro překonání prokrastinace a kognitivních zkreslení, které lidi svádí ke špatným rozhodnutím, je jednoduchost (princip „*make it simple*“). Z tohoto pohledu je tak již prakticky nezbytnou nutností zahrnout do platebních upomínek tzv. QR kód, který úkony související s úhradou pohledávek snižuje na naprosté minimum.

Využití QR kódů v rámci platebního procesu má potenciál významně zlepšit platební morálku dlužníků. Zavedením QR kódu do platebního systému je vytvořen prostor pro rychlou a nenáročnou úhradu, čímž je eliminována nutnost manuálního zadávání platebních informací a s tím spojených nároků na čas a pozornost. Tímto způsobem dochází k redukci negativních emocí, které mohou být spojeny s ručním vyplňováním platebních údajů, a tím i ke snížení případných obav či frustrace spojených s tímto procesem.

Další technikou, která pracuje s tímto kognitivním zkreslením, je zjednodušování a zkracování textů upomínek, případně poskytnutí (vedle úplného znění upomínky se všemi relevantními informacemi) také shrnutí nejdůležitějších informací.

4. Studie zabývající se využití kognitivních zkreslení (nudgingu) v rámci vymáhacího procesu

Výše uvedené poznatky v oblasti nudgingu byly v minulosti (a nadále jsou) podrobovány mnoha studiím a výzkumům, které testovaly a ověřovaly jejich vliv v reálném světě. Zpravidla byly tyto výzkumy prováděny metodou tzv. A/B testingu. Jedná se o metodu používanou k porovnání dvou verzí proměnného prvku nebo elementu za účelem zjištění, která verze se chová, resp. funguje lépe. Tato metoda je často využívána v oblastech jako je marketing či design uživatelské zkušenosti k tomu, aby se na základě dat ukázalo, která možnost či alternativa je efektivnější. V rámci testování různých forem nudgingu pro účely efektivnějšího předžalobního vymáhacího procesu tak řada studií rozesílala na různé skupiny osob dvě či více znění předžalobních (či obecně upomínkových) výzev využívající nejrozličnější formy nudgingu a úspěšnost těchto výzev pak porovnávaly s kontrolním vzorkem osob, které obdržely standardní (původní) znění výzev.

Tak např. účinnost nudgingu popsaného v bodě (a) výše (stádový efekt a morální apely) byly opakovaně testovány v různých zemích v rámci vládních snah o zlepšení výběru daní. Poznatky ze Spojeného Království či Norska ukazují, že drobná reformulace výzev k úhradě daní s informací o tom, že ostatní osoby ze stejného regionu či oblasti přiznávají a hradí své daně řádně a včas prokazatelně vedla k vyšší úspěšnosti výběru daní.¹³ Obdobný úspěch zaznamenaly rovněž sdělení o tom, jak a kde konkrétně finanční prostředky z výběru daní pomáhají (morální apely).¹⁴

Řada studií rovněž testovala hypotézu týkající se výše nastíněného přikládání obrázků do výzev a upomínek. V rámci těchto studií pak bylo potvrzeno, že přikládání obrázků, které vyvolávají pozitivní emoce, zvyšuje pravděpodobnost úhrady daných pohledávek či alespoň produkci určité reakce ze strany dlužníka.¹⁵ Studie sledování pohybu očí pak ukazují, že obrázky ve výzvách často přitahují značnou pozornost adresáta, zvláště pak jde o obrázky dětí, usmívajících se jednotlivců, atraktivních jednotlivců a další obdobná grafika. Související reakce pak lze vhodně využít pro navození emocí, které podpoří dobrovolné splnění platby na straně dlužníka.¹⁶

Studie rovněž prokázaly, že zjednodušení procesu, který má vést k požadovanému jednání, snižuje emoční, fyzickou a finanční zátěž, kterou lidé pociťují při provádění předmětné činnosti (ať už jde o např. nakupování či hrazení závazků apod.) a tím zásadně zvyšuje pravděpodobnost, že požadované chování bude u adresátů realizováno.¹⁷ Zjednodušení procesů vedoucích k příslušnému rozhodnutí doporučuje rovněž britská vládní skupina pro zvýšení výběru daní, která poznatky behaviorální

psychologie zapracovává do svých vládních doporučení. Kromě již výše uvedených QR kódů může tato strategie zahrnovat rovněž předestření klíčového sdělení v úvodu výzvy, použití jednoduchého jazyka, detailní ale přehlednou specifikaci požadovaných kroků a odstranění irelevantních informací.¹⁸ Efektivita této techniky byla testována (s pozitivním výsledkem) v nedávné době také v podmínkách ČR. Konkrétně se jednalo o experiment zkoumající otázku, zda přiložení jednoduchého průvodního dopisu k výzvě k úhradě pokuty za dopravní přestupky, bude mít pozitivní efekt na celkový výběr pokut.¹⁹

5. Právní otázky a souvislosti

Z výše uvedeného pojednání je zřejmé, že využívání kognitivních zkreslení a relevantních forem nudgingu může potenciálně vést k neetickým praktikám a k určité manipulaci s dlužníkem. Nabízí se tak otázka, zda cílené využívání výše uvedených technik nemůže být stiženo negativními právními následky pro rozpor takového jednání se zákonem.²⁰ Dlužníci si totiž zpravidla nebudou vědomí užití popisovaných jednání, které by takto byly používány k ovlivnění jejich rozhodnutí. Předmětná praxe tak v reálu může mít blízko k psychologickému vynucení dlužníka k provedení plateb, ke kterým by se věřitelé jinak nemuseli dostat. V právní rovině by tedy v určitých případech mohlo být otázkou, zda byly na straně dlužníka splněny náležitosti právního jednání např. z pohledu ustanovení § 587 občanského zákoníku (bezprávná výhražka), ustanovení § 584 občanského zákoníku (omyl vyvolaný lstí), nebo zda není využívání nudgingu v rámci vymáhacího procesu v rozporu se zásadami, na kterých je občanský zákoník založen.

A. Bezprávná výhražka

Pro právní analýzu vymezenou v předchozím odstavci je na tomto místě vhodné začít obecnou charakteristikou výzvy k úhradě či předžalobní upomínky. Smysl a účel takové výzvy zpravidla spočívá zejména ve funkci upozorňovací, dokumentační a varující.²¹ Lze vycházet z toho, že upozorňovací a dokumentační funkce předžalobní výzvy bude standardně legitimním (a tedy i s právem souladným) cílem, neboť konkrétní text bude v tomto rozsahu pouze popisovat skutkový stav věci (upozorňovací funkce) a dokumentovat snahu o mimosoudní řešení (dokumentační funkce).²² Budou-li v právě uvedeném smyslu ze strany věřitele popisovány rozhodné skutečnosti pravdivě a (dostatečně) úplně, neměla by být samotná předžalobní výzva v tomto rozsahu jakkoliv právně závadná.

Největší prostor pro potenciální protiprávnost předžalobní výzvy však otevírá její varující funkce, v rámci které věřitel upozorňuje dlužníka na možné důsledky spojené s neplněním jím tvrzené povinnosti, příp. poskytuje dlužníku další kontext a informace. Zároveň jde o prostor, kde je nudging nejvíce uplatnitelný, jelikož právě rozšířeným kontextem ohledně neplnění povinností, upozorněním na možné důsledky apod. může věřitel psychologicky působit na dlužníka.

V závislosti na konkrétní formě a textaci různých forem nudgingu tak znění výzvy skutečně může zasáhnout do právem chráněných statků. Např. již výše popsání varování „*Vaše jednání v této záležitosti budeme nadále monitorovat a v případě dalšího prodlení vyhodnotíme další postup*“ lze potenciálně vnímat (při nejmenším z pohledu dlužníka) jako zásah do soukromí dlužníka.²³ Obdobně pak také již výše ilustrované upozornění „*90% zákazníků nám hradí své závazky včas. To je správné*

a férové. Nebudte součástí menšiny, která neplatí své dluhy“ může být potenciálně vyhodnoceno jako zásah do cti a důstojnosti dlužníka, který je takto implicitně označován za neférového smluvního partnera.²⁴ V případě rozšíření textu např. o upozornění na možnost zveřejnění v tzv. dlužnických seznamech, hrozbou exekuce či zapojení inkasních agentur (případně dalších ještě explicitnějších forem výstrah) pak možná protiprávnost nudgingu, který v tomto případě cílí na dlužníkovu averzi ke ztrátám, dostává ještě jasnější obrysy.

Z výše uvedeného odstavce je tak zjevné, že nudging může v určitých případech vyvolávat dojem určitého nátlaku zasahujícího do právem chráněných statků, který, v případě překročení určitých mezí, bývá označován jako tzv. bezprávná výhrůžka. Odborná literatura obecně vymezuje bezprávnou výhrůžku jako protiprávní jednání vzbuzující odůvodněný strach z újmy na straně adresáta.²⁵ Ačkoli je často bezprávná výhrůžka spojována zejména s fyzickým násilím, není vyloučeno, aby její povaha spočívala i v čistě morální rovině (tedy např. i výše uvedené formy nudgingu implikující morální odsouzení dlužníka, který neplní své povinnosti).²⁶ Zároveň může skutkovou podstatu bezprávné výhrůžky naplnit i hrozba jednání, ke kterému je jednající věřitel plně oprávněn (tedy případně i pouhé varování o krocích, které je věřitel oprávněn činit a kterými věřitel hrozí pro případ, že nebude povinnost splněna).²⁷

Dle ustanovení § 587 občanského zákoníku způsobuje právní jednání, které bylo učiněno v souvislosti s bezprávnou výhrůžkou, relativní neplatnost. Tento negativní následek však bude nastolen pouze v případě, kdy bude dána (i) bezprávnost výhrůžky, (ii) výhrůžka bude způsobila vyvolat důvodnou obavu, (iii) bude existovat příčinná souvislost mezi právním jednáním a výhrůžkou.

Stran první podmínky, nepůjde v případě v tomto článku diskutovaného nudgingu z povahy věci o nátlak užitím protiprávního prostředku²⁸ ani o sledování protiprávního cíle, jakožto základních podob bezprávné výhrůžky.²⁹ Implementace nudgingu do výzvy k plnění však může (i z pohledu výše uvedených příkladů) hraničit s bezprávnou výhrůžkou pro protiprávní „vztah mezi použitým prostředkem a cílem, kterého má být dosaženo.“ V těchto případech jednající hrozí provedením něčeho, k čemu je oprávněn (výkon práva), a sleduje i cíl, který je sám o sobě po právu (dosažení splnění dlužné platební povinnosti), bezprávné je však použití daného prostředku k dosažení sledovaného cíle (bezprávné je tedy použití daného prostředku k tomu, aby druhá strana byla donucena provést předmětné právní jednání či faktický úkon).³⁰ Pro dodržení zákonných limitů tak hrozba či varování dlužníka musí mít legitimní spojitost s jednáním, ke kterému je dlužník za pomoci nudgingu „nucen.“ Tedy zatímco hrozba podáním žaloby, účtováním smluvních pokut apod. má logickou a legitimní souvislost s požadovaným jednáním (jelikož jde o právem předvídaný prostředek, který zákon či smlouva věřiteli přiznává), hrozba např. okamžitým provedením exekuce již takovou spojitost v zásadě nemá, jelikož provedení exekuce je závislé na výsledku soudního vyhodnocení tvrzené povinnosti. Tedy např. za okolností, kdy dlužník tvrzenou povinnost rozporuje, by věřitelova hrozba (nevyhnutelným) zabavováním majetku mohla již být potenciálně za hranou.

Oproti výše uvedenému, formulace popisující různé souvislosti a úhly pohledu na neplnění smluvních povinností (které však budou úzce spojeny či úzce souviset s tvrzenou povinností) bude zásadně představovat legitimní „nátlak na dlužníka“, který odborná literatura³¹ i judikatura³² při nenaplnění charakteru bezprávné výhrůžky výslovně zmiňuje. Dle judikatury lze za oprávněný nátlak označit jednání, kterým někdo hrozí tím, co je oprávněn provést a čím je oprávněn hrozit za tím účelem, aby druhou stranu přiměl k určitému jednání, přičemž takové jednání nemůže být důvodem neplatnosti

právního úkonu uzavřeného pod jeho vlivem.³³ Dělicím kritériem oddělujícím nudging ve formě bezprávné výhružky a nudging ve formě oprávněného nátlaku tak bude mj. hledisko, jak úzce kontext, souvislosti či varování, které jsou ve výzvě uvedeny, s tvrzenou povinností (či s právními důsledky, které předvídá smlouva či zákon) souvisí.

V souvislosti s podmínkou na způsobilost bezprávné výhružky vyvolat důvodnou obavu z újmy, je pak třeba zejména zabývat se otázkou, zda je pro kvalifikaci bezprávné výhružky rozhodující objektivní či subjektivní hledisko. V tomto ohledu pak odborná literatura i judikatura zdůrazňuje objektivní hledisko.³⁴ Nestačí tedy, aby obava z újmy vznikala pouze na základě subjektivních pocitů adresáta výhružky (dlužníka), nýbrž tato obava by musela zejména existovat i z pohledu průměrné osoby nacházející se v postavení adresáta.

Na základě výše uvedeného lze tedy uzavřít, že určité formy nudgingu užitě v předžalobních výzvách potenciálně mohou (v závislosti na jejich formulaci) vzbuzovat otázky, zda nepřekračující meze legitimního nátlaku na dlužníka a nenaplnují povahu bezprávné výhružky. Aby se však nudging dostal do roviny bezprávné výhružky, musela by výzva zmiňovat souvislosti, prostředky a procesy, které jednak s povinností splnit smluvní povinnost úzce nesouvisí (např. hrozba zabavování majetku, hrozba insolvence, hrozba narušení osobních vztahů) a navíc by pak taková výhružka musela být objektivně způsobilá vyvolat obavy z újmy. Domnívám se, že žádný z příkladů nudgingu uvedených v tomto článku tyto podmínky nenaplnuje.

B. Omyl vyvolaný lstí

Může být rovněž otázkou, zda nudging, tj. techniku využívající přirozených chyb v rozhodování a úsudku adresátů, nelze považovat za určitou formu lsti. Občanský zákoník v § 584 stanoví, že omyl vyvolaný lstí působí neplatnost bez ohledu na to, zda se omyl týkal hlavní či vedlejší okolnosti.

Lstivé jednání občanský zákoník nikterak nedefinuje, činí tak nicméně judikatura. Ta lstivé jednání charakterizuje jako jednání povahově podvodné s cílem vyvolat nebo využít omyl protistrany.³⁵ Z tohoto pohledu je tak zřejmé, že pro naplnění této skutkové podstaty by implementovaný nudging musel mít povahu pokusu o podvod či povahu úmyslně lživého jednání. Jako příklad by tak šlo uvést, nikoliv pouhé vyhrožování exekucí a zabavování majetku, kterému může potenciálně dojít po řádném nalézacím řízení, ale bezpodmínečným informováním dlužníka o tom, že neuhradí-li pohledávku do 5 dní, bude okamžitě následovat exekuční vymáhání v obydlí dlužníka. Je zřejmé, že v takovém případě by z povahy věci nemohlo pojmově vůbec jít o nudging (jak byl tento pojem vymezen v úvodu), nýbrž o jednání podvodné, nepoctivé a právem zapovězené (a zároveň potenciálně trestné).³⁶

C. Rozpor s právními principy

Na závěr právní analýzy nudgingu je pak vhodné testovat tyto techniky pohledem právních zásad, které občanský zákoník výslovně zakotvuje mj. jako korektiv případného bezpráví.³⁷ V souvislosti s diskutovanými technikami přichází v úvahu zejména otázka, zda v nejobecnější rovině není využívání nudgingu v rozporu s principem poctivosti, ke kterému je věřitel při jednání s dlužníkem za všech okolností povinen.

Ustanovení § 6 občanského zákoníku stanoví, že nikdo nesmí těžit ze svého nepoctivého činu. Dle

judikatury představuje poctivost neurčitý právní pojem, který obecně vyjadřuje standard chování v právních vztazích vyžadující čestnost, otevřenost a povinnost brát ohledy na zájmy druhé strany.³⁸ Mezi funkce principu poctivosti patří mj. také tzv. „doplňující“ funkce, podle které princip poctivosti vyplňuje mezery (a to jak zamýšlené či nezamýšlené) ve smlouvě či zákonné úpravě.³⁹ Otázka, zda využití nudgingu, jakožto prostředku k ovlivnění rozhodovacího procesu či úsudku dlužníka, není z povahy věci nepoctivým jednáním ze strany věřitele, se tak jeví na první pohled jako legitimní.

Nicméně princip poctivosti nesvazuje pouze věřitele, nýbrž také dlužníka. Snaha poskytnout dlužníkovi ochranu, když dlužník sám jedná protiprávně (neplní dluh), by tak mohlo být vnímáno jako nespravedlivé. Věřiteli pak také svědčí ochrana dle jiných zásad, na kterých je občanský zákoník založen, především pak ochrana vlastnictví⁴⁰ či zásada pacta sunt servanda.⁴¹

Při kolizi právních principů je třeba předmětný rozpor posoudit testem proporcionality. Z tohoto pohledu pak půjde o posouzení, zda se snaha věřitele o vydobytí své pohledávky skrze předžalobní upomínku svému (legitimnímu) účelu nezpronevěruje tím, že použité prostředky (nudging) jsou nepřiměřené ve vztahu k cíli, který má být dosažen (a to při zvážení zájmů dlužníka jakožto adresáta předmětného jednání). V tomto ohledu pak mám za to, že při naplnění pravého smyslu a účelu nudgingu, jak byl vymezený výše, nelze tyto techniky považovat za nepřiměřené prostředky k dosažení požadovanému (legitimnímu) cíli věřitele. Pokud tedy bude možné, v souladu s již výše uvedeným pojednáním učiněným v souvislosti s bezprávnou výhrůžkou, ve výzvě využitý nudging kvalifikovat jako legitimní nátlak na dlužníka, nebude dle mého názoru důvod vyhodnocovat využití prostředky k dosažení cíle (tj. využití nudging k dosažení splnění pohledávky) jako nepřiměřené.

6. Závěr

Kognitivní zkreslení jsou realitou lidského bytí, jejich existence člověka provází ve všech ohledech každodenního života, ať už jde o televizní reklamy, běžné nákupy v kamenných prodejnách či online-shopping apod. Ve všech těchto případech podnikatelé, resp. jejich marketingoví specialisté, obchodní zástupci atd. v menším či větším rozsahu pracují s lidskou psychikou a tedy i kognitivními zkresleními. Tento článek pojednával o možnostech využití lidských kognitivních zkreslení za účelem zlepšení úspěšnosti předžalobního vymáhacího procesu. V článku byly demonstrovány příklady, které za výše uvedeným účelem mohou být v rámci vymáhacího procesu implementovány, přičemž valná většina těchto doporučení vychází z již studiemi potvrzenými závěry o lidské psychice. Ačkoli mohou v právní rovině vznikat otázky zabývající se validitou využití nudgingu v rámci vymáhacího procesu, neplatnost či jiné negativní důsledky vadných právních jednání by se měly dostavovat pouze v extrémních případech. V těchto případech však již často vůbec nepůjde o nudging (jakožto techniku navrhování a prezentování možných jednání či alternativ způsobem, který jemně ovlivňuje rozhodovací proces adresátů, aniž by však omezoval jejich svobodu volby), nýbrž o nepoctivé a právem zapovězené praktiky.

Seznam poznámek pod čarou

- 1 Z anglického „nudge“, volně přeloženo jako popostrčit, či pošouchnout. Termín nicméně žádným způsobem nepřekládám vzhledem k chybějícímu adekvátnímu ekvivalentu v českém jazyce a rovněž vzhledem k tomu, že termín „nudge“ je již známý a do určité míry užívány i v češtině.
- 2 HASELTON, Martie, NETTLE Daniel. The evolution of cognitive bias. In: BUSS, David (ed.). *The Handbook of Evolutionary Psychology*. Hoboken: John Wiley & Sons, 2005, s. 724–746.
- 3 Tamtéž.
- 4 THALER, Richard, SUNSTEIN, Cass. *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press. 2008.
- 5 Sunstein a Thaler v tomto ohledu mluví o tzv. libertaránském paternalismu, viz: THALER, Richard, SUNSTEIN, Cass. *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press. 2008, s. 5.
- 6 Ve skutečnosti však již bylo kognitivních zkreslení identifikováno v odborné literatuře nespočet. Pro stručný přehled v českém jazyce viz např. ŠTĚPÁNEK, Josef. 58 kognitivních zkreslení, která škodí všemu, co děláme. *josefstepanek.cz*, publikováno dne 29. října 2017, citováno dne 26. srpna 2023. Dostupné online na: <https://josefstepanek.cz/58-kognitivnich-zkresleni-ktera-skodi-vsemu-delame>.
- 7 LOVALLO, Dan, KAHNEMAN, Daniel. Delusions of success. How optimism undermines executives' decisions. *Harvard Business Review*, 2003, roč. 81, č. 7, s. 56–63.
- 8 SHONK, Katie. What is Anchoring in Negotiation? *Harvard.edu*, publikováno dne: 15. srpna 2023, citováno 21. srpna 2023. Dostupné online na: <https://www.pon.harvard.edu/daily/negotiation-skills-daily/what-is-anchoring-in-negotiation>.
- 9 TAPPER, Henry. How pension schemes are challenging “Status Quo” bias. *henrytapper.com*, publikováno dne 7. prosince 2022, citováno dne 27. srpna 2023. Dostupné online na: <https://henrytapper.com/2022/12/07/how-pension-schemes-are-challenging-status-quo-bias/>.
- 10 Např. § 63b odst. 3 zákona č. 127/2005 Sb., zákona o elektronických komunikacích.
- 11 Taková úvaha samozřejmě dává smysl pouze ve vztahu k dlužníkům, kteří na úhradu předmětné pohledávky skutečně mají dostatečné volné zdroje. Vycházím nicméně z toho, že vedle okruhu osob, které neplatí dluhy z důvodu své tíživé ekonomické situace, existuje řada lidí, kteří dluhy neplatí (či je platí pozdě) z důvodu, že takové úkony pouze notoricky odkládají či je pokládají za příliš nákladné vzhledem k potenciálně hrozcím rizikům (o kterých však mohou mít mylnou představu).
- 12 Jedná se o projevy dalšího kognitivního zkreslení, dle kterého pouhý pocit toho, že osobu někdo jakkoliv sleduje, vytváří nutkavou potřebu se takového sledování zbavit (v tomto případě tím, že pohledávka bude uhrazena).
- 13 BOTT, Kristina a kol. *You've Got Mail: A Randomized Field Experiment on Tax Evasion*. NHH Norwegian School of Economics Working Paper 2014. HALLSWORTH, Michael a kol. The behavioralist as tax collector: Using natural field experiments to enhance tax compliance. *Journal of*

Public Economics, 2017, roč. 148, s. 14-31.

14 Tamtéž

15 HOLM, Niels a kol. Increasing Public Debt Collection With Nudging: Results of Two Natural Fields Experiments. *Scandinavian Journal of Public Administration*, 2022, roč. 4, č. 22, s. 45-64.

16 Tamtéž.

17 FOGG, Brian. *A behavior model for persuasive design*. Proceedings of the 4th International Conference on Persuasive Technology, 2009. Dostupné online na: https://www.demenzemedicinagenerale.net/images/mens-sana/Captology_Fogg_Behavior_Model.pdf, také Four simple ways to apply behavioural insights. www.bi.team, publikováno dne: 11. dubna 2014, citováno dne 20. srpna 2023. Dostupné online na: http://www.behaviouralinsights.co.uk/wp-content/uploads/2015/07/BIT-Publication-EAST_FA_WEB.pdf

18 Tamtéž.

19 DUŠEK, Libor, TRAXLER Christian, PARDO, Nicolas. Jak zlepšit výběr pokut? Experiment se zjednodušením informací. prf.cuni.cz. publikováno: duben 2023, citováno dne 28. 9. 2023. Dostupné online na: https://www.prf.cuni.cz/sites/default/files/uploads/files/HUB_studie_Jak%20zleps%CC%8Cit%20vy%CC%81be%CC%8Cr%20pokut_0.pdf

20 Tato otázka rovněž vyplynula v rámci diskuze na konferenci Den práva a psychologie pořádané dne 26. května 2023 na právnické fakultě MU, kde byl příspěvek prezentován.

21 HRNČÍŘ, Vít. Výzva k zaplacení aneb čím vším je věřitel oprávněn hrozit. *Ekonom.cz*, publikováno dne 15. 12. 2010, citováno dne 23. 9. 2023. Dostupné online na: <https://pravnicaradce.ekonom.cz/c1-48644740-vyzva-k-zaplaceni-aneb-cim-vsim-je-veritel-opravnen-hrozit>

22 Tamtéž.

23 Pochopitelně lze vymyslet i více hraniční této formy nudgingu, např. „*Od této chvíle budeme veškeré Vaše jednání neustále sledovat a v závislosti na Vašem chování podnikneme další kroky.*“

24 I tato forma nudgingu může být více agresivní (v krajním případě pak obsahovat urážky a nelichotivá označení dlužníka).

25 BERAN, Vladimír. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. 2. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2023, komentář k ustanovení § 587, marg. č. 1.

26 Tamtéž, marg. č. 10

27 Tamtéž, marg. č. 16-17, judikatura *Výhrůžka musí být bezprávná (protiprávní), tj. jejím prostřednictvím se vynucuje něco, co tímto způsobem vynuceno být nesmí. O takový případ jde nejen tam, kde se vyhrožuje něčím, co není vůbec dovoleno, nýbrž i tam, kde je sice výhrůžka důvodná, avšak jejím prostřednictvím se vynucuje něco, k čemu být využita nesměla.*“

28 Např. pohrůžkou násilí.

29 Např. nucení k uzavření protiprávní smlouvy.

30 BERAN, Vladimír. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. *Občanský zákoník. 2. vydání (2. aktualizace)*. Praha: C. H. Beck, 2023, komentář k ustanovení § 587, marg. č.

17

31 Tamtéž.

32 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 3. 2010, sp. zn. 33 Cdo 3606/2007: „*hrozí-li však někdo tím, co je oprávněn provést a čím je oprávněn hrozit za tím účelem, aby druhou stranu přiměl k určitému jednání, nejde o bezprávnou výhrůžku, ale o oprávněný nátlak, který nemůže být důvodem neplatnosti právního úkonu uzavřeného pod jeho vlivem.*“

33 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 7. 2005, sp. zn. 33 Odo 808/2005.

34 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 24. 9. 2009, sp. zn. 21 Cdo 4573/2008.

35 Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 8. 2. 2010, sp. zn. 31 Cdo 3620/2010.

36 HRNČÍŘ, Vít. Výzva k zaplacení aneb čím vším je věřitel oprávněn hrozit. Ekonom.cz, publikováno dne 15. 12. 2010, citováno dne 23. 9. 2023. Dostupné online na: <https://pravniradce.ekonom.cz/c1-48644740-vyzva-k-zaplaceni-aneb-cim-vsím-je-veritel-opravnen-hrozit>

37 Ustanovení §10 občanského zákoníku.

38 Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 20. 2. 2019, sp. zn. 21 Cdo 3722/2017.

39 PIPKOVÁ, Petra. In: PETROV, Jan, VÝTISK, Michal, BERAN, Vladimír a kol. Občanský zákoník. 2. vydání (2. aktualizace). Praha: C. H. Beck, 2023, komentář k ustanovení § 6, marg. č. 10.

40 Ustanovení § 3 odst. 2 písm. e) občanského zákoníku.

41 Ustanovení § 3 odst. 2 písm. d) občanského zákoníku.

Odborný článek

Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a psychopatie

Tomáš Pliska

Autor působí jako interní doktorand na Katedře trestního práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Zároveň je zaměstnán jako asistent soudce trestního kolegia Nejvyššího soudu.

Abstrakt

Tento článek se zaměřuje na psychopatii a její diagnostiku pomocí nástroje Psychopathy Checklist-Revised a jeho derivátů, mezi něž patří především Psychopathy Checklist: Screening Version. V článku jsou prezentována zjištění vycházejí z řady empirických studií, na nichž jsou založeny následné úvahy autora. Rovněž je v něm stručně popsána povaha rozhodování o podmíněném propuštění v Kanadě ve srovnání s ČR. Toto srovnání je zaměřeno zejména na otázku, zda jsou české soudy dostatečně kvalifikovány k rozhodování o podmíněném propuštění, které je pro ně v jistém smyslu vedlejší agendou. Kanadský systém je v daném ohledu značně odlišný. V jeho rámci o podmíněném propuštění rozhodují odborně školené komise, jejichž členové se profesně věnují právě oblasti podmíněného propouštění. Toto srovnání je důležité, neboť i Kanadě bylo zjištěno, že psychopatičtí odsouzení, u nichž je obecně podstatně vyšší riziko recidivy zejména násilné trestné činnosti, mají vícenásobně větší šanci, že dosáhnou podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Abstract

This article focuses on psychopathy and its diagnosis using the Psychopathy Checklist-Revised and its derivatives, most notably the Psychopathy Checklist: Screening Version. The findings presented in the article are based on a number of empirical studies, on which the subsequent considerations of the author are based. It also briefly describes the nature of parole decision-making in Canada compared to the Czech Republic. This comparison is mainly focused on the question of whether the Czech courts are sufficiently qualified to decide on conditional release, which is in a sense a secondary agenda for them. The Canadian system is quite different in this respect. Within its framework, decisions on conditional release are made by professionally trained commissions whose members are dedicated to the field of conditional release. This comparison is important, because even in Canada, it was found that psychopathic convicts, who generally have a significantly higher risk of recidivism, especially violent recidivism, have a multiple times greater chance of obtaining a conditional release from serving a prison sentence.

1. Úvod

V předmětném příspěvku bude nejdříve představena psychopatie, jak by byla diagnostikována podle nástroje *Psychopathy Checklist* či jeho derivátů, tedy v jejím pojetí odlišném od antisociální poruchy osobnosti. Dále je navázáno vyložení poznatků o spojitostech psychopatie a kriminální recidivy, selhání v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a toho, jaké mají psychopatičtí odsouzení relativní šance na dosažení podmíněného propuštění na svobodu ve srovnání s neppsychopatickými odsouzenými. Výzkumy prezentované v tomto příspěvku nebyly realizovány v ČR ale zejména v Kanadě. Následně je tedy stručným způsobem popsána povaha rozhodování o podmíněném propuštění v Kanadě, resp. především toho, jaké předpoklady pro činění správných rozhodnutí v tomto směru mají kanadské komise (*parole boards*) ve srovnání s českými soudy.

2. Stručná charakteristika psychopatie

Momentálně nejvíce empiricky prověřenou konceptualizací psychopatie je ta, hodnocená skrze test PCL (*Psychopathy Checklist*), jehož hlavním autorem je kanadský psycholog Robert D. Hare. Na podkladě poznatků Herveyho Cleckleyho, rovněž se zabývajícího výzkumem psychopatie, nikoliv však tolik zaměřeného na její kriminální projevy, vytvořil nástroj *Psychopathy Checklist* (dále PCL)¹ užívaný k diagnostice psychopatie, tedy přesněji řečeno, ke zjišťování míry psychopatických rysů u posuzovaného jedince. Tento instrument obsahuje 20 položek charakterizujících psychopatii:²

Faktor interpersonální Faktor emoční

- *lehkovážnost a povrchní šarm* - *nedostatek pocitu viny/lítosti*
- *velikášství* - *oploštěný afekt*
- *patologická lhavost* - *bezcitnost/nedostatek empatie*
- *klamavost/manipulativnost* - *neschopnost převzít odpovědnost*

Faktor životního stylu Faktor antisociální

- *potřeba trvalé stimulace zvnějšku* - *nízká schopnost sebekontroly*
- *impulsivita* - *brzké problémy s chováním*
- *nezodpovědnost* - *kriminalita mládeže*
- *parazitický životní styl* - *odvolání podmíněného propuštění*
- *nedostatek realistických, dlouhodobých cílů* - *kriminální všestrannost*

Položky nespádající pod žádný z faktorů výše

- *promiskuitní sexuální chování*
- *více krátkodobých manželství*

Tyto položky jsou hodnoceny na třístupňové škále od 0 do 2 bodů. Maximální naměřitelná hodnota je tedy 40 bodů³, přičemž průměr v nevězněné populaci činí 6,6 bodů a v případě vězněných osob je průměrně naměřeno 22,1 bodů.⁴ Pro závěr, zda někdo je, nebo není psychopatem se běžně užívá hranice 30 bodů, někteří výzkumníci ovšem tuto hranici snižují až na 25 bodů.⁵

Hare pro představu poněkud méně formálně vysvětluje psychopatii následovně:

Nejmarkantnější, avšak zdaleka nikoliv jediné projevy psychopatie spočívají ve zjevném porušování společenských pravidel s tendencí k přesahu takového jednání do trestněprávní roviny. Není překvapením, že mezi psychopaty nalezneme mnoho v trestním řízení odsouzených osob. Mnozí další však odsouzení úspěšně unikají díky svému šarmu a schopnosti přetvařování, která připomíná chameleona. Psychopaty lze charakterizovat jako sebestředné, necitlivé osobnosti bez morálních zábran, zcela postrádající empatii a schopnost navazovat hlubší citové vztahy s ostatními jednotlivci, kteří fungují bez jakýchkoli omezení ze strany svého svědomí.⁶

3. Psychopatie a recidiva

Ke vztahu psychopatie a kriminální recidivy bylo provedeno velké množství empirických studií a jejich meta-analýz. Je tak možné uvést, že z mnoha takových studií⁷ vyplynula konzistentní zjištění o střední míře korelace mezi psychopatií (diagnostikovanou skrze PCL) a obecnou recidivou, případně recidivou v oblasti násilné trestné činnosti, mezi níž a zvyšující se mírou psychopatických rysů byl zjištěn o něco silnější vztah, převážně však stále v rámci střední hodnoty korelace. V jedné z meta-analýz autoři dospěli k závěru, že u psychopatů existuje 3x vyšší míra obecně kriminální recidivy a 3 – 5x vyšší míra recidivy násilné trestné činnosti než v případě nepsychopatů⁸. Ve srovnání s nástroji určenými specificky pro posuzování rizika recidivy (PCL nebyl vytvořen primárně k takovému účelu) dosahoval PCL, či jeho výše zmíněné deriváty, v případě obecné kriminální recidivy srovnatelných výsledků⁹.

Z jednoho výzkumu, v němž bylo sledováno 300 odsouzených průměrně po dobu 5,5 let, vyplynulo, že po třech letech bylo znovu odsouzeno pouze 25 % nepsychopatických jedinců (PCL skóre menší než 17) ve srovnání s 65 % psychopatů (PCL skóre vyšší než 29). Dále bylo zjištěno, že psychopati jsou stran obecné kriminality recidivní 2x častěji než nepsychopati. V případě recidivy násilných deliktů selhali dokonce 5x častěji než nepsychopatictí jedinci.¹⁰ Obdobné poznatky jako v Severní Americe (studie výše) byly získány v evropských zemích v rámci internacionální studie. V Anglii bylo zkoumáno 278 z výkonu trestu odnětí svobody propuštěných osob. Tyto byly rozděleny do skupin nízké psychopatie (PCL skóre nižší než 25) a vysoké psychopatie (PCL skóre vyšší než 25). Po dvou letech došlo k novému odsouzení bez ohledu na druh spáchaného trestného činu ve 39,9 % skupiny nízké psychopatie a v 81,8 % skupiny vysoké psychopatie. Pokud se jednalo o konkrétně násilnou trestnou činnost, pak míra opětovného odsouzení činila u vysoce psychopatických jedinců 38,2 % ve srovnání s 2,7 % u nízké psychopatických jedinců¹¹. V Belgii bylo tímto způsobem zkoumáno 90 odsouzených a v rámci dvou let bylo za obecnou kriminalitu opětovně odsouzeno 44 % vysoce psychopatických jedinců a 11 % nízké psychopatických jedinců. V případě násilné trestné činnosti se jednalo o 33 % skupiny vysoké psychopatie a 3 % nízké psychopatie¹².

Výše prezentované statistiky lze podtrhnout poněkud barvitější charakteristikou vycházející ze zkušenosti jednoho z výzkumníků na poli studia psychopatie. Během svého působení na Univerzitě Britské Kolumbie ve Vancouveru spolupracoval tento vědec s psychopatickými vězni. Jedním z těchto vězňů byl i muž, který stále nosil knihu o opravách automobilů a neustále mluvil o svých plánech studovat automechaniku ve vnitrozemí Britské Kolumbie po propuštění. Po propuštění tohoto vězně z výkonu trestu jej zmíněný vědec náhodou spatřil, jak při cestě na autobusovou zastávku stále nese

knihu o opravách automobilů. V den propuštění měl možnost vybrat si mezi autobusem směrem na východ do školy pro automechaniky a autobusem směrem na západ do Vancouveru. Po krátkém zvážení zahodil knihu do koše a rozhodl se pro cestu do Vancouveru. O dva týdny později, když vědec opět navštívil věznici, znovu narazil na tohoto vězně. Na otázku, proč opět skončil za mřížemi, vězeň odpověděl s úsměvem: „Byly to nejlepší dva týdny mého života.“ Hned po propuštění provedl několik bankovních loupeží, výdělek investoval do pronájmu luxusního bytu v centru Vancouveru, zábavy s prostitutkami a lístků do první řady na hokejové zápasy týmu Vancouver Canucks. Na otázku, proč nezačal studovat automechaniku, se vězeň zmateně a s humorem zeptal: „Jaká by to byla zábava?“¹³

4. Psychopatie a selhání v rámci podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Konkrétně ve vztahu k recidivě po podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody či (ne) schopnosti psychopatů respektovat jiné podmínky, na jejichž plnění bylo podmíněné propuštění navázáno, byly zjištěny stejné negativní skutečnosti. V jedné ze studií bylo po podmíněném propuštění z výkonu trestu odnětí svobody zkoumáno 231 osob, které byly před propuštěním posouzeny skrze PCL-R a rozděleny do skupin vysoké (PCL skóre 34 a více) a nízké (PCL skóre 24 a méně) úrovně psychopatie. Zbývající účastníci byli zařazeni do skupiny střední úrovně psychopatie. Tyto skupiny byly monitorovány 3 roky po propuštění z vězení. Bylo zjištěno, že po uplynutí 3 roků bylo 80 % vysoce psychopatických jedinců znovu umístěno do výkonu trestu odnětí svobody, ve srovnání s „pouze“ 25 % osob ve skupině nízké psychopatie. Pravděpodobnost, že nedojde k návratu do výkonu trestu odnětí svobody v rámci prvního roku od podmíněného propuštění, byla v případě skupiny nízké psychopatie 71 % v kontrastu s 18 % skupiny vysoce psychopatických jedinců.¹⁴ Skutečnost, že osoby s vyšším skóre na PCL selhávají v rámci podmíněného propuštění ve větší míře a rychleji byla potvrzena i dalšími studiemi. Kupříkladu bylo ve vzorku 317 odsouzených zjištěno, že jedinci z vysoce psychopatické skupiny vydrželi na svobodě bez porušení podmínek podmíněného propuštění v průměru pouze 59,3 % průměrného času nízké psychopatické skupiny¹⁵. V jiném vzorku čítajícím 107 jedinců toto procento kleslo na 53,2 %¹⁶.

5. Šance na podmíněné propuštění psychopatů oproti nepsychopatům

Ačkoliv kriminální recidiva, resp. výrazně snížená schopnost psychopatů vyhovět požadavkům podmíněného propuštění neexistuje mnoho odborné literatury srovnávající, jak často jsou psychopatičtí odsouzení podmíněně propouštěni oproti těm nepsychopatickým (s nižší úrovní psychopatie). Diagnostikovaná psychopatie s sebou přináší poměrně nelichotivé nálepky ohledně závažnosti páchané trestné činnosti a jejího opakování s pesimistickými vyhlídkami na možnost nápravy. Bylo by tedy možné očekávat, že psychopatičtí odsouzení budou podmíněně propouštěni výrazně méně často než ti, kteří psychopaty nejsou. K této problematice lze odkázat na zjištění obsažená ve dvou studiích. První z nich se srovnání úspěšnosti ve snaze o podmíněné propuštění věnovala pouze okrajově. Bylo z ní však zjištěno, že odsouzení s vysokým skóre na PCL jsou podmíněně propouštěni častěji než ti s nízkou naměřenou hodnotou¹⁷. O několik let později byl proveden výzkum zaměřený již konkrétně na právě řešenou otázku. Vyplynula z něj vcelku překvapivá zjištění. V jeho rámci bylo zkoumáno 310 odsouzených. Tito byli rozděleni na psychopaty (30 a více bodů na PCL)

a nepsychopaty (pod 30 bodů na PCL). Dále byli rozdělení podle toho, jestli se dopustili sexuální trestné činnosti (konkrétně znásilnění či pohlavního zneužití) či nikoliv. Obecně měli psychopatičtí odsouzení 2,5x vyšší šanci, že budou podmíněně propuštěni než takto nedagnostikovaní jedinci. Při srovnání psychopatů a nepsychopatů, kteří se dopustili trestné činnosti mimo sexuální oblast, se tato hodnota zvýšila na 2,79 opět ve prospěch psychopatických pachatelů. Konečně, u psychopatických pachatelů sexuální kriminality byla 2,43x vyšší šance, že budou podmíněně propuštěni než v případě nepsychopatických pachatelů sexuální kriminality.

Tato poměrně alarmující čísla autoři vysvětlují klamavou povahou psychopatů¹⁸, která jim umožňuje obelstít osoby mající vliv na rozhodnutí o podmíněném propuštění, ať už se jedná o úředníky předávající informace o odsouzeném komisím pro podmíněné propuštění či samotné členy těchto komisí. Psychopat dokáže přesvědčit o podmíněném propuštění rozhodující osoby, že se již bude chovat v souladu s právním řádem, ačkoliv statistika recidivy těchto jedinců naznačuje opak. Ostatně, povrchní šarm, patologická lhavost a především klamavost/manipulativnost jsou přímo znaky hodnocené skrze nástroje PCL. Pakliže tedy psychopat prezentuje zdánlivě upřímný obrázek o tom, že se snaží napravit, nebo že jeho snažení i úsilí trestní justice v tomto směru již bylo úspěšné, je vhodné být k těmto projevům obezřetný. Autoři dané studie uvedené podkládají i zjištěními plynoucími z jiných výzkumů¹⁹. Dále odkazují na studii²⁰, podle které i bez ohledu na to, zda je hovořeno o psychopatech, tak se rozhodnutí o podmíněném propuštění stávají z hlediska budoucího úspěchu odsouzeného méně přesnými, když je přistoupeno k rozhovoru s ním. Odsouzení totiž mohou v rámci takového rozhovoru přistupovat ke strategii řízení dojmů. Existují přitom poznatky, že konečné rozhodnutí o podmíněném propuštění je ovlivněno nejen tím, co odsouzený říká, nýbrž i jeho neverbální komunikací. Ačkoliv tedy o podmíněném propuštění rozhodují důkladně odborně proškolené osoby, lze doporučit, aby podstoupily dodatečný specializovaný trénink ohledně toho, jak přistupovat k odsouzeným psychopatům.²¹ Shora vyložené vysvětlení pro disproporci ve vyhovění žádostem o podmíněné propuštění mezi psychopaty a nepsychopaty se nejvíce jeví jako nepravděpodobné. I autoři tohoto výzkumu ovšem upozorňují, že existují alespoň parciálně alternativní vysvětlení, krom tvrzení, že za předmětný nepoměr může jen manipulativní charakter psychopatických osobností. Činí tak zejména s ohledem na již zmíněnou skutečnost, že pro učinění definitivních závěrů stran míry úspěšnosti žádostí o podmíněné propuštění ve srovnání psychopatů a nepsychopatů, není k dispozici dostatečně rozsáhlá odborná literatura. Přinejmenším je však na místě se nad shora předloženými poznatky zamyslet a v případě diagnostikované psychopatie u odsouzeného, který by mohl být podmíněně propuštěn, postupovat při rozhodování zvlášť opatrně.

6. Povaha rozhodování o podmíněném propuštění v Kanadě (oblasti předchozího prezentovaného výzkumu)

Výše vyložený výzkum byl realizován v Kanadě, jejíž systém podmíněného propuštění se výrazně liší od toho v České republice. Pro tento příspěvek je relevantní především to, že o podmíněném propuštění v kontextu daného výzkumu rozhodovaly komise nikoliv soudy. Není přitom jasné vymezeno, z jaké profese či oblasti vzdělání mají být členové komisí vybírání. Corrections and Conditional Release Act, S.C. 1992, c. 20 (dále jen CCRA) v jeho § 105 odst. 1 pouze stanoví, že *členové komisí jsou vybíráni z dostatečně různorodých skupin, aby byli schopni kolektivně zastupovat hodnoty a názory komunity a informovat komunitu o podmíněném propuštění ...* Odbornost mezi

členy komisí pro podmíněné propuštění je tedy rozmanitá. Jedná se o oblasti kriminologie, práva, psychologie, bezpečnosti, sociální práce, medicíny, vzdělávání atd.²² Pro výkon činnosti člena komise pro podmíněné propuštění je podle § 101 písm. d) CCRA nutné, aby mu byl poskytován adekvátní trénink. Parole Board of Canada tak vytváří vzdělávací program obsahující základní četbu a víceúrovňové školení o hodnocení rizik trvající několik měsíců spojené s praktickým výcvikem (při výkonu práce člena komise). Na tento základní orientační program pak navazuje pokračující edukace skrze regionální workshopy, konference a další odborná školení.²³

Proces rozhodování o podmíněném propuštění probíhá buď jen na základě studia spisu, nebo je přistoupeno, zejména v případě složitějších rozhodnutí, i ke slyšení, kterého se účastní odsouzený, o jehož případném propuštění je jednáno. Komise při svém zasedání hodnotí všechny relevantní informace, k nimž má přístup, aby dospěla k závěru o výši rizika recidivy odsouzeného. Může se jednat jak o poznatky plynoucí z odsuzujícího rozhodnutí, psychiatrické či psychologické posudky, vzdělání odsouzeného či jeho pracovní historii a v neposlední řadě i jeho chování v rámci výkonu trestu.²⁴ Zákonný požadavek podle § 102 písm. a), b) CCRA obsahuje kritéria pro podmíněné propuštění, která musí mít komise na mysli při rozhodování o jeho povolení. Podle nich komise může povolit podmíněné propuštění, pokud se domnívá, že pachatel nebude představovat pro společnost nepřijatelné riziko kvůli možnosti recidivy, a že podmíněné propuštění přispěje k ochraně společnosti podporou sociální reintegrace pachatele jako občana dodržujícího zákony.

7. Povaha rozhodování o podmíněném propuštění v ČR

V českém právním prostředí je úprava podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody obsažena v § 88 a násl. tr. zákoníku, resp. § 331 a násl. tr. ř. Podle § 88 odst. 1 tr. zákoníku je možné odsouzeného podmíněně propustit na svobodu, pokud ve výkonu trestu svým chováním a plněním svých povinností prokázal polepšení a může se od něho očekávat, že v budoucnu povede řádný život nebo soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Kumulativně s touto podmínkou musí být naplněna kritéria vykonání určité části trestu, jejíž rozsah (2/3, 1/2, 1/3 nebo i méně) se liší v návaznosti na určité privilegující či přitěžující faktory, jako povaha spáchaného trestného činu, odsouzeným naplněná konkrétní skutková podstata, dosavadní bezúhonnost či spojení odsouzení pro přečin s vzorným chováním při výkonu trestu. Podle § 88 odst. 3 tr. zákoníku soud při rozhodování o podmíněném propuštění přihlédne i k tomu, zda odsouzený včas nastoupil do výkonu trestu a zda částečně nebo zcela nahradil či jinak odčinil škodu nebo jinou újmu způsobenou trestným činem nebo zda vydal bezdůvodně obohacení získané trestným činem. Rovněž má být přihlédnuto k tomu, jak odsouzený přistupoval k výkonu ochranného léčení, pakliže mu bylo uloženo. Podle odstavce 5 citovaného ustanovení může být osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí podmíněně propuštěna nejméně pod 20 lety výkonu tohoto trestu, a to nehrozí-li opakování spáchaného nebo jiného obdobného zvláště závažného zločinu, na což má být usuzováno s ohledem na povahu její osobnosti a okolnosti činu, za který byla odsouzena.

Ve všech situacích, za kterých může být odsouzený podmíněně propuštěn na svobodu je počítáno s tím, že účelu trestu již bylo dosaženo, a lze od něj očekávat, že se po propuštění nebude dopouštět další trestné činnosti. Tato úvaha přitom leží na soudu, který má při rozhodování o podmíněném propuštění přistoupit ke komplexní analýze informací o odsouzeném a jeho potenciálním polepšení. Je tedy třeba se zabývat otázkou, zda vnější změny v chování odsouzeného v rámci výkonu trestu jsou

výsledkem jeho niterné proměny, nebo jen adaptace na vězeňské prostředí.²⁵

V souvislosti s plněním povinností odsouzeného vyplývajících z výkonu trestu odnětí svobody je klíčové posoudit, zda postupoval v souladu s § 28 zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (dále „ZVTOS“). To zahrnuje dodržování stanoveného řádu a disciplíny, následování pokynů a příkazů od příslušníků Vězeňské služby, plnění pracovních úkolů, správné zacházení se svěřenými předměty a zásadami slušného chování v interakci s ostatními. Důležité je také dodržování vnitřního řádu věznice a respektování zákazu výroby, držení a užívání alkoholických nápojů a jiných návykových látek, stejně jako zákazu výroby a držení nebezpečných předmětů. Mimo tyto základní povinnosti odsouzeného je dále vhodné zabývat se tím, jaký program zacházení si zvolil (§ 41 odst. 3 ZVTOS) či vůči němu byl uplatněn [§ 36 odst. 1 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody (dále „ŘVTOS“)], a jak jej plnil (§ 39 ŘVTOS). Případně je na místě do hodnocení odsouzeného zahrnout i do jaké skupiny vnitřní diferenciací byl zařazen, resp. přeřazen (§ 39 odst. 5–7 ŘVTOS) nebo jaké mělo výsledky realizované ochranné léčby, pokud bylo uloženo (§ 57 ZVTOS).²⁶

V komentářové literatuře je dále zdůrazněno, že všechny výše popsaná hlediska je nutné posuzovat v souvislosti s osobnostními vlastnostmi odsouzeného, způsobem provedení trestného činu atd. Podle příslušné judikatury však nelze vycházet jen z nepříznivé prognózy odsouzeného vyplývající z dříve provedených důkazů (nález Ústavního soudu ze dne 22. 3. 2001, sp. zn. III. ÚS 611/2000). Další relevantní hlediska spočívají kupříkladu v zohlednění dodržování závazků vyplývajících z obecných právních předpisů, jako je například vyživovací povinnost, náhrada způsobené újmy či splacení dalších dluhů a závazků.²⁷ Shora provedený výčet možných faktorů hrajících roli při úvahách o tom, zda bude odsouzený podmíněně popuštěn či nikoliv není vyčerpávající. Nicméně postačí pro ilustraci sofistikovanosti procesu, který má případnému podmíněnému propuštění na svobodu předcházet.

Výše zmíněný zákonný rámec pro rozhodování o podmíněném propuštění, stejně jako praxe, v níž je aplikován, je ovšem otevřen kritice. Skutečnost, že daná právní úprava je dostatečně obecná, pro vytvoření prostředí umožňujícího flexibilní reakci na individualitu každého odsouzeného (jak vypovídá i výše zmíněná široká paleta faktorů pro rozhodování o podmíněném propuštění), má i stinnou stránku. Je jí nedostatečně konkrétně vyjádřený rámec kritérií, v němž by se soudy měly při svém rozhodování pohybovat, neboť podmínky obsažené v § 88 tr. zákoníku užívají poměrně neurčitých pojmů. V tomto ohledu zazněl kriticky i nález Ústavního soudu ze dne 28. 11. 2018, sp. zn. II. ÚS 482/18, podle nějž je „případ stěžovatele a nedostatečné odůvodnění rozhodnutí obecných soudů v jeho případě ukázkou a důsledkem systémového problému spočívajícího v nevyjasněnosti konkrétních podmínek a kritérií pro podmíněné propuštění. Sama zákonná úprava podmíněného propuštění používá namnoze neurčité pojmy, jejichž obsah dosud nebyl jednotnou interpretací vyjasněn ani v praxi. Taková situace ovšem narušuje principy právní jistoty a předvídatelnosti práva, které se vztahují i na oblast podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody Důraz na jasnost a jednoznačnost podmínek a kritérií pro podmíněné propuštění je ostatně kladen i v mezinárodněprávních dokumentech, především v doporučení Výboru ministrů Rady Evropy Rec (2003) 22, o podmíněném propuštění (viz bod 18 přílohy k doporučení). ... pokud není stanovena jednotná a bližší interpretace zákonem používaných neurčitých pojmů, respektive pokud i v praxi přetrvává neurčitost podmínek pro podmíněné propuštění, existuje prostor pro libovůli v soudním rozhodování, která je ústavně nepřijatelná.“

Ve výše citovaném nálezu Ústavního soudu zmiňovaná libovůle se pak může projevit i tím, že

mnohdy pracovně přetížení soudci nepřistoupí ke komplexnímu zhodnocení stupně nápravy odsouzeného, a pouze mechanicky poskytnou nekvalitní, strohá odůvodnění odrážející stejně ukvapené a nekompletní úvahy. Potenciálně pak nemusí docházet pouze ke zkrácení práv odsouzených, u kterých lze předpokládat skutečnou nápravu a naplnění účelu trestu ještě před jeho plným vykonáním. Naopak mohou totiž být propuštěni odsouzení, jejichž předčasné polepšení je vysoce nepravděpodobné. Pakliže soud nemá jasné stanovená kritéria, jejichž naplnění musí být podloženo odkazem na konkrétní důkazy, spíše dojde k povrchnímu zhodnocení všech okolností týkajících se odsouzeného. Takové situace může poté využít manipulativní psychopat snažící se o dřívější propuštění na svobodu.

Jak v Kanadě, kde byl realizován shora představený výzkum o podmíněném propouštění psychopatů, tak v ČR je možné hovořit o poměrně široce nastavených mantinelech, v nichž se rozhodující orgány při svých úvahách o podmíněném propuštění mají pohybovat. V rámci Kanady je však alespoň možné hovořit o tom, že o podmíněném propouštění rozhodují na tuto problematiku specializované komise. Ačkoliv jsou jejich členi přibíráni z neurčité množiny profesí či oblastí vzdělání, mají povinný specializovaný program vzdělávání vztahující se právě k otázkám spojeným s podmíněným propouštěním. V Českém prostředí, panuje poměrně odlišný stav. Soudci sice mají povinnost prohlubování svojí odbornosti podle § 82 zákona č. 6/2002 Sb., o soudech, soudcích, přísedících a státní správě soudů (dále „ZSS“), podle něž *soudce nese odpovědnost za svou odbornou úroveň při výkonu soudcovské funkce a je povinen dbát soustavným vzděláváním o prohlubování svých odborných právních a dalších znalostí potřebných pro řádný výkon funkce. K tomu vedle samostatného studia využívá zejména vzdělávací akce, organizované Justiční akademií, případně soudy a vysokými školami.* Z předmětné citace je zřejmé, že prohlubování soudcovy odbornosti má zahrnovat i znalosti neprávních oborů. Ačkoliv podle § 87 ZSS je kárným proviněním *zaviněné porušení povinností soudce, jakož i zaviněné chování nebo jednání, jímž soudce narušuje důstojnost soudcovské funkce nebo ohrožuje důvěru v nezávislé, nestranné a spravedlivé rozhodování soudů*, plnění povinnosti podle § 82 ZSS však není na soudcích fakticky vynutitelné, resp. alespoň ne ve větším měřítku. Vyplyvá to již z toho, že § 82 ZSS nestanoví přesně jakým způsobem by mělo dané vzdělávání vypadat. Pouze demonstrativním způsobem stanoví, že krom samostudia využívá soudce zejména služeb Justiční akademie, aniž by byl určen jakýkoliv rozsah či přesnější konstrukce takového studia. Vzhledem k rozdílné míře nápadu věci u různých soudů by taková konkretizace povinnosti se vzdělávat musela být navíc odstupňována s ohledem na časové možnosti soudců, resp. povinnosti soudů projednávat věci bez zbytečných průtahů. Při poměrně velké vytíženosti soudů a hypertrofii právních předpisů či judikatury je tudíž otázkou, do jaké míry mají soudci prostor pro vzdělávání se nejen ve vztahu k juristickým souvislostem své práce, ale i v oblastech mimoprávních disciplín.

Můžeme pak očekávat, že české soudy budou bez dostatečného vzdělání v oblastech vázaných k problematice nápravy a resocializace odsouzených, dosahovat lepších výsledků při (ne)propouštění psychopatů na svobodu než kanadské komise pro podmíněné propuštění? Navíc v situaci, kdy ani v psychologické a psychiatrické odborné veřejnosti v ČR není výše popsáný koncept psychopatie vždy řádně reflektován, na rozdíl od antisociální poruchy osobnosti, která je kvalitativně značně odlišná²⁸. Kupříkladu bylo zjištěno, že asi 90 % psychopatů naplňuje kritéria antisociální poruchy, ale pouze 25–30 % jedinců s antisociální poruchou splňuje kritéria psychopatie²⁹. Ve výkonu trestu odnětí svobody je až 80 % odsouzených s antisociální poruchou, ale „pouze“ 15–25 % psychopatů³⁰. Z některých studií zase vyplynulo, že psychopati začínají páchat trestnou činnost v průměru až o 10 let dříve oproti

jedincům diagnostikovaným „jen“ s antisociální poruchou a mívají průměrně až 2x více odsouzení za násilnou trestnou činnost i kriminalitu obecně³¹. Lze tudíž mít obavy i ohledně toho, že podklady z oblasti psychologie či psychiatrie poskytnuté soudu nebudou, dostatečně vypovídat o zvláštích psychopatických odsouzených. Odpověď na výše nastíněnou otázku tedy bude nejspíše negativní.

8. Závěr

Účelem tohoto příspěvku bylo upozornit na to, jaký vliv může mít diagnostikovaná psychopatie (její vysoká míra) na kriminalitu a možnost nápravy odsouzeného, resp. na recidivu ve spojení s tím, že podle některých studií mají psychopatičtí odsouzení podstatně vyšší šanci být podmíněně propuštěni na svobodu než jejich spoluodsouzení, kteří psychopaty nejsou. Popsané studie byly realizovány v Kanadě, v níž o podmíněném propuštění rozhodují specializované komise se vzdělávacím programem vázaným mj. k tomuto typu rozhodování. V rámci ČR takové vzdělávání soudců chybí, resp. má spíše marginální, volitelnou povahu. Psychopatie v českém odborném prostředí přitom bývá mnohdy zaměňována s antisociální poruchou osobnosti, ačkoliv se jedná o značně odlišné poruchy osobnosti, kdy první zmíněná je spojena s podstatně vyšším sklonem k páčání trestné činnosti, resp. kriminální recidivy. Určitá obava, že by realita ohledně propouštění psychopatických odsouzených mohla být alespoň obdobná i v ČR, se jeví jako rozumná. Důvodem pro to je i výše zmíněná nedokonalost právní úpravy podmíněného propuštění a na ni navazujících soudních rozhodnutí, jejichž odůvodnění leckdy nevypovídá o tom, že by ze strany soudu došlo k hlubší analýze okolností týkajících se obviněných, o jejichž podmíněném propuštění je rozhodováno. Ačkoliv by vysoká míra psychopatických rysů neměla být nálepkou jednoznačně stanovící nenapravitelnost odsouzeného, jedná se o skutečnost velmi významnou z pohledu kriminálního rizika, a neměla by být přehlížena.³²

Seznam poznámek pod čarou

- 1 Existují různé varianty tohoto diagnostického nástroje, užívané v závislosti na tom, na jakou část populace je aplikován. PCL, resp. jeho revidovaná verze PCL-R, je vhodný pro diagnostiku dospělých osob. Dále se jedná o PCL-YV užívaný v případech mládeže a PCL-SV, který je zkrácenou „screening“ verzí PCL určenou k identifikaci osob v populaci, u nichž lze za dalšího testování (především skrze PCL-R) předpokládat zvýšenou míru psychopatických rysů.
- 2 Hare, R. D., Neumann, C. S. *Psychopathy: Assessment and Forensic Implications. Canadian Journal of Psychiatry. Revue Canadienne De Psychiatrie.* 2009, č. 12, s. 793.
- 3 Tamtéž., s. 792.
- 4 Kiehl, K. A., Hoffman, M. B. *The Criminal Psychopath: History, Neuroscience, Treatment, and Economics. Jurimetrics.* 2011, s. 15.
- 5 Hare, Neumann. *Psychopathy: Assessment and Forensic Implications*, s. 793.
- 6 Tamtéž.
- 7 Viz např. Gendreau, P., Little, T., Goggin, C. A META-ANALYSIS OF THE PREDICTORS OF ADULT OFFENDER RECIDIVISM: WHAT WORKS!. *Criminology.* 1996, č. 4.; Salekin, R. T., Rogers, R., Sewell, K. W. A review and meta-analysis of the Psychopathy Checklist and Psychopathy Checklist—Revised: Predictive validity of dangerousness. *Clinical Psychology: Science and Practice.* 1996, č. 3.; Hemphill, J. F., Hare, R. D., Wong, S. Psychopathy and recidivism: A review. *Legal and Criminological Psychology.* 1998, č. 1.; Gendreau, P., Goggin, C., Smith, P. Is the PCL-R Really the “Unparalleled” Measure of Offender Risk?: A Lesson in Knowledge Cumulation. *Criminal Justice and Behavior.* 2002, č. 4.; Walters, G. D. Predicting criminal justice outcomes with the Psychopathy Checklist and Lifestyle Criminality Screening Form: a meta-analytic comparison. *Behavioral Sciences & the Law.* 2003, č. 1.; Walters, G. D. Predicting institutional adjustment and recidivism with the psychopathy checklist factor scores: A meta-analysis. *Law and Human Behavior.* 2003, č. 5.; Guy, L. S. et al. Does Psychopathy Predict Institutional Misconduct Among Adults? A Meta-Analytic Investigation. *Journal of Consulting and Clinical Psychology.* 2005, č. 6.; Edens, J. F., Campbell, J. S., Weir, J. M. Youth psychopathy and criminal recidivism: A meta-analysis of the psychopathy checklist measures. *Law and Human Behavior.* 2007, č. 1.; Edens, J. F., Campbell, J. S. Identifying youths at risk for institutional misconduct: A meta-analytic investigation of the psychopathy checklist measures. *Psychological Services.* 2007, č. 1.; Leistico, A.-M. R. et al. A large-scale meta-analysis relating the Hare measures of psychopathy to antisocial conduct. *Law and Human Behavior.* 2008, č. 1.
- 8 Hemphill, Hare, Wong. *Psychopathy and recidivism: A review*, s. 150, 151.
- 9 Yang, M., Wong, S. C. P., Coid, J. The efficacy of violence prediction: A meta-analytic comparison of nine risk assessment tools. *Psychological Bulletin.* 2010, č. 5, s. 740, 748–755.
- 10 Serin, R. C., Amos, N. L. The role of psychopathy in the assessment of dangerousness. *International Journal of Law and Psychiatry.* 1995, č. 2, s. 232, 235.

- 11 Hare, R. D. et al. Psychopathy and the predictive validity of the PCL-R: an international perspective. *Behavioral Sciences & the Law*. 2000, č. 5, s. 633–636.
- 12 Tamtéž., s. 640, 641.
- 13 Kiehl, Hoffman. *The Criminal Psychopath: History, Neuroscience, Treatment, and Economics*, s. 13.
- 14 Hart, S. D., Kropp, P. R., Hare, R. D. Performance of male psychopaths following conditional release from prison. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 1988, č. 2, s. 227–230.
- 15 Porter, S., Birt, A. R., Boer, D. P. Investigation of the criminal and conditional release profiles of Canadian federal offenders as a function of psychopathy and age. *Law and Human Behavior*. 2001, č. 6, s. 657.
- 16 Porter, S., Brinke, L., Wilson, K. Crime profiles and conditional release performance of psychopathic and non-psychopathic sexual offenders. *Legal and Criminological Psychology*. 2009, č. 1, s. 115.
- 17 Porter, Birt, Boer. *Investigation of the criminal and conditional release profiles of Canadian federal offenders as a function of psychopathy and age.*, s. 657.
- 18 Zároveň ale vysvětlují, že tato povaha psychopatů nebude jediným faktorem ovlivňující z výzkumu plynoucí výsledky.
- 19 Porter, S., Woodworth, M. „I’m sorry I did it...but he started it“: A comparison of the official and self-reported homicide descriptions of psychopaths and non-psychopaths. *Law and Human Behavior*. 2007, č. 1.; Seto, M. C., Barbaree, H. E. Psychopathy, Treatment Behavior, and Sex Offender Recidivism. *Journal of Interpersonal Violence*. 1999, č. 12.
- 20 Ruback, R. B., Hopper, C. H. Decision making by parole interviewers: The effect of case and interview factors. *Law and Human Behavior*. 1986, č. 3.
- 21 Porter, Brinke, Wilson. *Crime profiles and conditional release performance of psychopathic and non-psychopathic sexual offenders*, s. 116.
- 22 *The National Parole Board*. Government of Canada, 1982, s. 4.
- 23 *Performance monitoring report*. Parole Board of Canada, 2009, s. 188.
- 24 *Decision-Making Policy Manual for Board Members*. Parole Board of Canada, 2022.
- 25 PŮRY, František. § 88 [Podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody]. In: ŠÁMAL, Pavel a kol. *Trestní zákoník*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2023, s. 1404, marg. č. 4.
- 26 Tamtéž.
- 27 Tamtéž.
- 28 Autor vychází z rozhovoru s forenzní doc. Ludmilou Čírtkovou a dalšími psychology v rámci jeho vzdělávání na fakultě sociálních studií MUNI, stejně jako z jeho vlastní praxe asistenta soudce trestního kolegia Nejvyššího soudu, při níž se nesetkal s užitím nástrojů PCL ze strany znalců ani jejich hlubší reflexe ohledně rozdílů mezi antisociální poruchou osobnosti a psychopatií.
- 29 DeLisi, M. *Psychopathy as unified theory of crime*. New York: Palgrave Macmillan, 2016, s. 51.
- 30 Blair, J., Mitchell, D. R., Blair, K. *The Psychopath: Emotion and the Brain*. Malden, MA: Blackwell

Pub, 2005, s. 19.

31 Kolla, N. J. et al. Childhood Maltreatment and Aggressive Behaviour in Violent Offenders with Psychopathy. *The Canadian Journal of Psychiatry*. 2013, č. 8.

Odborný článek

Psychologické a kriminologické zkoumání mladistvých pachatelů mravnostní kriminality a jeho přínos pro trestněprávní instituty

Jan Mífek

JUDr. Jan Mífek (nar. 11. 10. 1997 v Domažlicích) je absolventem Fakulty právnické Západočeské univerzity v Plzni, kdy na této působí jako interní doktorand na Katedře občanského práva. Profesně působí jako asistent soudce na trestním úseku Krajského soudu v Plzni.

Abstrakt

Příspěvek je zaměřen na blízký vztah trestního práva hmotného a procesního s ostatními pomocnými vědami, zejména pak s kriminologií a forenzní psychologií. Tento vztah je vymezen na základě předmětu zkoumání disciplíny forenzní psychologie, užití poznatků získaných psychologickým zkoumáním v kriminologii a následně pak ve vědě práva trestního. Konkrétně je pojednáno o psychologickém zkoumání mladistvých pachatelů obecně, poté se zaměřením na mravnostní kriminalitu. Na těchto výzkumech pak staví své výsledky věda kriminologická, která tím dává podklad pro zákonnou úpravu některých ustanovení trestního zákoníku a trestního řádu. Cílem je tak přiblížit blízkou souvztáznost vědy psychologické a vědy trestněprávní. Dále pak tento vztah blíže přiblížit na konkrétních institutech. Dílčí závěry tohoto článku vychází z rigorózní práce autora na téma Mravnostní kriminalita páchaná mladistvými pachateli a její vyšetřování.

Abstract

The article focuses on the close relationship of criminal law of substance and procedure with other auxiliary sciences, especially criminology and forensic psychology. This relationship is defined based on the subject of the examination of the discipline of forensic psychology, the use of knowledge gained by psychological examination in criminology and then in the science of criminal law. Specifically, it is about the psychological examination of juvenile offenders in general, then with a focus on morality crime. The science of criminology builds on these researches, thereby providing the basis for the statutory adjustment of certain provisions of the Criminal Code and Penal Code. The aim is to bring the close correlation between psychological science and criminal science closer together. Next, bring this relationship closer to specific institutes.

1. Úvod

Mravnostní kriminalita představuje pro společnost závažný problém. Je to takový druh kriminality, který závažným a dosti nevybíravým způsobem postihuje nejintimnější sféry lidské integrity. Jakýkoliv trestný čin, který lze označit za *mravnostní*, byť se mravnostní trestné činy mohou dále štěpit na trestné činy sexuální (znásilnění, pohlavní zneužití, soulož mezi příbuznými), trestné činy spjaté s prostitucí (kuplířství, prostituce ohrožující mravní vývoj dětí) tak na trestné činy spjaté s pornografií (šíření pornografie, výroba a jiné nakládání s dětskou pornografií, ...), je závažným zásahem do intimní a osobní integrity oběti a představuje ohrožení pro společnost.

V případech dospělých pachatelů se mravnostní trestné činy nevyskytují ve větší míře, kdy průměrný podíl na celkově registrované kriminalitě osciluje kolem 2 %, jak vyplývá z policejních statistik.¹ Je však zapotřebí zmínit, že tento údaj je třeba chápat jako ne zcela bezpečný, neboť mravnostní kriminalita patří mezi ty druhy kriminality, které se vyznačují vysokou mírou latence, což uvádí autorský kolektiv Válkové².

Pokud je skutečně pachatelem mravnostního trestného činu pachatel, který je starší 15 let, avšak nedovršil 18 rok věku, je takový považován za mladistvého (§ 2 odst. 1 písm. c) zákona č. 218/2003 Sb., *o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*, (dále jen "ZSVM"). Zde je zapotřebí věnovat pozornost charakteristickým rysům osobnosti takového pachatele, neboť se nejedná o dítě, které není trestně odpovědné³, ale jde již o jedince, který dosáhl určitého stupně rozumového a mravního vývoje, kdy jeho trestní odpovědnost je tzv. *relativní* (§ 5 odst. 1 ZSVM).

Takový pohled na trestní odpovědnost mladistvého je pohled trestněprávní. V tomto bodě je tak vhodné připomenout blízký vztah trestního práva a dalších pomocných vědních disciplín. V první řadě je vhodné zmínit vědu kriminologickou. Trestní právo, ať již hmotné či procesní, je souborem právních norem upravujících, mimo jiné, trestní odpovědnost pachatele trestného činu (provinění⁴) a různé druhy trestných činů. Naopak kriminologie zkoumá trestný čin a kriminalitu jako reálně existující fenomén. Vzájemný vztah kriminologie a trestního práva je vyjádřen tak, že "*trestní právo bez kriminologie je slepé, kriminologie bez trestního práva je bezbřehá*"⁵. Kriminologická věda je tak pro trestní právo reflexí společenské reality, kdy trestní právo na tuto realitu reaguje svými normami a legislativními reformami.⁶ S kriminologií jako vědou blízkou trestnímu právu, velmi blízce souvisí také disciplína *forenzní psychologie*, kdy tato disciplína poskytuje kriminologii mnoho zajímavých a užitečných poznatků.⁷

Vzájemnou souvztažností těchto vědních disciplín lze konstatovat, že je dáno propojení mezi trestním právem a forenzní psychologií. Tím mezičlánkem, který spojuje a "zprostředkovává" kontakt těchto na první pohled zcela odlišných disciplín je právě věda kriminologická. Vzájemné propojení vědních oborů kriminologie a psychologie zmiňuje rovněž Šámal⁸ či Jelínek.⁹

Cílem tohoto příspěvku tedy bude propojení poznatků forenzní psychologie jako samostatné vědní disciplíny s trestním právem hmotným a procesním, a to zejména prostřednictvím kriminologické vědy, vysvětlení společných vazeb těchto vědních disciplín a na základě těchto poznatků zhodnotit přínos psychologického a kriminologického zkoumání osobnosti mladistvého pachatele, který se dopustil mravnostního trestného činu, pro potřeby trestního práva.

2. Přínos forenzní psychologie pro kriminologický výzkum

Pokud mají být poznatky forenzní psychologie využitelné pro kriminologický výzkum, je zapotřebí nejdříve uvést, jak lze nahlížet na forenzní psychologii, jak lze pro účely tohoto textu forenzní psychologii pro tyto účely definovat.

Psychologie jako taková se zabývá zkoumáním chování a prožívání. **Forenzní psychologie tak studuje chování a prožívání výlučně v situacích, které mají význam z hlediska práva.**¹⁰ Geneze tohoto psychologického odvětví je rovněž zajímavá. V českých podmínkách se pro výraz forenzní psychologie vžil výraz *soudní psychologie*. Čírtková však zdůrazňuje, že se jedná o výraz nepřesný, neboť soudní psychologie reprezentuje pouze část problematiky forenzní psychologie. Podle ní by byl přesnější a věcně správnější ekvivalent *právní psychologie*, nicméně tento termín se v praxi nevžil.¹¹ Tento druh psychologie má taktéž zjevnou vazbu na další vědní obory, které s trestním právem souvisejí, zejména pak na kriminologii, penologii a na kriminalistiku.

Blízká návaznost na kriminologii je velice důležitá pro členění obsahu a náplně forenzní psychologie, dle slovenského forenzního psychologa Dobrotky, který ze svého členění této vědní disciplíny vymezuje tzv. *Kriminologickou psychologii*, která zkoumá podíl osobnosti delikventa na vzniku sociálního selhání. Čírtková pak kriminologickou psychologii zmiňuje jako podskupinu forenzní psychologie, a to podle fází aplikace práva¹²

Kriminologická psychologie se již vyznačuje blízkou vazbou na kriminologii jako na samostatnou vědní disciplínu. Bude také silně ovlivněna charakterem kriminologické vědy jako vědy empirické¹³, tudíž bude silně propojena s praxí. Kriminologická psychologie tak někdy bývá označena jako *psychologická teorie kriminálního jednání*.¹⁴ Propojení s praxí lze spatřovat také zejména ve skutečnosti, že se kriminologická psychologie věnuje otázkám, které jsou typickými komponenty či otázkami, kterým se věnuje taktéž kriminologie. K těmto otázkám patří zejména osobnost pachatele atp. A právě psychologické a kriminologické zkoumání mladistvých pachatelů je oblast, která je v této obecné rovině pokrytá forenzní psychologií.

Blíží pohled na problematiku mladistvých delikventů přináší *vývojová kriminologie (development criminology)*, která:

- Empiricky doložila, že problematika kriminality mladistvých a dětí obsahuje zásadně kriminologicky a psychologicky odlišné jevy,
- Obnovila diskuzi o “celoživotním násilníkovi” neboli o “pachateli” od útlých dětských let.

Vývojová kriminologie, jak lze intuitivně odvodit z jejího názvu, zkoumá výskyt kriminálních vzorců chování v průběhu života jedince, opírá se tedy o teorii *životní cesty (Life Course Theories)*. Vývojová kriminologie tudíž zobecňuje poznatky na základě sledování vývoje jedince, kdy si především v průběhu jeho života všimá toho, v jakém věku se projevují kriminální vzorce chování, kdy přetrvávají a v jakém věku naopak mizí, či zda vůbec vymizí. Klíčovým faktorem tak bude *věk pachatele*, nicméně zasazen do kontextu trestné činnosti, kdy se snaží rozpoznat širší časové souvislosti výskytu kriminálního chování v životním běhu konkrétního jedince, nepůsobí tedy izolovaně. Vývojová kriminologie vyšla z empirických výzkumů, které byly zaměřeny na výskyt kriminality páchané mladistvými a zasazení těchto dat do jednotlivých životních etap mladistvého jedince, a dospěla k názoru, že je možné vylénit *minimálně dva odlišné typy mladistvého pachatele*.¹⁵

Prvním z tohoto typu je *chronický, celoživotní pachatel (Life-Course-Persistent-Offender)*. Mladistvý,

kteřý může být označen jako chronický pachatel, je v běžné hovorové řeči taktéž označován jako *kriminálník*. Z hlediska vývoje či časové nebo věkové linie takového pachatele se lze setkat s problémovým chováním již od útlého věku. Dítě bude již od útlých let nezvladatelné, svým chováním bude vybočovat z rámce chování jeho vrstevníků. Výchovné metody se mívají účinkem. Od věku přibližně šesti let se již lze setkat s pomocí orgánů kontroly (PČR, OSPOD). S přibývajícím věkem se zvyšuje také charakter jednání, kdy od běžných výbuchů vzteku přechází k pravidelné činnosti, která již může vykazovat kriminální prvky (násilí, krádeže). Přibližně ve věku 16 až 18 let se naplno projevuje již ryze kriminální chování jednotlivce, kdy v tomto věku převažuje kriminalita násilná, majetková, ale objevuje se také mravnostní.¹⁶

Druhým typem pachatele lze označit *mladistvého delikventa* (Adolescence-Limited-Perpetrator). Tento pachatel již nezačíná svojí "kriminální kariéru" od útlého dětství, nýbrž až v pozdějším věku. Tímto časovým horizontem, ve kterém se dostává takový pachatel do konfliktu s pravidly chování, se rozumí 12 až 15 rok věku. V tomto věku, který je označován jako období puberty, se objevují výkyvy v chování, kdy dochází k porušování pravidel chování, někdy až k rozporu s právními normami. Častými projevy jsou méně závažné trestné činy, jako krádeže, výtržnictví, poškození cizí věci. Často je taková činnost páčána s motivací odporu či vzdoru vůči autoritám či je motivací skupina vrstevníků, ve které se mladistvý pachatel pohybuje. K poklesu tohoto chování dochází kolem věku 18 až 21 let, kdy je osoba již dospělá. Kriminální chování klesá až úplně vymizí.¹⁷

Jak si lze povšimnout, rozdíl mezi oběma typy pachatelů je nejen ve věku, ve kterém započínají svojí kriminální kariéru (ve věku, ve kterém se projevují kriminální vzorce chování, kdy dochází k prvnímu porušování norem), ale zejména ve věku, ve kterém dochází k vymizení takového nežádoucího kriminálního chování, a také v závažnosti páchané kriminality, které se jednotlivé skupiny pachatelů dopouštějí.

Vývojová kriminologie tak přinesla důležitý a empirickým datům odpovídající poznatek o možném rozdělení mladistvých pachatelů do dvou kategorií. Největším přínosem pak lze spatřovat *včasnou identifikaci* chronického pachatele, neboť proti tomu je zapotřebí směřovat regulační opatření trestní politiky státu. Pozornost by měla být věnována zejména tomu, v jakých podmínkách takový chronický pachatel vyrůstá, jaké faktory ovlivňují jeho chápání společenských pravidel a norem, v jakých sociálních skupinách získá kriminální návyky a jakého jednání se pak takový pachatel může dopustit. Tyto poznatky pak vedou k nastavení vhodných preventivních i nápravných opatření.

3. Kriminologický pohled na mladistvé pachatele sexuální kriminality

Specifický pohled na mladistvé pachatele mravnostní kriminality poskytuje také kriminologická věda. Kriminologie je označována jako nauka o zločinu¹⁸, nauka o zločinnosti/kriminalitě¹⁹. Tato věda se, kromě jiného, velmi silně zabývá také osobou pachatele trestného činu. Osobou pachatele je pak nejen osoba, která se dopustila činů zákonem označených jako činy trestné (srov. § 13 odst. 1 TZ), ale také některé osoby, které orgány činné v trestním řízení nestíhají.²⁰ Ve vztahu k pachateli užívá kriminologie pojem *osobnosti pachatele*. Tento pojem pro potřeby kriminologie, stejně jako psychologie, označuje hypotetický konstrukt vyjadřující vnitřní dynamickou organizaci lidské psychiky, která determinuje její vnější projevy.²¹ Osobnost pachatele se tak studuje zejména za účelem

získání obrazu pachatele ve smyslu popisu jeho osobnosti. Tento popis pak zjednodušuje pochopení geneze jeho kriminálního jednání, zjištění možných příčin takového kriminálního chování, s cílem eliminovat u pachatele toto chování. V souvislosti s osobností pachatele odkazuje správně Gřivna také na forenzní (právní) psychologii, která taktéž osobnost pachatele zkoumá.²²

Pachatel a jeho osobnost jsou tedy jedním z klíčových komponentů kriminologického výzkumu. V souvislosti s osobností, která je zkoumána zejména co do geneze a příčin kriminálního chování jednotlivce, důležitá bude také osoba pachatele. Pro potřeby tohoto textu pak bude osobou pachatele myšlena osoba *mladistvá* (viz § 2 odst. 1 písm. c) ZSVM).

Osoba mladistvého se pak v průběhu svého života dopustí různých forem jednání, přičemž mnohdy se dopustí také jednání zakázaného, jednání kriminálního. Podle charakteru spáchaného provinění je možné určit druh kriminality, kterého se mladistvý dopustil. Tento druh kriminality je pak zapotřebí důkladně a bezpečně rozpoznat. Gřivna vymezuje dva základní přístupy, které se uplatňují při poznávání kriminality, a to:

- Přístup fenomenologický,
- Přístup etiologický.

Fenomenologický přístup znamená popis jednotlivého druhu kriminality, pomocí popisu stavu, struktury a dynamiky kriminality, kdy základem popisu je analýza dat získaných především z výzkumů kriminálních statistik, ale také z jiných zdrojů.²³

Etiologický přístup zkoumá zejména příčiny kriminality, zkoumá příčiny jednotlivých druhů kriminality, přičemž se snaží vysvětlit genezi tohoto konkrétního druhu kriminality, neboť jedině tak lze přikročit k efektivní kontrole takové kriminality.²⁴

Kriminologie tak na kriminalitu hledí prostřednictvím dvou přístupů, přičemž je intuitivní, že pohled etiologický daleko více zohledňuje specifikum osobnosti mladistvého pachatele. Pokud bychom tedy zkoumali sexuální kriminalitu z hlediska fenomenologického, zjistíme, že znásilnění se dopustí mladistvý pachatel v určitém počtu případů a znásilnění bude tvořit určité procentuální zastoupení v celkovém objemu sexuální kriminality páchané mladistvými. Pokud se však zaměříme na spáchané znásilnění z pohledu etiologického, dojdeme k závěru, že mladistvý pachatel A se dopustil tohoto provinění z důvodu psychické poruchy či sexuální deviace, a mladistvý pachatel B se znásilnění dopustil zejména v situaci, kdy byl podněcován skupinou. Jedná se tedy o dva odlišné motivační důvody, přičemž oba jsou uznávanými etiologickými příčinami sexuální kriminality. Pro následující výklad tak bude převažující *etiologický přístup* k mladistvému pachateli sexuální kriminality, neboť lépe souvisí s předmětem zkoumání, který je blízký forenzní psychologii.

V první řadě by bylo vhodné vymezit pojem *sexuální kriminalita* jako takový. Je možné vyjít z definice, kterou uvádí Gřivna, kdy *sexuální kriminalita je specifický druh kriminality, který je definován spjatostí s pohlavním pudem a jehož rysem je sexuální potřeba. Bude se jednat o všechna sexuálně motivovaná jednání, která nejsou společensky tolerovatelná a akceptovatelná.*²⁵ Co do vymezení trestných činů budou do této skupina kriminality spadat trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti tak, jak je vymezuje hlava III zvláštní části trestního zákoníku, stejně jako ostatní trestné činy, které jsou taktéž motivovány sexuální potřebou.

Etiologický pohled na mravnostní kriminalitu spočívá zejména v jejích příčinách. Gřivna rozděluje pachatele mravnostní kriminality, z hlediska její etiologie, na sexuálně deviantní pachatele, a na

pachatele, kteří nejsou sexuálně deviantní.²⁶ Za stavy sexuální deviace se označují "stavy kvalitativně zmíněné změněné sexuální motivace lidí".²⁷

Rozeznávají se sexuální deviace dvojího druhu.²⁸ Jde o deviaci v aktivitě, které jsou charakterizovány jako poruchy ve způsobu dosahování sexuálního vzrušení a uspokojení.²⁹ Deviace v objektu jsou označovány jako kvalitativní poruchy sexuální motivace, charakterizované neadekvátním zaměřením erotické touhy, tedy tím, na jaký objekt je zaměřena sexuální apetence.³⁰

Z deviací v aktivitě je třeba zmínit voyeurismus, exhibicionismus, frotérství, tušérství, patologická sexuální agresivita, agresivní sadismus, sadismus, masochismus.

Voyeurismus spočívá ve sledování intimního počínání nic netušících anonymních osob, svlékajících či masturbujících osob, souložících párů. *Exhibicionismus* je deviace, při které je vzrušení dosahováno odhalováním pohlavních orgánů před neznámými ženami či dívkami. U *frotérství* je osoba, typicky muž, který dosahuje vzrušení třením se o neznámé ženy v tlačenicích, nejčastěji ve frontách či v MHD. *Tušérství* je dotýkání se intimních míst anonymních ženských objektů.³¹

V případě deviací v objektu se jedná o pedofilii, fetišismus, transvestitismus, nekrofilii, zoofilii či pyrofilii.

Pedofilie je zaměřena na objekty v předbubertálním věku, tedy na objekty bez znaků dospívání. Pedofilie se dělí na homosexuální, heterosexuální a bisexuální. *Fetišismus* je deviací, při které dochází k dosažení uspokojení prostřednictvím předmětů či částí těla. *Transvestitismus* spočívá ve vzrušení spočívajícího v převlékání do oblečení opačného pohlaví, eventuálně ve vystupování v roli opačného pohlaví. *Nekrofilie* se projevuje v několika případech, od prosté touhy být v přítomnosti mrtvého těla, až po aktivity zahrnující líbání, objímání či soulož s mrtvým tělem. *Zoofilie* spočívá v uspokojování pohlavního pudu na zvířatech a *pyrofilie* je sexuální vzrušení vyvolané ohněm.

Sexuální trestné činy mladistvých budou co do své etiologie záležitostí složitější. Páchat je mohou ve stejné míře deviantní, ale také nedevariantní pachatelé. Zejména v případě mladistvých, kteří začínají svůj sexuální život v dřívějším věku. Tito mladiství objevují své tělo a neschopnost odložit uspokojení svých potřeb na pozdější dobu je nutí k pohlavnímu uspokojení i touto formou. Nemusí se však nutně jednat o deviace, jak v aktivitě, tak v objektu. Příčiny sexuální kriminality mladistvých by měly být hledány tedy zejména ve faktorech kriminality mládeže, jako je dospívání, biologické a fyziologické změny či prostředí. Samozřejmě, mladistvý pachatel může trpět nějakou z forem deviace, ale příčinou delikventního sexuálního chování bude touha po poznání nového pocitu, kterého se mu zatím nedostává, a který jeho fyzické tělo v důsledku fyziologických a biologických změn vyžaduje. Nelze však přehlédnout skutečnost, že i na etiologii sexuální kriminality mladistvých se podílí určité deviace. Může jít o pedofilii či sadismus až masochismus a jiné formy násilného jednání. Avšak i přes počáteční tvrzení o pouze podpůrné argumentaci etiologie mravnostní kriminality je nutné konstatovat, že podle názoru autora je etiologie sexuální kriminality mladistvých z větší části ovlivněna fyziologickými a biologickými, stejně jako sociálními faktory, kdy formy deviací budou spíše podpůrné.

4. Psychologické vyšetření mladistvého pachatele

Psychologické vyšetření, neboli vyšetření duševního stavu je specifickým důkazním prostředkem, v obecné rovině upraveným v trestním řádu (§ 116). Výsledek tohoto vyšetření je závislý na skutkových okolnostech a odborném úsudku znalce.³² Zkoumání duševního stavu dle trestního řádu se provádí jedním znalce, zpravidla z odvětví psychologie, psychiatrie nebo sexuologie.³³

V případě potřeby vyšetření duševního stavu mladistvého platí zvláštní úprava dle § 58 ZSVM.³⁴ Jedná se tak o další institut trestního práva, který využívá poznatků psychologické vědy. Toto vyšetření duševního stavu velmi úzce, až neoddělitelně souvisí s trestní odpovědností mladistvého pachatele.

Rozumovou a mravní vyspělost mladistvého je třeba posuzovat jednak ve vzájemných souvislostech obou těchto složek, nikoli izolovaně. Dále je třeba je posuzovat ve vztahu k obvyklému vývoji mladistvých, přičemž ze zákonné úpravy nevyplývají odlišné podmínky pro stanovení úrovně rozumové vyspělosti a mravní vyspělosti. V obou případech platí, že pouze v odůvodněných pochybnostech podložených konkrétními zjištěními je na místě, aby tato otázka byla řešena na podkladě posudku znalců z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, případně psychologie.³⁵

Aby mohl být totiž mladistvý pachatel trestně odpovědný, musí v době spáchání provinění dosáhnout určitého stupně rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat protiprávnost svého jednání a toho své jednání ovládat. Tato jeho rozumová a mravní vyspělost je individuální a její vývoj je postupný a probíhá u každého mladistvého jinak, zejména s přihlédnutím k jeho genetickým dispozicím a vlivu prostředí, ve kterém mladistvý vyrůstá. Proto je tento vývoj u každého mladistvého odlišný, proto je zapotřebí tento vývoj zkoumat individuálně u každého mladistvého pachatele zvlášť.

Jelikož se jedná o složitou otázku, je zapotřebí stupeň vývoje rozumového a mravního řešit za pomoci osob, které jsou k tomu specializačně nejpovolanější, zejména za pomoci znalců. Zde se již tento požadavek promítá do zákonné úpravy, kdy § 58 odst. 1 ZSVM říká, že *k vyšetření duševního stavu mladistvého se přibere znalec z oboru zdravotnictví, odvětví psychiatrie, se specializací na dětskou psychiatrii³⁶ a znalec z oboru zdravotnictví nebo pedagogiky, odvětví psychologie, se specializací na dětskou psychologii.*³⁷ Toto vyšetření duševního stavu mladistvého je nutné, jestliže na základě výsledků dokazování jsou pochybnosti o plné přičetnosti mladistvého, včetně tzv. podmíněné (relativní) přičetnosti.³⁸

Ustanovení § 58 odst. 1 ZSVM tak ukládá povinnost, aby při vyšetření duševního stavu mladistvého byli součinní dva znalci z odlišných oborů či odvětví. Je to dáno zejména tím, že při zkoumání duševního stavu mladistvého je zkoumána nejen duševní porucha, ale pro potřeby § 5 odst. 1 ZSVM také dosažený stupeň rozumové a mravní vyspělosti mladistvého, aby mohl rozpoznat protiprávnost svého jednání.³⁹

Vyšetřením duševního stavu znalcem z odvětví psychiatrie pak může dojít k závěru, že mladistvý trpí duševní poruchou spočívající v určité formě deviace. Pokud by mladistvý touto deviací trpěl, bylo by tím dosaženo poznání příčiny spáchání sexuálního trestného činu. Zde je možné vidět uplatnění etiologického přístupu v poznávání kriminality, spočívajícího v poznání příčin, kdy zjištění příčin provinění je pro orgán činný v trestním řízení povinností (§ 55 odst. 1 ZSVM). Prostředkem, jak této povinnosti dostát je vyšetřit duševní stav mladistvého znalcem, kdy tento postup je upraven v § 58 odst. 1 ZSVM.

Vyšetření duševního stavu a obecně psychologické vyšetření mladistvých pachatelů mravnostní kriminality má své nezastupitelné místo taktéž v kriminalistice, zejména pak při provádění následných úkonů v následné etapě vyšetřování.⁴⁰ Nejvíce se psychologické poznatky a postupy uplatní v přivádění tzv. *expertiz*.

Soudněpsychologická expertiza se nařizuje a následně provádí ke zjištění stupně rozumového a mravního vývoje mladistvého pachatele (viz § 58 odst. 1 ZSVM).⁴¹

Soudněpsychiatrická expertiza se nařizuje v případech, kdy je dáno podezření, že je zapotřebí vyšetřit duševní stav mladistvého z důvodu existence duševní poruchy, ať již psychopatie, oligofrenie, sexuální deviace.⁴²

5. Závěr

Úzké propojení psychologie, zejména pak té forenzní, s vědou kriminologickou a na ní navazující vědou trestního práva, je patrné. Psychologické výzkumy, respektive jejich poznatky jsou velmi užitečnými, zejména pak při vytváření systémů kontroly či prevence kriminality, kterým se věnuje věda kriminologická.

V souvislosti s mladistvými pachateli obecně lze velký přínos forenzní psychologie spatřovat ve stanovení teorie o “chronickém pachateli”. Takový pachatel vykazuje znaky kriminálního chování již v útlém věku, kdy se dopouští zpočátku méně závažného, později stále závažnějšího protiprávního jednání. V dospělosti se takový pachatele může dopustit již sexuálně motivovaného jednání nebo již konkrétního mravnostního trestného činu. Nejčastějšími mravnostními trestnými činy páchanými mladistvými je pak trestný čin pohlavního zneužití a znásilnění. Včasné odhalení takového mladistvého pachatele, který již v mladém věku páchá mravnostní trestnou činnost je důležité zejména z důvodu evidování takového pachatele, ale zejména z důvodu provedení preventivních opatření, které mu zabrání se mravnostní trestné činnosti opakovaně dopouštět.

Na toto odhalení “chronického mladistvého pachatele” navazuje věda kriminologická, která může k preventivním úkonům také přispět. Pokud je takový mladistvý pachatel označen za “chronického”, je třeba učinit poznatek o tom, jakého druhu kriminality se tento pachatel dopouští, zda se nějakého druhu nedopustí častěji či zda jeho jednání nevykazuje abnormálnosti (použití nadměrného násilí atp.). Po zjištění, o jaký druh kriminality jde, může být za pomoci zejména *etiologického přístupu* k poznávání kriminality odhaleno, jaké jsou příčiny jednání tohoto pachatele, proč páchá zrovna tento daný druh kriminality. V případě sexuální kriminality půjde zejména o to, zda způsob páchání nevykazuje znaky určité deviace, ať již v objektu, nebo v aktivitě. Pokud mladistvý pachatel takové znaky deviantního jednání nevykazuje, bude zapotřebí přejít k etiologickému zkoumání příčin kriminality mladistvých obecně. Zde bude opět záležet, zda má příčina páchání mravnostní kriminality u mladistvého původ v biologických dispozicích, biologických anomáliích pachatele a z toho vyvěrajících pocitů, sexuálním apetitu souvisejícím s dospíváním či v nedostatečném rodinném zázemí nebo špatným vlivem vrstevníků, ať již v sociální skupině nebo ve škole.⁴³

Po zjištění konkrétního důvodu, příčiny či motivace takového pachatele je pak možné efektivně nastavit systém preventivních akcí či opatření, které budou působit obecně na širokou škálu adresátů, nebo naopak učinit vhodné kroky k prevenci a kontrole vybraného korektního jedince, které mohou

spočívat v odstranění příčin jeho kriminálního jednání.

Trestní právo je třeba obecně chápat jako prostředek *ultima ratio*. Je třeba použít prostředky a instituty trestního práva teprve až v momentu, kdy jiné, mírnější prostředky nepostačují k účinné nápravě. Proto se v případě mladistvých pachatelů bude trestní právo uplatňovat pouze ve velmi společensky závažných případech. A spáchaný mravnostní trestný čin již skutečně závažným případem je. Z pohledu trestního práva pak lze rozlišit dva základní instituty, kterým je třeba v souvislosti s mladistvým pachatelem věnovat pozornost. Jsou jimi trestní odpovědnost mladistvého (§ 5 odst. 1 ZSVM) a vyšetření duševního stavu mladistvého (§ 58 odst. 1 ZSVM). První z institutů je typickým představitelem hmotněprávního institutu, a vyšetření duševního stavu mladistvého lze zahrnout pod právo procesní. Avšak oba tyto instituty tvoří (stejně jako právo hmotné a procesní) neoddělitelnou dvojici, kdy fungují vedle sebe.

Trestní odpovědnost mladistvého je, oproti trestní odpovědnosti dospělého pachatele, podmíněna existencí rozumové a mravní vyspělosti na takové úrovni, aby mohl mladistvý rozpoznat protiprávnost svého jednání a toto své jednání ovládat. Pokud takové rozumové a mravní vyspělosti mladistvý nedosahuje, není za provinění trestně odpovědný. A právě úroveň rozumové a mravní vyspělosti na jisté úrovni je otázkou, která podmiňuje trestní odpovědnost mladistvého. Je proto zapotřebí vyšetřit duševní stav mladistvého, což se provádí dle § 58 odst. 1 ZSVM za využití znalců z různých oborů, odvětví a specializací, kdy jedním ze znalců je znalec z oboru *psychologie*. Bude tedy docházet také k psychologickému zkoumání duševního stavu mladistvého pachatele.

Tímto psychologickým vyšetřením se zkoumá nejen úroveň dosažení rozumové a mravní vyspělosti konkrétního mladistvého, ale provádí se taktéž zkoumání psychiatrické, které může odhalit jistou formu deviace mladistvého. Tím se opět prostředkem trestního práva dostáváme do hlediska kriminologického, kdy v případě, že je známa forma deviace, lze na tuto deviaci adekvátně reagovat preventivními a kontrolními opatřeními.

Rovněž může být na základě vyšetření duševního stavu mladistvého zjištěno, zda má deviace genetický původ či je způsobena jinými faktory, které se shodují s etiologickými příčinami kriminality mládeže. Touto cestou lze také velmi často dohledat kriminální minulost mladistvého. ⁴⁴Pokud je tato kriminální minulost pestrá, což lze zjistit z rodinných a sociálních poměrů mladistvého, lze za pomoci psychologického a psychiatrického vyšetření vyvodit závěr, že se v konkrétním případě jedná o „*chronického pachatele*“, což je opět pojem forenzní psychologie.

Tímto konstatováním dochází k uzavření *kruhu* věd, které se svými poznatky a výzkumy prolínají a jsou si užitečnými navzájem. Dochází tím rovněž k uzavření příspěvku, neboť došlo k prokázání souvislosti a provázanosti vědy psychologické s vědou trestněprávní. Došlo také k potvrzení skutečnosti, že poznatky jednotlivých věd jsou využitelné pro potřeby vědy druhé, a naopak. Tímto je tak prokázána souvztažnost těchto věd a lze tak tak říci, že postupným vývojem přístupů, teorií a postupů v těchto vědních oborech bude docházet ke zdokonalování výsledků těchto vědních disciplín navzájem.

Již skutečně na závěr poslední slovo autora, který si dovolí vyjádřit kladné pocity k prolínání těchto věd, neboť z poznatků psychologie lze čerpat v trestním právu. V trestním právu jde zejména o náležité zjištění trestných činů a jejich pachatelé spravedlivě potrestání. Trestní řízení tak přitom dále slouží k upevňování zákonnosti, k předcházení a zamezování trestné činnosti, k výchově občanů v duchu důsledného dodržování zákonů a pravidel občanského soužití (§ 1 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb.,

o trestním řízení soudním (trestní řád), ve znění pozdějších předpisů). Tímto úvodním ustanovením jsou pokryty veškeré oblasti, které lze řešit za přispění poznatků vědy psychologické, čímž se tato věda stává pro trestní řízení vědou velmi užitečnou.

Seznam poznámek pod čarou

1 K tomuto číselnému údaji dospěl autor na základě výzkumu prováděného v sepisování rigorosní práce na téma *Mravnostní kriminalita páchaná mladistvými pachateli a její vyšetřování*. Vycházel přitom ze statistických údajů Policie ČR, dostupných na: <https://www.policie.cz/statistiky-kriminalita.aspx>.

2 VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J., HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 145.

3 Srov. § 25 a § 126 zákona č. 40/2009 Sb., *trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů* (dále jen "TR").

4 Srov. § 6 odst. 1 ZSVM.

5 JESCHECK, H.-H., WEIGEND, T. *Lehrbuch des Strafrechts*. Allgemeiner Teil. 5. vyd. Berlin: Duncker & Humboldt, 1996, s. 41 in GRIVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 27.

6 Ke kriminologii a její úloze při vytváření trestní politiky státu blíže srov. VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J., HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 9-12.

7 GRIVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5. vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 28.

8 ŠÁMAL, P. a kol.: *Trestní právo hmotné*. 9. vydání. Praha: Wolters Kluwer, 2022, s. 57

9 JELÍNEK, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*. 6. vydání. Praha: Leges, 2017, s. 44.

10 ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 11.

11 Tamtéž s. 9.

12 Tamtéž s. 20.

13 VÁLKOVÁ, H., KUČHTA, J., HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1.

14 ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 21.

15 ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 67 - 68.

16 Vhodné poznamenat, že kriminalita mladistvých je vysoce latentní, kdy OČTŘ či jiné orgány kontroly tuto kriminalitu buď vůbec neregistrují, nebo jí přecházejí. Statistické či jiné evidované údaje tak nemusí vždy odpovídat skutečné realitě.

17 ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013, s. 68 - 69.

- 18** VÁLKOVÁ, H., KUČTA, J., HULMÁKOVÁ, J. a kol. *Základy kriminologie a trestní politiky*. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2019, s. 1.
- 19** GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 23.
- 20** Tamtéž s. 95.
- 21** NAKONEČNÝ, M. *Úvod do psychologie*. Praha: Academia, 2003, in GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 95.
- 22** GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 96.
- 23** Tamtéž s. 25.
- 24** Tamtéž.
- 25** GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 298.
- 26** Tamtéž s. 307.
- 27** RABOCH, J., ZVOLSKÝ, P. a kol. *Psychiatrie*. Praha: Galén, 2001, s. 335 In GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 307.
- 28** Formám jednotlivých deviací se věnuje zejména Weiss: WEISS, P. a kol.: *Sexuologie*. Grada Publishing. 2010. s. 469 a následující. V tomto článku autor však z důvodu propojení s kriminologií a trestním právem vycházel z Chmelíka: CHMELÍK, J., a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003
- 29** CHMELÍK, J., a kol. *Mravnost, pornografie a mravnostní kriminalita*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003, s. 140.
- 30** Tamtéž s. 166.
- 31** GRÍVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 308.
- 32** FENYK, J., GRÍVNA, T., CÍSAŘOVÁ, D. *Trestní právo procesní*. 7., vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 415.
- 33** Rozhodnutí č. 1/1996 Sb. v. s. Nejvyššího státního zastupitelství.
- 34** Zde se odlišný přístup projevuje v základním pravidle, že se ke zkoumání duševního stavu mladistvého přiberou dva znalci.
- 35** Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 9. 2006, sp. zn. 8 Tdo 1069/2006.
- 36** Například sexuolog.

37 Obory, odvětví a specializace jsou uvedeny v *příloze k zákonu č. 254/2019 Sb., o znalcích, znaleckých kancelářích a znaleckých ústavech, ve znění pozdějších předpisů*, ale rovněž v souvisejících vyhláškách.

38 ŠÁMAL, P., VÁLKOVÁ, H., SOTOLÁŘ, A., HRUŠÁKOVÁ, M., ŠÁMALOVÁ, M. *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Komentář. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011, s. 512.

39 Tamtéž s. 513.

40 Samozřejmě psychologie má své uplatnění také v jiných úkonech prováděných v rámci kriminalistického vyšetřování, zde ale bude pojednáno pouze o následných úkonech metodiky vyšetřování mravnostních trestných činů páchaných mladistvými.

41 KONRÁD, Z., PORADA, V., STRAUS, J., SUCHÁNEK, J. *Kriminalistika – Kriminalistická taktika a metodiky vyšetřování*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2015, s. 331.

42 Taméž.

43 K možným aspektům etiologie kriminality páchaných mladistvými srov. blíže GRIVNA, T. SCHEINOST, M., ZOUBKOVÁ, I. a kol. *Kriminologie*. 5.vyd. Praha: Wolters Kluwer, ČR, 2019, s. 496 - 505.

44 Zjištění rodinných a sociálních poměrů mladistvého pachatele je taktéž jednou z podmínek dokazování dle §55 odst. 1 ZSVM.

Odborný článek

Morálka, sebekontrola a jejich role v páchání trestné činnosti

Klára Sekretová

Autorka je externí doktorandkou na Katedře trestního práva na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Vystudovala také jednooborovou psychologii na Katedře psychologie Filozofické fakulty téže univerzity. Momentálně se ve vědecké oblasti zaměřuje na otázky morálky a sebekontroly, mimo jiné i v oblasti sankcionování mládeže. Autorka se věnuje mezioborovému přístupu k problematice, a to jak z pohledu práva, tak psychologie.

Abstrakt

Příspěvek stručně představuje mezioborové téma; jakou roli, dle aktuálních poznatků, hraje úroveň morálky a sebekontroly v rámci páchání trestné činnosti (zejména s akcentem na dospívající pachatele). Ukazuje se totiž, že oba tyto psychologické fenomény jsou zásadními determinanty trestné činnosti a vztahy mezi nimi jsou důležitým podkladem pro další výzkum problematiky, stejně jako mohou být zásadní pro nastavení systému trestní justice. Autorka stručně představuje vybranou dosavadní literaturu na toto téma, konkrétně pohled na morálku a sebekontrolu samostatně a ve vzájemném kontextu. Na závěr jsou ve stručnosti nadneseny vybrané úvahy autorky týkající se možnosti aplikace poznatků v praxi – tedy možnosti případných intervenčních programů, a to i z hlediska nastavení systému soudnictví ve věcech mládeže. Příspěvek částečně vychází z absolventské práce autorky.¹

Abstract

The contribution briefly introduces an interdisciplinary topic, examining the role of morality and self-control in the commission of criminal activities, particularly with an emphasis on adolescent offenders. It is demonstrated that both psychological phenomena are fundamental determinants of criminal behaviour, and the relationships between them serve as crucial foundations for further research on the topic. Additionally, these aspects can play a significant role in shaping the criminal justice system. The author provides a concise overview of selected existing literature on this topic, specifically addressing morality and self-control independently and in a mutual context. In conclusion, the author briefly outlines considerations regarding the potential application of findings in practice, including the possibility of intervention programs, and examines the implications for the youth justice system. The contribution is partially based on the author's graduate thesis.

1. Úvod

Pokud si položíme otázku, proč někdo spáchá trestný čin a jiný nikoli, nebude snadné přijít na uspokojivou a přesvědčivou odpověď. Touto otázkou se totiž doposud zabývá řada vědních disciplín od sociologie, kriminologie, psychologie po právo a právní vědu. V současné literatuře můžeme najít vyšší desítky až stovky vědeckých teorií, které se snaží na tuto otázku nalézt odpověď, či alespoň představit možná východiska pro lepší porozumění tomuto tématu. Každá disciplína potom přináší jiný úhel pohledu; sociologie pohled společnosti jako celku, psychologie pohled jednotlivce a jeho vnitřního světa, právo pohled na společnost, jaká by měla být a jak by měla fungovat co nejlépe.

V tomto příspěvku se i přes výše uvedené pokusím přiblížit několik zajímavých a novodobých pohledů na trestnou činnost a její genezi. Prvním z nich bude pohled autorů Gottfredsona a Hirschiho, kteří v roce 1990 rozvinuli myšlenku sebekontroly jako předního determinantu trestné činnosti. Jejich teorie se nazývá General Theory of Crime (tzv. obecná teorie kriminality, dále jen „GTC“).¹ Dalším pohledem bude takzvaná Situational Action Theory (dále jen „SAT“), kterou v roce 2004 představil Wikström.² Dle této teorie spolupůsobí více vnitřních i vnějších faktorů, sebekontrola samotná tedy variabilitu proměnné – trestné činnosti – nedokáže obsáhnout. Obě tyto teorie lze subsumovat pod tzv. evidence-based přístupy, které zakládají své závěry na výsledcích empirických výzkumů (tedy nikoli na základě „domněnek“, či anekdotických případů). Obě teorie jsou podpořeny celou řadou empirických výzkumů, které jsou blíže rozvedeny níže.

Kromě tzv. evidence-based přístupů však nutný dovětek zájmu o tuto problematiku tvoří bezpochyby i praktická aplikace jednotlivých zjištění. Pokud víme, co vše může podloženě ovlivňovat inklinaci jednotlivce k páchání trestné činnosti, bylo by přínosné nabídnout možnosti, jakým způsobem lze dané fenomény – tedy morálku a sebekontrolu – pozitivním způsobem rozvíjet, tříbit a podporovat.

Tento příspěvek si tak stanovuje za cíl odpovědět na otázku, zda může práce se sebekontrolou a morálkou v rámci systému trestní justice napomoci globálním cílům, jako například nižší míře páchání trestné činnosti, nižší míře recidivy, či podpoře desistence.

Odpověď na tuto otázku přiblížíme prostřednictvím metod explanace, analýzy a syntézy vybraných výsledků výzkumů týkajících se morálky a sebekontroly. Bez tohoto kroku by nebylo možné uvažovat o případných možnostech, jak sebekontrolu či morálku kultivovat, jelikož jejich přínos by nebyl podpořen. Po základním představení a vyložení vybraných teorií a jejich implikací, samostatně i ve vzájemném kontextu, navážeme přehledem možných intervencí (zejména zahraničních). V rámci celého příspěvku prostupuje syntéza pohledu oborů práva a psychologie.

2. Sebekontrola jako prediktor trestné činnosti

Pokud začneme v tomto krátkém exkurzu do výše zmíněné problematiky právě tzv. „sebekontrolou“ narazíme hned v úvodu na nutnost definice pojmů. Je pak třeba říci, že sebekontrola je různými autory vnímána různě, často i z jiných úhlů.

V rámci GTC je sebekontrola z teoretického pohledu považována za osobnostní rys³, tedy za relativně trvalou charakteristiku (vlastnost) jedince. Sebekontrola dle této teorie spočívá ve schopnosti osoby oddalovat krátkodobé zisky pro dlouhodobé osobní a obecné zájmy.⁴ Jedince s nízkou sebekontrolou v rámci přístupu GTC pak lze popsat (tímto způsobem autoři výzkumně definují, tedy operacionalizují

pojem dimenzi sebekontroly) například tak, že „docela snadno ztratí nervy“, „netráví příliš času plánováním budoucnosti“, „přijdou mu vzrušující ty aktivity, které ho mohou dostat do problémů“ nebo „ho věci začnou snadno nudit“.⁵ Zjednodušeně řečeno, dle GTC můžeme sebekontrolu definovat jako vlastnost jednotlivce spočívající ve schopnosti regulace impulzů, a tak i chování.

Pro úplnost je třeba zmínit, že sebekontrola je nejspíše daleko komplexnější než výše uvedené pojetí GTC, kde sebekontrola je samostatnou vlastností osobnosti. Dle některých autorů je sebekontrolou v širším slova smyslu celý regulační proces související s dalšími psychologickými fenomény, zejména pak tzv. volními procesy. Sebekontrola v užším smyslu pak je jen jedním článkem složitějšího řetězce procesu rozhodování. Jak například uvádí Brichcín, sebekontrola v užším slova smyslu je až sedmým krokem cyklu cílevědomého řízení činnosti, který má 14. komponent.⁶ Velmi zjednodušeně znamená uvědomění jedince, že „Dobře chápu, že můj záměr (úmysl) zůstane neuskutečněn, nedokážu-li včas uspořádat, sjednotit a zaktivizovat také všechny své „výkonné složky“. – K zážitkům „mohu“ a „chci“ nyní připojuji nezvratné přesvědčení ... a proto musím.“⁷

Pokud se budeme soustředit pouze na jedince s nižší sebekontrolou, jak ji definuje GTC (tedy na jedince jejichž schopnost regulace impulzů je nízká), můžeme uzavřít, že tito s vyšší pravděpodobností budou páchat trestnou činnost (případně jinou méně závažnou činnost proti běžným společenským normám) než populace s vyšší úrovní sebekontroly, či sebekontrolou v pásmu normy.^{8 9} Vyšší pravděpodobnost je zjištěna například i pro násilnou trestnou činnost a násilí obecně.¹⁰

Revize teorie GTC, stejně jako provedené metaanalýzy, podpořily předpoklad o tom, že je to právě sebekontrola, která je jedním z nejsilnějších korelátů trestné činnosti. Tento předpoklad podpořil například Pratt & Cullen v rámci metaanalýzy studií na dané téma mezi lety 1993 až 1999 na vzorku sestávajícím se z téměř padesáti tisíc participantů.¹¹ Podobné závěry přinesly i práce Vazsonyiho.¹² Existují však samozřejmě i empirické výzkumy, které takto výsadní postavení sebekontroly jedince nepřirkly. Příkladem může být studie, která přednesla závěr, že sama sebekontrola není dostačující podmínkou trestné činnosti, kdy se musí přidat sociální faktory, jako například socioekonomický status nebo vzdělání.¹³

SAT, tedy v této práci druhá zmiňovaná teorie, pak pracuje s pojmem morálka i sebekontrola dohromady, v rámci ucelené teorie. Konkrétní definice a pohled na sebekontrolu dle této teorie je proto uveden souhrnně v následující kapitole. Je však možné již zde předestřít, že v otázce vědecké definice (operacionalizace) sebekontroly SAT prakticky z GTC vychází (blíže viz dále).

3. Morálka jako prediktor trestné činnosti

Morálka je podobně komplexní fenomén jako sebekontrola; ani zde nemáme jediný úhel pohledu (jednohlasný pohled výzkumníků či odborné veřejnosti) na to, jak morálku definovat. A to ani na to, co je „morálka“ jako taková a jak ji jedinec „získá“ (zda se jedná o vrozenou vlastnost, či například o postoje získané sociálním učením), tak ani na to, co je morální jednání a co nikoliv. Proto níže předestřený pohled SAT pokrývá jen jeden z úhlů pohledu na morálku *sensu largo*.

Morálku SAT vnímá jako soubor individuálních morálních pravidel (tzv. *individual moral rules*). Konkrétně se jedná o hodnotově založená pravidla o tom, co je za určitých okolností správné nebo špatné.¹⁴

Úroveň morálky pak autoři SAT operacionalizují (tedy výzkumně definují) tak, že na předem definovaných stupnicích měří „jak špatné“ se konkrétnímu člověku zdá jimi popsané chování. Tento konstrukt morálky dle autorů zjišťuje, zda jedinec vnímá určité chování jako více či méně správné, tj. jako morálně správné nebo špatné.¹⁵ Příklady otázek dotazníku jsou tyto „jak špatné se Vám osobně připadá úmyslně poškodit nebo zničit cizí věc“, nebo „jak špatné Vám osobně připadá ukrást něco v obchodě“, případně „jak špatné Vám připadá se někomu posmívat za to, jak se obléká“. Autoři přisuzují těm jedincům, kteří skórují na daných položkách „nízko“ (tedy například uvádí, že jim vůbec nepřípadne špatné něco ukrást v obchodě), nízkou úroveň morálky. Autoři často doplňují dotazníky morálního usuzování i o otázky, které cílí na morální emoce, například jedinec s nízkou úrovní morálky nemusí cítit takový stud při přistižení při krádeži (například odpovídá, že by se nestyděl, kdyby se o krádeži dozvěděli jeho rodiče).^{16 17} Takové osobní postoje jedince („nízká úroveň morálky“) v kombinaci s nízkou sebekontrolou (viz výše) potom statisticky signifikantně korelují s vyšší mírou páchání trestné činnosti.¹⁸

Je možné si povšimnout, že výzkumně autoři SAT morálku definují vlastně ve velmi „základním rozsahu“. Nejedná se o složité či nejednoznačná morální dilemata, spíše o základní pravidla soužití ve skupině (je spíše dobré nekrást, neničit cizí věci a neposmívat se ostatním). SAT se tedy nezabývá jemnými nuancemi morálního usuzování (jak je známe například z prací Kohlberga, viz dále), ale spíše nutným minimem, na kterém se společnost více či méně dokáže shodnout. Ten člověk, který má úroveň morálky v tomto ohledu nízkou, pak nesouhlasí, či se nepodřizuje, těmto základním společenským pravidlům.

V rámci SAT jsou morálka a sebekontrola součástí složitého „pavouka“ usuzování, emočních procesů a rozhodování, které se spolupodílí na výsledku – (ne)spáchání trestného činu. Sebekontrola je v rámci této teorie (na rozdíl od teorie GTC, která sebekontrolu vnímá jako relativně trvalý osobnostní rys, viz výše) vnímána v kontextu konkrétní situace a exekutivních funkcí daného jedince.¹⁹ Sebekontrolu je tak dle SAT možno definovat jako schopnost jednotlivce regulovat své chování v závislosti na konkrétní situaci a okolnostech. Více se tak pohled autorů SAT na sebekontrolu přibližuje například tomu pojetí sebekontroly, které přináší Brichcín (viz výše). Jednoduše řečeno, sebekontrola není relativně neměnná vlastnost jedince, ale dle SAT se jedná o schopnost. Tato schopnost je využívána vždy v konkrétní situaci a závisí na dalších faktorech. Je nicméně nutno dodat, že i přes teoretické rozpory SAT operacionalizuje sebekontrolu výzkumně stejnými metodami, jako GTC. To znamená, že jak výzkumníci GTC, tak SAT, běžně používají tentýž dotazník měření sebekontroly (viz výše u GTC).

Morálka je pak dle autorů SAT prediktorem, který je důležitější než sebekontrola.^{20 21} Je tomu tak proto, že sebekontrola „pouze“ umožňuje jedinci inhibovat takové impulsy, které nejsou v souladu s jeho morálními hodnotami.²² To velmi zjednodušeně řečeno znamená, že morální hodnoty v řetězci rozhodovacího procesu jedince předcházejí sebekontrolě.

SAT obecně pracuje s komplexním modelem vysvětlujícím páchání trestné činnosti s důrazem na morální úhel pohledu. Dle této teorie jedinec trestnou činnost nespáchá v případě, že takové jednání vnímá jako nemorální, a to i když je úroveň jeho sebekontroly nízká.²³ Primárním hlediskem jedince je tedy jeho individuální morální norma (viz výše). Pokud tato jedinci nedovoluje spáchat konkrétní trestnou činnost, jedinec se ani nemusí pomoci sebekontroly regulovat.

SAT je v posledních letech teorií opakovaně testovanou a řada výzkumů podporuje její závěry^{24 25},

včetně toho, že tato teorie je platná i v různých kulturních prostředích²⁶. Tedy, že dle SAT je jedinec s nižší úrovní individuální morálky a zároveň nízkou mírou sebekontroly „náchylnější“ k páchání trestné činnosti s tím, že úroveň morálky je důležitější.

Pro to, aby někdo spáchal trestný čin tedy nestačí, že v dané situaci „jen“ nedokáže odolat, ale musí spolupůsobit více faktorů. Příkladem mohou být osoby, které touží po vlastnictví určité věci, kdy jen určité procento z těchto osob vnímá krádež jako řešení.²⁷ To jednoduše řečeno znamená, že motivace jedince vlastnit určitou věc pro spáchání TČ krádeže sama o sobě nestačí. Krádež musí být dle SAT v souladu s individuální morální normou jedince (např. přesvědčení, že „krádež je jen trochu špatná“) a s nízkou úrovní jeho sebekontroly (tedy dle SAT schopnosti v dané situaci své chování regulovat spočívající například v odložení uspokojení z věci získané hned a preferenci toho si spíše postupně prostředky na koupi dané věci ušetřit).

4. Morálka a sebekontrola v právním řádu České republiky, s důrazem na právo trestní

Sebekontrola, a především pak morálka, nejsou pouhými teoretickými konstrukty, na které právní předpisy jen nepřímou odkazují. Naopak, jako takové jsou určitou součástí našeho právního řádu. Cílem této podkapitoly je stručně představit, kde již nyní v právním řádu můžeme s pojmy sebekontrola a morálka přijít do styku (zejména v rámci trestního práva). Podrobněji o možnostech a obsahu jednotlivých intervenčních programů bude pojednáno v další kapitole.

V trestním právu se s pojmy morálka a sebekontrola můžeme setkat hned v úvodních paragrafech trestního zákona č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále jen „trestní zákoník“) a zákona č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže (dále jen „z. s. m.“).

Konkrétně v § 26 trestního zákoníku není ten, kdo pro duševní poruchu v době spáchání činu nemohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo **ovládat své jednání** (tedy „sebekontrolovat se“), za tento čin trestně odpovědný. V ust. § 5 odst. 1 z. s. m. není mladistvý, který v době spáchání činu nedosáhl takové rozumové a **mravní** vyspělosti, aby mohl rozpoznat jeho protiprávnost nebo **ovládat své jednání**, za tento čin trestně odpovědný.

Trestní zákon tedy v České republice oba fenomény, tedy jak morálku, tak sebekontrolu, do určité míry reflektuje v rámci podmínek trestní odpovědnosti. U dospělých pachatelů trestní právo akcentuje zejména nedostatek sebekontroly v kombinaci s duševní poruchou, u mladistvých přidává i pojem mravní (morální) vyspělosti. Můžeme říci, že tímto právo oba fenomény (jak morálku, tak sebekontrolu) uznává jako důležité proměnné, které mohou hrát roli v tom, zda vůbec lze osobu za spáchaný trestný čin postihovat. Tedy pokud například jedinec není schopen sebekontroly (v případě trestního zákoníku z důvodu duševní poruchy), tak není v závislosti na tomto nedostatek, trestně odpovědný. U mladistvých nadto i z pohledu morálního vývoje, který dle psychologické nauky nemusí být, či zpravidla ani není, do osmnáctého roku věku plně dokončen, může být trestní odpovědnost relativní.²⁸ Opoždění morálního vývoje je pak dle některých autorů mimo justici faktorem podporujícím antisociální chování.²⁹

V tomto ohledu, byť zejména v případě nedostatku sebekontroly v důsledku duševní poruchy, nelze hovořit o jednoduché intervenci, která by těmto osobám poskytla prostor pro změnu (např. v oblasti

sebekontroly, blíže viz níže). Je důležité si uvědomit, že trestní právo vlastně pohlíží na dostatečnou úroveň sebekontroly jako na jeden z důležitých faktorů při zvažování odpovědnosti za porušení pravidel. Celková absence sebekontroly v návaznosti na duševní poruchu u daného jedince pak tak závažně omezuje jeho možnosti regulovat v dané situaci své chování, a tedy konkrétní trestný čin nespáchat, že trestní právo přistupuje ke speciálnímu zacházení s takovými jednotlivci (např. uložení ochranného opatření). I tito pak v mnoha případech obdrží nějakou formu psychologické péče, která také může do jisté míry (vzhledem k charakteru choroby pak více či méně omezeně) pracovat s dosavadními poznatky o intervencích pro rozvoj sebekontroly či morálky. Ještě významnější je pak nabídnutí možností rozvoje nedostatečně mravně vyspělým dospívajícím.

Roli obou fenoménů můžeme omezeně vnímat dle ust. § 39 odst. 1 trestního zákoníku i v osobních poměrech pachatele a lze k oběma přihlédnout při stanovení druhu a výměru trestu. Dne 1.7.2023 například částečně nabyla účinnosti vyhláška Ministerstva dopravy č. 208/2023 Sb., o terapeutických programech pro řidiče, kdy dle ust. § 48 odst. 4 písm. d) trestního zákoníku lze uložit povinnost podrobit se vhodnému programu psychologického poradenství jako přiměřené omezení či povinnost. I zástupci exekutivní moci tedy vnímají nutnost rozvoje psychologických dovedností (tedy potenciálně i včetně morálky a sebekontroly) v restoraci a prevenci trestné činnosti. Bez toho, aniž by tento článek blíže hodnotil obsah či přínosnost tohoto konkrétního programu pro řidiče, lze upozornit, že nejen u pachatelů trestné činnosti v dopravě je možno vnímat přínosnost cílených terapeutických programů (blíže viz dále). V budoucnosti by takovým například mohl být cílený program zaměřený právě na rozvoj morálky a sebekontroly u indikovaných pachatelů trestné činnosti.

U dospívajících poté můžeme vnímat relativně široké možnosti tzv. probačních programů jako výchovných opatření v souladu s ust. § 15 odst. 2 písm. b) a § 17 z. s. m, případně alternativy u dětí mladších 15 let (ve smyslu ust. § 93 odst. 1 písm. d) z. s. m.). Lze si představit i takový program, který by cílil na podporu morálky a sebekontroly mládeže. Blížší pohled na to, co by mohlo být obsahem takového programu, viz následující kapitola. Rozvoj obou oblastí je pak nepochybně možný i v rámci zařízení pečující o mládež (např. v kontextu trestněprávním – výchovné ústavy).

Dle empirických výzkumů se ukazuje, že děti a mladiství, kteří započali s pácháním trestné činnosti (nebo s jiným problémovým chováním) pravděpodobně budou pokračovat i v dalších vývojových obdobích, byť někteří jedinci přirozeně věkem od trestné činnosti ustoupí.³⁰ Včasný apel na pozitivní vývoj jejich morálky a sebekontroly tak může do jisté míry předejít dalšímu páchání trestné činnosti.

Jen okrajem pak zmiňuji i penitenciární péči. Nízká sebekontrola je například asociována, a to relativně stabilně, s vyšší mírou kontaktu jedince s orgány činnými v trestním řízení (celkově je možno pozorovat vyšší poměr zadržení/zatčení, a to již v nižším věku).³¹ V těchto zařízeních je tak možno očekávat zvýšený poměr osob s nižší sebekontrolou, tím pádem i osob, které by mohly z případné intervence na podporu sebekontroly profitovat.

Blíže k jednotlivým intervencím viz v další kapitola.

5. Vybrané limity působení na morálku a sebekontrolu v reakci na spáchanou trestnou činnost

Tato podkapitola se věnuje stručnému představení některých intervencí, které mohou mít vliv

na podporu morálky a sebekontroly. U morálních intervencí zejména ve forenzní oblasti je třeba si uvědomit, že cílem primárně nebude jedince morálně a společensky tříbit například na úroveň postkonvenční morálky, jak nad ní uvažuje Kohlberg (tedy na tu nejvyšší morální úroveň, kdy je jedinec, zjednodušeně řečeno, řízen hlubokými úvahami vedenými etickými principy), ale spíše jej provést na úroveň, kdy přizpůsobí svou osobní morálku základním společenským pravidlům, na kterých by se shodlo podstatné množství lidí (například v otázce, že obecně je špatné krást) a tento přístup si zvnitřní (přijme jej za svůj).

U těchto intervencí pak následující podkapitoly zmiňují i jejich limity, konkrétně z pohledu, že ucelená „terapie sebekontroly či morálky“ je mezi terapeutickými přístupy spíše výjimečná (na rozdíl například od terapie úzkostných poruch) a není tedy jednoduché představit ucelený koncept toho, jak by měla vypadat.

Dalším limitem podobného programu, a to nyní především u případného programu pro rozvoj morálky, jsou právě i rozdílné individuální i kulturní pohledy na to, co by mělo být určitým „morálním minimem“.

5.2 Limity absence vhodného kulturně normovaného programu

Jako primární limit je nutno zmínit zejména možnost aplikace výzkumných poznatků. Přestože víme, že morálka i sebekontrola mají značný vliv na páchání trestné činnosti (viz výše) a že lze uzavřít, že cílený rozvoj obou domén je možný^{32 33}, neexistuje jednotná „dobrá praxe“, jak by takový rozvojový program měl vypadat. V kulturním prostředí České republiky pak takový cílený program není dle vědomí autorky prozatím vytvořen, ani výzkumně otestován.

Přesto se však můžeme inspirovat zahraničními poznatky, které se týkají tématu rozvoje morálky. Existuje řada výzkumů, které podporují předpoklad o tom, že k rozvoji morálky je vhodný kognitivně-behaviorální přístup, a to zejména v rozvoji jednotlivých kompetencí.^{34 35} Průkopník „morální psychologie“, Lawrence Kohlberg, pak ve svých textech zmiňuje, že jedním ze způsobů, jak rozvinout morální doménu, je zejména možnost zaujímat různé úhly pohledu a zážitky spojené s prosociálním jednáním (například pomoc druhým).³⁶ Podobně téma rozvíjí Gibbs, který hovoří o nutnosti „přejímání sociální perspektivy“.³⁷

Rozvoj morálky tak obecně může stát na těchto aspektech:

- zjištění, ve kterých konkrétních situacích s morálním kontextem jedinec selhává;
- zjištění jeho konkrétních myšlenek/emocí/chování v daných situacích;
- diskuze o krátkodobých a dlouhodobých následcích;
- diskuze nad dopady jednání pro poškozené osoby vč. zaujetí jejich perspektivy;
- edukace o morálce;
- debata o konkrétních morálních hodnotách a postojích jedince;
- řešení morálních problémů na základě morálních principů a hodnot v konkrétních situacích;
- možnosti pomoci druhým (dobročinnost, pomoc v sociálních zařízeních aj.) včetně pravidelné

zpětné vazby,

- vedení k postupné reflexi projevovaného chování a zkoušení nových strategií reakcí;
- úvahy nad morálními dilematy;
- práce ve skupině, skupinová reflexe;
- a další.

Konkrétním programem, který je v zahraničí rozvinut a který částečně stojí na výše uvedených prvcích je například Moral Reconnection Therapy. Ukazuje se, že využití této terapie u delikventních dospívajících i dospělých přináší statisticky signifikantní zlepšení zejména z hlediska recidivy.³⁸

Podrobněji se problematikou rozvoje morálky zabývá i Gibbsův EQUIP Program, který cílí na rozvoj kompetencí dospívajících delikventů. V rámci programu si navzájem pomáhají jedinci „problémoví“ (at-risk) i „neproblémoví“, kdy se vzájemným dialogem učí kompetence a funkční nástroje do budoucího života.³⁹ Program má statisticky signifikantní výsledky, nicméně některé výzkumy udávají, že je potřeba, aby plnění programu bylo intenzivnější (např. kratší intervaly mezi jednotlivými intervencemi).⁴⁰ Z tohoto pohledu by pro případný nově tvořený program mohlo být důležité propojovat v rámci skupinové práce ty jedince, kteří už potřebné sebereflexe dosáhli a ty, kteří zatím daný způsob uvažování a prožívání nepřežili, a to minimálně proto, aby v rámci skupiny mohla být vedena mnohostranná diskuze.

Závěrem ke konkrétním programům je možné zmínit, že pro rozvoj morálky je možné užít například i Konstanzovu Metodu morálního dilematu, kdy je skupině předloženo morální dilemma, o kterém se předem definovaným způsobem diskutuje.⁴¹

Co se týče rozvoje sebekontroly, ukazuje se, že i zde jsou intervenční programy účinné, tedy snižují míru delikventního chování jedince.⁴² U mládeže, zejména dětí, je potom nutné zmínit, že na rozvoj a úroveň sebekontroly má zásadní vliv rodinné prostředí dítěte včetně výchovného stylu rodičů.⁴³

Konkrétně pak k podpoře sebekontroly pomáhá například práce s odměnou a odměňováním se či trénink kontroly impulsů.⁴⁴ To konkrétně znamená například učení se vědomě odložit odměnu na pozdější dobu. Každodenní nácvik komponent exekutivních funkcí, například zahájení/změna či inhibice určité aktivity má také empirickou podporu; dle některých výzkumů například stačily již dva týdny vědomého a každodenního posilování svalů ruky k statisticky signifikantnímu zvýšení sebekontroly.⁴⁵

5.3 Limity v rámci indikace

Užití programů pro rozvoj ať již morálky nebo sebekontroly má určité limity také z hlediska „předepsání“. Je tomu tak z několika důvodů. Některými z nich jsou například:

- neucelená nauka;
- fakt, že jedinec úroveň morálního usuzování či sebekontroly nemusí považovat za problematické;
- fakt, že ani po svědomitém absolvování rozvojového programu nemusí vždy docházet ke „správným“ rozhodnutím;
- nárok na vysokou profesionalitu odborníků vzhledem k respektování lidské individuality.

Primárně vzhledem k neucelenému pohledu na oba fenomény mezi odbornou veřejností může dojít k různé konceptualizaci a ukotvení problematiky jako celku a v tom důsledku i k rozdílnému vnímání

možností práce s nimi. Například nativisticky orientovaný odborník může považovat rozvoj morálky za téměř nemožný (jelikož se domnívá, že tato je převážně vrozená), versus empiricky orientovaný odborník rozvoj morálky může vnímat jako nutný (jelikož vnímá morálku převážně jako naučenou v sociálním kontextu).

Jedinec s nízkou morálkou nemusí rozdílné pohledy na morálku vnímat a mít představu o možnostech zlepšení. Existuje také rozdíl mezi morálním usuzováním a morálním chováním, což znamená, že posun v rámci morální úrovně osoby směrem „nahoru“ nemusí znamenat odpovídající morální chování.⁴⁶ Jednoduše řečeno, i když osoba nad tím, co je správné a co špatné uvažuje, nemusí se vždy rozhodnout morálně (například jednoduše proto, že danou situaci špatně vyhodnotí, nebo proto, že dá přednost jiným zájmům, které momentálně převyší). Ani svědomité projití komplexním programem pro rozvoj morálky/sebekontroly nebude znamenat, že se daná osoba již vždy zachová v kontextu dané situaci společensky kýženým způsobem.

Pokud pak budeme předpokládat, že osoba se nachází na úrovni, kdy je schopna o morálním problému komplexně uvažovat z různých pohledů vč. pohledů obecných etických principů (tedy např. na postkonvenční úrovni přístupu k morálce dle Kohlberga), nemusí v rámci složitých morálních dilemat dojít ke stejnému výsledku jako jiná osoba. Etické přístupy se totiž různí. Někteří se mohou přiklánět například k utilitaristickým řešením, jiní k deontologickým úsudkům. Tento aspekt klade velké nároky na profesionalitu intervenanta (např. psychologa, terapeuta) a jeho schopnost do práce s těmito osobami nepřenášet svůj subjektivní pohled na to co je morální a co nikoliv.

6. Závěr

Závěrem tedy lze shrnout, že jak morálka, tak sebekontrola jsou důležitými koreláty trestné činnosti. Nízká úroveň morálky jedince, stejně jako nízká úroveň sebekontroly, statisticky signifikantně souvisí s vyšší mírou páchání trestné činnosti. Dle některých autorů – Gottfredsona a Hirschiho – je nejdůležitějším prediktorem trestné činnosti úroveň sebekontroly jedince. Dle jiných, například dle Wikströmovy teorie, je primární individuální morálka jedince. Je tomu tak proto, že sebekontrolu osoba, zjednodušeně řečeno, „potřebuje“ až ve chvíli, kdy je pro ni v dané situaci morálně přípustné trestný čin spáchat.

Obě domény lze do určité míry rozvíjet, a tím podporovat zvýšení morální úrovně, či úrovně sebekontroly.

Dle výše uvedeného tak lze uzavřít, že práce se sebekontrolou a morálkou v rámci systému trestní justice může napomoci předestřeným globálním cílům (například snížení míry páchání trestné činnosti, snížení míry recidivy apod.). To vše prostřednictvím vhodně zvolených intervencí, které je třeba přizpůsobit jak věku osoby, tak „prostředí“ ve kterém má k intervenci dojít (tedy zda se bude například jednat o preventivní intervenci, či o práci s osobami, které se trestné činnosti již dopustily).

Trestní právo již určitým způsobem s pojmy jako sebekontrola a morálka pracuje, a to například v rámci výše uvedených ustanovení trestního zákona. Důležitost obou aspektů je tedy aprobevována platným právem. Praktické využití uvedených vědeckých poznatků je však, minimálně v České republice, stále v počátcích.

Seznam poznámek pod čarou

- 1 SEKRETOVÁ, Klára. *Seberegulace a morálka a jejich role v dynamice páchání trestné činnosti dospívajících*. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2022. Citováno dne 31.08.2023. Dostupné online na: <https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/176289>
- 2 GOTTFREDSON, Michael R. HIRSCHI, Travis. *A General Theory of Crime*. Stanford University Press, 1990.
- 3 GOTTFREDSON, Michael R. Self-Control Theory and Criminal Violence. In: *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge University Press, 2018. DOI: 10.1017/9781316847992.018
- 4 WIKSTRÖM, Per-Olof H. Crime as Alternative: Towards a Cross-Level Situational Action Theory of Crime Causation. In: *Beyond Empiricism*. Routledge, 2004.
- 5 GOTTFREDSON, Michael R. Self-Control Theory and Criminal Violence. In: *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge University Press, 2018, s. 309-312. DOI: 10.1017/9781316847992.018
- 6 Tamtéž, s. 309.
- 7 GRASMICK, Harold a kol. Testing the Core Empirical Implications of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. SAGE Journals, 1993, roč. 30, č. 1, s. 5-29.
- 8 BRICHČÍN, Milan. *Vůle a sebekontrola: teorie, metody, experimenty*. V Praze: Karolinum, 1999, s. 83-93.
- 9 Tamtéž, s. 88.
- 10 PRATT, Travis C. CULLEN, Francis T. The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*. 2000, roč. 38, č. 3, s. 931-964. DOI: 10.1111/j.1745-9125.2000.tb00911.x
- 11 MURRAY, Joseph a kol. Risk Factors for Antisocial Behavior in Low and Middle Income Countries: A Systematic Review of Longitudinal Studies. *Crime and Justice (Chicago, Ill.)*. 2018, roč. 47, č. 1, s. 255-364. DOI: 10.1086/696590
- 12 GOTTFREDSON, Michael R. Self-Control Theory and Criminal Violence. In: *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge University Press, 2018, s. 301. DOI: 10.1017/9781316847992.018
- 13 PRATT, Travis C. CULLEN, Francis T. The Empirical Status of Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime: A Meta-Analysis. *Criminology*. 2000, roč. 38, č. 3, s. 931-964. DOI: 10.1111/j.1745-9125.2000.tb00911.x
- 14 VAZSONYI, Alexander T. MIKUŠKA, Jakub. KELLEY, Erin. It's Time: A Meta-analysis on the

Self-control-Deviance Link. *Journal of Criminal Justice*. 2017, roč. 48, s. 48-63. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2016.10.001

15 CHEUNG, Nicole W. T. CHEUNG, Yuet W. Self-Control, Social Factors, and Delinquency: A Test of The General Theory of Crime Among Adolescents in Hong Kong. *Journal of Youth and Adolescence*. 2008, roč. 37, č. 4, s. 412-430. DOI: 10.1007/s10964-007-9218-y

16 WIKSTRÖM, Per-Olof H. Why Crime happens: A Situational Action Theory. In: MANZO, Gianluca, ed. *Analytical Sociology*. John Wiley & Sons, Ltd, 2014, s. 76. DOI: 10.1002/9781118762707.ch03

17 WIKSTRÖM, Per-Olof H. SVENSSON, Robert. When does Self-control Matter? The Interaction between Morality and Self-control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2010, roč. 7, č. 5, s. 401. DOI: 10.1177/1477370810372132

18 CHEUNG, Nicole W. T. CHEUNG, Yuet W. Self-Control, Social Factors, and Delinquency: A Test of The General Theory of Crime Among Adolescents in Hong Kong. *Journal of Youth and Adolescence*. 2008, roč. 37, č. 4, s. 399. DOI: 10.1007/s10964-007-9218-y

19 ROOK, Simon a kol. Morality Development and Its Influence on Emotion, Attitudes, and Decision Making. *Psychology*. Scientific Research Publishing, 2021, roč. 12, č. 10, s. 1722-1741. DOI: 10.4236/psych.2021.1210104

20 WIKSTRÖM, Per-Olof H. SVENSSON, Robert. When does Self-control Matter? The Interaction between Morality and Self-control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2010, roč. 7, č. 5, s. 399-400. DOI: 10.1177/1477370810372132

21 HIRTENLEHNER, Helmut. KUNZ, Franziska. The Interaction between Self-control and Morality in Crime Causation among Older Adults. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2016, roč. 13, č. 3, s. 393-409. DOI: 10.1177/1477370815623567

22 SVENSSON, Robert. PAUWELS, Lieven. WEERMAN, Frank M. Does the Effect of Self-Control On Adolescent Offending Vary By Level of Morality?: A Test in Three Countries. *Criminal Justice and Behavior*. SAGE Publications Inc, 2010, roč. 37, č. 6, s. 739-740. DOI: 10.1177/0093854810366542

23 WIKSTRÖM, Per-Olof H. SVENSSON, Robert. When does Self-control Matter? The Interaction between Morality and Self-control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2010, roč. 7, č. 5, s. 403-405. DOI: 10.1177/1477370810372132

24 WIKSTRÖM, Per-Olof H. TREIBER, Kyle. The Role of Self-Control in Crime Causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2007, roč. 4, č. 2., s. 243. DOI: 10.1177/1477370807074858

25 WIKSTRÖM, Per-Olof H. SVENSSON, Robert. When does Self-control Matter? The Interaction between Morality and Self-control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2010, roč. 7, č. 5, s. 403-405. DOI: 10.1177/1477370810372132

- 26** HIRTENLEHNER, Helmut. KUNZ, Franziska. The Interaction between Self-control and Morality in Crime Causation among Older Adults. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2016, roč. 13, č. 3, s. 393-409. DOI: 10.1177/1477370815623567
- 27** PAUWELS, Lieven J.R. SVENSSON, Robert. HIRTENLEHNER, Helmut. Testing Situational Action Theory: A Narrative Review of Studies published Between 2006 and 2015. *European Journal of Criminology*. SAGE Journals, 2018, roč. 15, č. 1, s. 32-55. DOI: 10.1177/1477370817732185
- 28** SVENSSON, Robert. PAUWELS, Lieven. WEERMAN, Frank M. Does the Effect of Self-Control On Adolescent Offending Vary By Level of Morality?: A Test in Three Countries. *Criminal Justice and Behavior*. SAGE Publications Inc, 2010, roč. 37, č. 6, s. 732-743. DOI: 10.1177/0093854810366542
- 29** WIKSTRÖM, Per-Olof H. SVENSSON, Robert. When does Self-control Matter? The Interaction between Morality and Self-control in Crime Causation. *European Journal of Criminology*. SAGE Publications, 2010, roč. 7, č. 5, s. 396-397. DOI: 10.1177/1477370810372132
- 30** Např. VÁGNEROVÁ, Marie. Vývojová psychologie I. Karolinum, 2005, s. 396-402.
- 31** GIBBS, John. Moral-Cognitive Delay and Distortions. In: *Clinical Forensic Psychology*. Palgrave Macmillan Cham, 2022. DOI: 10.1007/978-3-030-80882-2_4
- 32** GOTTFREDSON, Michael R. Self-Control Theory and Criminal Violence. In: *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge University Press, 2018, s. 301-307. DOI: 10.1017/9781316847992.018
- 33** BEAVER, Kevin M. a kol. Low Self-Control and Contact with the Criminal Justice System in a Nationally Representative Sample of Males. *Justice Quarterly*. Routledge, 2009, roč. 26, č. 4, s. 15-27. DOI: 10.1080/07418820802593352
- 34** SCHINKEL, Anders. DE RUYTER, Doret J. Individual Moral Development and Moral Progress. *Ethical Theory and Moral Practice*. 2017, roč. 20, č. 1, s. 121-136. DOI: 10.1007/s10677-016-9741-6
- 35** PIQUERO, Alex R. JENNINGS, Wesley G. FARRINGTON, David P. On the Malleability of Self-Control: Theoretical and Policy Implications Regarding a General Theory of Crime. *Justice Quarterly*. Routledge, 2010, roč. 27, č. 6, s. 803-834. DOI: 10.1080/07418820903379628
- 36** AHONEN, Lia. DEGNER, Jürgen. Moral Development as a Crucial Treatment Goal for Young People in Institutional Care: A Critical Comparison Between Milieu Therapy and Cognitive Behavioral Therapy. *Therapeutic Communities: the International Journal for Therapeutic and Supportive Organizations*. 2012, roč. 33, s. 4-15. DOI: 10.1108/09641861211286285
- 37** ARMELIUS, Bengt-Åke. ANDREASSEN, Tore Henning. Cognitive-Behavioral Treatment for Antisocial Behavior in Youth in Residential Treatment. *Campbell Systematic Reviews*. 2007, roč. 3, č. 1, s. 1-57. DOI: 10.4073/csr.2007.8
- 38** KOHLBERG, Lawrence. Development of Moral Character and Moral Ideology. In: HOFFMAN M. L. a HOFFMAN L. W. *Review of Child Development Research*. New York: Russel Sage

Foundation, 1964.

39 GIBBS, John. *Moral-Cognitive Delay and Distortions*.

40 FERGUSON, L. Myles. WORMITH, J. Stephen. A Meta-Analysis of Moral Reconciliation Therapy. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. SAGE Publications Inc, 2013, roč. 57, č. 9, s. 1076-1106. DOI: 10.1177/0306624X12447771

41 GIBBS, John C. POTTER, Granville Bud. GOLDSTEIN, Arnold P. *The EQUIP program: Teaching Youth to Think and Act Responsibly Through a Peer-helping Approach*. Champaign, IL, US: Research Press, 1995.

42 NAS, Coralijn N. BRUGMAN, Daniel. KOOPS, Willem. Effects of the EQUIP Programme on the Moral Judgement, Cognitive Distortions, and Social Skills of Juvenile Delinquents. *Psychology, Crime & Law*. Routledge, 2005, roč. 11, č. 4, s. 421-434. DOI: 10.1080/10683160500255703

43 BARDZIŃSKI, Filip. SZOPKA, Marta. Konstanz Method of Dilemma Discussion (KMDD) by Prof. Georg Lind. *ETHICS IN PROGRESS*. 2011, roč. 2, s. 141-150. DOI: 10.14746/eip.2011.2.8

44 FRANCIS, Sarah E. MEZO, Peter G. FUNG, Stephanie L. Self-control Training in Children: a Review of Interventions for Anxiety and Depression and the Role of Parental Involvement. *Psychotherapy Research: Journal of the Society for Psychotherapy Research*. 2012, roč. 22, č. 2, s. 220-238. DOI: 10.1080/10503307.2011.637990

45 GOTTFREDSON, Michael R. Self-Control Theory and Criminal Violence. In: *The Cambridge Handbook of Violent Behavior and Aggression*. Cambridge University Press, 2018, s. 309-312. DOI: 10.1017/9781316847992.018

46 SMITH, Travis a kol. Cognitive and Behavioral Training Interventions to Promote Self-Control. *Journal of Experimental Psychology: Animal Learning and Cognition*. 2019, roč. 45, č. 3, s. 259-279. DOI: 10.1037/xan0000208

47 MURAVEN, Mark. Building Self-control Strength: Practicing Self-control leads to Improved Self-control Performance. *Journal of Experimental Social Psychology*. 2010, roč. 46, č. 2, s. 465-468. DOI: 10.1016/j.jesp.2009.12.011

48 HOFMANN, Wilhelm a kol. Morality and Self-Control: How They Are Intertwined and Where They Differ. *Current Directions in Psychological Science*. SAGE Publications Inc, 2018, roč. 27, č. 4, s. 289-290. DOI: 10.1177/0963721418759317

Informace pro autory

Líbily se Vám naše články? V příštím čísle může být i ten Váš. Články přijímáme nepřetržitě, nemáme tedy žádnou uzávěrku. Obsah jarního čísla připravujeme do konce března, obsah podzimního do konce září. Články zasílejte v elektronické podobě (formát docx, či doc) na e-mail **redakce@iurium.cz**. Článek je nutné opatřit abstraktem, a to v českém a anglickém jazyce, dále pak medailonkem autora. Délka abstraktu je maximálně 500 znaků včetně mezer. Medailonek autora má rozsah taktéž 500 znaků a autor se v něm krátce představí (u jaké instituce studuje či pracuje, jaká je jeho specializace v rámci práva apod.). Co se týče délky článku, doporučený rozsah znaků je 18.000-36.000 znaků včetně mezer (tedy 10-20 normostran). Na druhou stranu v odůvodněných případech publikujeme i články delší či kratší.

Iurium Scriptum je odborné periodikum. Přijímáme tedy pouze články na vysoké úrovni, které řeší nějaký právní problém v tom nejširším slova smyslu - nejsou tak vyloučeny ani články na pomezí práva a filozofie, ekonomie, psychologie, sociologie či jiných oborů. Je nutné je opatřit citačním aparátem, přičemž pro všechny autory je závazná citační norma, kterou naleznete na adrese **www.iurium.cz/citace**. Citační normu je třeba striktně dodržovat.

Přijímáme pouze články, které jsou originální a které ještě nebyly publikovány v jiném periodiku. Je ovšem možné odeslat části článků či celé statě, které byly užity v účasti v různých soutěžích, jako kvalifikační podmínky při plnění nějakého předmětu či jako diplomové nebo jiné práce. Samozřejmostí je, že předkladatel musí disponovat autorskými právy k předkládanému článku.

Zasláním článku uděluje autor výhradní licenci k publikaci článku jak v online podobě na serveru Iurium (**www.iurium.cz**), tak v tištěné verzi Iurium Scriptum. Je na posouzení redakce a redakční rady, jestli článek posoudí jako vhodný k publikaci a jestli článek bude publikován. V případě, že by padlo rozhodnutí článek nepublikovat a licenci nevyužít, předkladatel o tom bude neprodleně informován.

Kromě odborných článků je ale možné předložit i článek do kterékoli z rubrik, které jsou k nalezení na internetovém portálu Iurium. Je tedy možné zasílat recenze na literaturu, komentáře k aktuální legislativě či judikatuře, či jenom obecné úvahy *de lege lata* či *de lege ferenda* k jakýmkoliv otázkám. Stejně tak je možné předkládat články, které mají za cíl popularizaci práva a srozumitelným způsobem vysvětlují nějaký právní problém. Jiné články než odborné články není nutné opatřovat abstraktem.

**Jedna legenda právního psaní. Pět překladatelů. Rok a půl práce.
To je adaptovaný překlad jedné z nejcitovanějších a nejprodávanějších
knih o právním psaní na světě.**

Naleznete v akademických knihkupectvích a na našem e-shopu

publishing.nugisfinem.org

To ale není všechno. Další odborné články, rozhovory s nejvýznamnějšími osobnostmi ze světa práva, aktuální legislativa i judikatura. To vše a mnoho dalšího naleznete na našem webu.

www.iurium.cz

NUGIS FINEM
PUBLISHING